

USTA AD ALBIM BOHE- MICA

Adresa redakce:

PF UJEP v Ústí nad Labem
katedra bohemistiky
České mládeže 8
400 96 Ústí nad Labem
web: www.pf.ujep.cz

Kontakt:

Mgr. Barbara Zemanová
e-mail: zemanova@sses.cz

Usta ad Albim BOHEMICA č. 1-2

2021

Složení redakční rady

Výkonný redaktor:

Mgr. Barbara Zemanová

Redakční rada:

PhDr. František Čajka, Ph.D.

PhDr. Václav Jindráček, Ph.D.

doc. Mgr. Jiří Koten, Ph.D.

doc. Mgr. Patrik Mitter, Ph.D.

K vydání připravil:

Mgr. Nikola Frkalová, Mgr. Barbara Zemanová

Poznámka redakce: Za jazykovou správnost ručí autor, nikoli redakce. Vzhledem k různorodým citačním normám, jichž autoři využívají, a vzhledem k tomu, že redakce chce vytvořit prostor individuálním textotvorným zvyklostem autorů, jsou citace ponechány v naprosté většině případů v autorské podobě.

Vážené příspěvatelky, vážení příspěvatelé,

své články v rozsahu 3–8 normostran, studie 10–20 normostran, rozhovory 1–3 normostrany a recenze či zprávy z konferencí 1–2 normostrany zasílejte do konce března roku 2021 ve formátu .doc, nebo .docx. Použijte písmo **Times New Roman velikosti 12 pt, řádkování 1,5**, velikost **poznámek pod čarou 10 pt**. Prosíme o dodržení citační normy ČSN ISO 690: 2011¹. Anotaci v českém i anglickém jazyce (maximálně 500 slov) a klíčová slova (5–8) od autora vyžadujeme pouze u studií. Za jazykovou a stylistickou správnost příspěvků plně zodpovídají autoři. Redakce si vyhrazuje právo neuveřejnit příspěvky, které nesplňují požadavky odborné nebo jazykově-stylistické úrovně. Zveřejněné studie budou anonymně recenzovány dvěma recenzenty (ve smyslu double-blind peer review)², ostatní zveřejněné příspěvky nikoliv.

Za redakční tým

Hana Hudečková

1 *Nová citační norma ČSN ISO 690: 2011 – Bibliografické citace*, 2015 [online]. 4.2.2020 [cit. 10.5.2020]. Dostupné z <https://sites.google.com/site/novaiso690/priklady-harvardsky-system-jmeno-datum/elektronicke-zdroje-harvardsky-system>

² Konečná podoba studie musí být schválena recenzenty.

Slovo úvodem

Časopis *Usta ad Albim Bohemica* je zaštiťován katedrou bohemistiky Pedagogické fakulty Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem. Dvojčíslo časopisu se skládá z příspěvků studentů, kteří vystoupili na Studentské konferenci v Ústí nad Labem, kterou tradičně pořádá katedra bohemistiky v čele s panem doktorem Františkem Čajkou. Příspěvky jsou různorodé, některé jsou zaměřeny na jazykovou tematiku, jiné na literární, orientovány mohou být taktéž vědecky či didakticky. Pro snazší orientaci jsou veškeré příspěvky rozděleny tematicky na: jazykovou, literární sekci, přesahy do příbuzných oborů, recenzované studie a recenze.

Časopis by měl posloužit jak odborníkům, tak i budoucím pedagogům, proto budeme rádi, když nám pomůžete svými příspěvky i v budoucích číslech časopisu. Uvítáme příspěvky jazykové i literární, jak již bylo avizováno výše, časopis si klade za cíl pomoci rovněž budoucím pedagogům, proto velmi oceníme i příspěvky didakticky zaměřené, pokud je to v rámci obsahu daného příspěvku možné. Neomezujeme se pouze na příspěvatele z KBO UJEP, vítáme i příspěvky odborníků a studentů z jiných univerzit. Tímto bychom jim také chtěli poděkovat, lze jednoznačně konstatovat, že zájem příspěvateľů z jiných univerzit narůstá a velmi oceňujeme, že svými příspěvky pomáhají k rozvoji nikoli jen vědy, ale také že se stávají inspirací nových, začínajících pedagogů.

Bližší informace o náležitostech příspěvků naleznete zde, v pokynech pro příspěvatele, či na FB stránce *Katedra bohemistiky Pedagogické fakulty UJEP*.

Barbara Zemanová
výkonný redaktor

Obsah

Jazyková sekce	8
Souhrnný komentář k problematice výpůjček a neadaptovaného lexika v česky psaných předmluvách D. A. z Veleslavína.....	8
Problémy s vykáním u polských studentů češtiny	19
Situačnost jako strategie při zadávání slohových prací.....	24
Lékařská terminologie v profesní mluvě zdravotnických pracovníků	29
Literární sekce	37
Analýza románu <i>Vegetariánka</i> a jeho žákovská reflexe	37
Tematizace mezigeneračních vztahů a jejich didaktický potenciál v knize Miloně Čepelky <i>Děda jménem Nuel</i>	47
Čtenářské návyky vysokoškoláků studujících český jazyk a literaturu	55
Vybrané problémy současné výuky literární výchovy na středních školách	60
Od Erbena k Žáčkovi. Nejobsazovanější autoři poezie v čítankách 4. a 5. tříd.	64
K jazykové analýze nářečních prvků v prózách Václava Gála	76
Přesahy do příbuzných oborů.....	88
Odras literatury na internetu v mediálních souvislostech	88
„Nový“ realizmus úhlem filozofie výchovy.....	95
Recenzované studie	107
Klasifikace homografů v lexiku českého jazyka – homografický slovník.....	107
Názvy sdružení nezávislých kandidátů jako formy existence politických subjektů	119
Klasifikace adjektivních komparativů v současné češtině	134
Recenze	150
Pivo s režnou	150
Nová publikace o vlivu staroslověnštiny na starou češtinu.....	153
Zdenko Dobřík: <i>Cudzost' a inakost' v jazykovej komunikácii</i>	159

Jazyková sekce

Souhrnný komentář k problematice výpůjček a neadaptovaného lexika v česky psaných předmluvách D. A. z Veleslavína

Mgr. Lucie Zušťáková

luciezustakova@gmail.com

Úvod

Článek je koncipován k příležitosti konání konference *Škola, jazyk a literatura* (2021) na Katedře bohemistiky PF UJEP. Příspěvek vychází z kvalifikační práce³ zaměřené na problematiku neadaptovaného lexika v česky psaných předmluvách D. A. z Veleslavína. Analyzovaný materiál (jedná se o komplexní vzorek – jednatřicet předmluv) pochází z editované verze předmluvových textů od M. Bohatcové⁴, jejíž výzkum lze považovat ze velmi přínosný a nadto inspirativní, specifické zaměření na předbělohorské období nabízí ojedinělý pohled na vyvíjející se žánr prologu.

Aby mohl být podán výstižný komentář ke sledované problematice, je nutno alespoň nastínit dobový stav humanistické češtiny. Určujícím předpokladem pro šíření literatury byl v 16. století dozajista knihtisk, který umožňoval nejenom zlevnění knižní produkce (probíhající do té doby pouze v opisech), ale také šíření literatury a vzdělanosti všeobecně.⁵ Ve sledovaném období nebývale roste počet čtenářů, což mj. vyžaduje právě texty předmluvového typu, jež plní úlohu průvodního komentáře a funkci komunikačního kanálu mezi autory a čtenáři.⁶

V popisovaném období dochází mimo jiné k formování spisovného jazyka, latinský humanismus se transformuje v český, přičemž probíhá snaha o dosažení potřebné úrovně českého jazyka. Čeština se snažila vyrovnat vzorovým jazykům, jako byla latina nebo řečtina.⁷

³ ZUŠŤÁKOVÁ, L. *Výpůjčky a neadaptované lexikum v česky psaných předmluvách Daniela Adama z Veleslavína*. Ústí nad Labem, 2020. Diplomová práce. Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem. Vedoucí práce František ČAJKA.

⁴ BOHATCOVÁ, M. *Obecné dobré podle Melantricha a Veleslavína. Studie k završení knižní tvorby Mistra Daniela Adama z Veleslavína*. Praha: Karolinum, 2005.

⁵ KOPECKÝ, M. *Český humanismus*. Praha: Melantrich, 1988. s. 7.

⁶ CUŘÍN, F. *Vývoj spisovné češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1985. s. 38.

⁷ *Čeština Humanistické epochy*. Studijní opora z Masarykovy univerzity [online]. Dostupné z: <https://is.muni.cz/el/1421/podzim2017/CJBA13/um/humces.pdf> [cit. dne: 22. 3. 2020].

T. Vykypělová upozorňuje na to, že velký vliv na utváření spisovné normy měl jednoznačně biblický překlad. Je totiž třeba nahlédnout, že tento text se nepochybně těšil vysoké společenské prestiži.⁸ Jako další důležitou práci s nezměrným vlivem je nutno zmínit *Optátovu gramatiku*, která se zaměřovala speciálně na jevy, jejichž úzus kolísal. V případě humanistické češtiny ještě nelze hovořit o ustáleném grafickém úzu, ten se lišil v každé tiskařské dílně⁹, ovšem významné tiskařské podniky svou produkcí notně přispívaly k jeho ustalování. Nezanedbatelný je také přínos slovníkových prací.¹⁰

Předmluvy D. A. z Veleslavína

Příspěvek je úzce zaměřen na texty předmluv, které je nutno vytyčovat jako specifické a také k nim tímto způsobem přistupovat. Podle L. Müllerové¹¹ se předmluvy řadí mezi tzv. sekundární (účelové) texty, někdy také nazývané paratexty (též peritexty). Slouží především k realizaci komunikace mezi čtenářem a autorem (díla či předmluvy). Předmluvy uvádí čtenáře do aktuální situace, vysvětlují autorský záměr a také budují emocionální postoj k dílu. Jsou pevně vázány na konkrétní dílo, ale v podstatě tvoří autonomní texty, což je důvod, proč je lze do jisté míry zkoumat izolovaně (ostatně stejně jako doslovy).

Předmluvy je možno dělit dle L. Müllerové na texty veřejné a texty intimní¹², obdobné dělení (pro nás terminologicky vhodnější a poskytující lepší deskriptivní vlastnosti) nabízí M. Bohatcová, která vyděluje předmluvy všeobecné a předmluvy dedikační. Všeobecné předmluvy jsou určeny široké čtenářské veřejnosti (čtenářské obci), kdyto dedikační předmluvy jsou adresovány konkrétní persóně, instituci, případně skupině osob. Běžně je k jednomu dílu zařazována jedna předmluva, není však výjimkou zařazení více předmluv, a to i různého typu. V 16. století jsou české předmluvy nejčastěji psány rukou českých

VYKYPĚLOVÁ, T. Čeština „dlouhého 16. století“: zdroje spisovné normy. In: DITTMANN, R. & ULÍČNÝ, O. (eds.) *Čeština a dějiny. Studie k moderní mluvnici češtiny* (3). Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013, s. 41-63.

⁹ Pozn.: Specifický úzus měly tiskány Jednoty bratrské, jejichž grafika byla v ustálené podobě známá jako tzv. bratrský pravopis.

¹⁰ VYKYPĚLOVÁ, T. op. cit. s. 54.

¹¹ MÜLLEROVÁ, L. *Paratexty a česká nakladatelství (knižní strategie v 90. letech 20. století)*. Kostelec nad Orlicí: Litterae, 2010.

¹² Tamtéž. s. 12.

překladelů, vydavatelů nebo tiskařů. Vyskytuje-li se v díle předmluva zahraničního autora, bývá zařazována jako úvodní.¹³

Tzv. předbělohorské předmluvy (jak o nich hovoří M. Bohatcová) mají specifické vlastnosti a funkci často odlišnou od předmluv soudobých. Důležité je mít na paměti, že tehdejší vydavatelská činnost kladla mnohem větší nároky na komentář, který osvětlovat okolnosti vzniku publikace, ale také účel jejího vydání, užití pracovní metody a taktéž motivace autora (příp. autorů).¹⁴ V průběhu 16. století lze sledovat vývoj paratextů, především uzualizaci a následně jejich pevné začlenění do struktury knihy.¹⁵ Předmluvy přitom nelze považovat za nový žánr, jsou dobře známy už z předešlých období, dochází ovšem ke zdatnému kvantitativnímu, ale i kvalitativnímu obratu.¹⁶

Předmluvové texty mívají zcela jedinečný obsah, přináší často svědectví o době a společnosti, o historicko-politickém pozadí či socio-kulturní situaci. Zachycení dobových poměrů je naprosto unikátním atributem a lze je považovat za specifický rys předmluvových textů. Zachycené informace však není možno přijímat docela nekriticky jako a priori platné, vždy je nutno brát v potaz možnost přejímání informací z jiných textů, případné zamlčování, nebo dokonce i autorovu náboženskou příslušnost.¹⁷

O paratextech může být bezesporu napsáno mnohem delší pojednání, to ovšem pro koncept tohoto příspěvku není zapotřebí ani to není jeho hlavním cílem. Mělo by však být ještě uvedeno, že předmluvy D. A. z Veleslavína jsou specifické i ve svém žánru. Vedle svébytnosti syntaktické a vytríbeného jazyka je důležité si povšimnout přesné kompoziční struktury. Každá předmluva se s drobnými odchylkami skládá ze záhlaví, části navazující na záhlaví (v té se v případě dedikačních předmluv nachází logicky dedikace, výjimečně oslavná báseň, všeobecné předmluvy mají v této části umístěno oslovení čtenářské obce), vlastního textu předmluvy a konkluze, jejíž realizace je nejproměnlivější a zároveň nejzajímavější částí předmluv.¹⁸

¹³ Bohatcová, M. Předmluva v českých předbělohorských tiscích. In: *Knihtisk a kniha v českých zemích od husitství do Bílé hory. Sborník prací k 500. výročí čes. knihtisku*. Praha: Academia, 1970, s. 83-106.

¹⁴ Tamtéž.

¹⁵ PIŠNA, J. Předmluvy a paratexty v českých tiscích druhé poloviny 16. století a jejich výzkum. In: *zborník pre problémy a dejiny knižnej kultúry na Slovensku*. Martin: Matica slovenská, 2014, s. 74-83.

¹⁶ BOHATCOVÁ, M. 1970. op. cit. s. 85.

¹⁷ Tamtéž. s. 86.

¹⁸ ZUŠŤÁKOVÁ, L. *Kompozice česky psaných předmluv Daniela Adama z Veleslavína*. Ústí nad Labem 2018. Bakalářské práce. Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem. Vedoucí práce František ČAJKA. s. 31-37.

V období humanismu docházelo k obohacování jazyka především prostřednictvím výpůjček, konkrétně na poli oborů, které neusilovaly o vytvoření české terminologie. Typické bylo volné střídání pasáží cizojazyčných (nejčastěji latinských) s českými.¹⁹ Nepopíratelný byl také vliv němčiny, a to především ve slovníku řemeslnickém, pro některé slangové výrazy totiž neexistovaly české ekvivalenty. Zejména nespisovná podoba němčiny však pronikala i do mluvené podoby češtiny (už od 14. století). Méně častým zdrojem přejímek ale byla například i španělština, italština, turečtina atd.²⁰ Preferovány přitom byly výpůjčky z tzv. vzorových jazyků (tj. hodných následování, prestižních), konkrétně se jednalo o latinu, řečtinu a němčinu.²¹ Pozoruhodné je, že v období humanismu nepozorujeme žádné výrazné puristické tendence, ačkoli J. Blahoslav hovoří v *Gramatice České* o tzv. účelném přejímání slov.²²

Výpůjčky

Jazyková výpůjčka (anglicky *borrowings*, německy *Lehnwort*) je výsledkem jazykového kontaktu dvou nebo více jazyků, při němž dochází k replikování jazykového materiálu z jazyka zdrojového (výchozího) v jazyce cílovém (replikujícím).²³ Do jazykového systému cílového jazyka se výpůjčka zařazuje nejprve v podobě neadaptovaného lexika a po určitém čase dochází (nikoli nutně) k úplné nebo částečné adaptaci této výpůjčky. Takové replikované výpůjčky jsou však nutně vázány na bilingvismus (tj. dvojjazyčnost).²⁴

K lexikálním výpůjčkám, které nejsou vázány na bilingvismus, dochází z nutnosti tzv. pojmenovávací potřeby. Důvodem může být mezera v systému cílového jazyka – v jazyce neexistuje pojmenování pro konkrétní denotát. Tento typ výpůjček je snadno rozpoznatelný a do cílového jazyka je začleňován vědomě, protože domácí označení buď neexistuje, nebo nedosahuje požadované prestiže. Důvodem k přejímání také může být politicko-ekonomická realita, případně socio-kulturní situace, které je přejímána zároveň s lexikem

¹⁹ ŠLOSAR, D. & VEČERKA, R. *Spisovný jazyk v dějinách české společnosti*. Brno: Host, 2009. s. 80.

²⁰ Tamtéž. s. 81.

²¹ Tamtéž. s. 80-81.

²² CUŘÍN, F. op. cit. s. 50.

²³ L. Bloomfield také zavádí terminologii *upper/dominant language* a *lower language*. In: BLOOMFIELD, L. *Language*. New York: Henry Holt and Co, 1933. s. 461.

²⁴ MATRAS, Y. *Language Contact*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009. s. 166-192.

výchozího jazyka. Poslední důvod k přijetí výpůjčky je těsně spojen s prestiží výchozího jazyka, již se jazyk cílový snaží dosáhnout.²⁵

Výpůjčky jsou nejenom prostředkem obohacování slovní zásoby, ale také mají funkci stylistické diferenciaci, a to nejčastěji v textech odborných nebo uměleckých. V uživateli cílového jazyka však vyvolávají emocionálně nabitě postoje. Negativně nabitě postoje daly v průběhu dějin vzniknout například puristickým hnutím.

Výpůjčky je možno kategorizovat hned z několika hledisek, za běžnou typologií lze pokládat jejich třídění dle stupně (příp. míry) adaptace, rozeznáváme přitom lexikum citátové, částečně adaptované a zdomácnělé (pozn. domestikované²⁶). Za známé lze též považovat třídění dle typu lexikální jednotky (slova, slovní spojení, frazémy, případně rozsáhlejší pasáže). M. Nekula dělí výpůjčky na spisovné, odborné, obecné, slangové, argotické, archaické (a knižní) a dialektické.²⁷

S. M. Newerkla, který se velmi detailně věnuje německým výpůjčkám v českém a slovenském jazyce, rozlišuje pozoruhodně přesně dva typy výpůjček, označuje je jako typ A a typ B. Výpůjčky typu A představují ta slova, která pojmenovávají reálie v cílových jazycích dosud neznámé. Takové výpůjčky mají vysoké předpoklady se plně integrovat do slovní zásoby cílového jazyka. Výpůjčky typu B jsou slova, pro něž v době přejímky existovaly v češtině a slovenštině ekvivalenty, vzniklá synonyma s původním lexikem pak soupeří o pozici v centru jazyka, či jsou vytlačeny na jeho periferii.²⁸

Parametry výzkumu

Se zřetelem k analyzovanému materiálu (ten tvoří celkem třicet jedna česky psaných předmluv zařazených k celkem šestadvaceti dílům) byly výpůjčky klasifikovány dle několika kritérií:

²⁵ NEWERKLA, S. M. *Sprachkontakte Deutsch-Tschechisch-Slowakisch*. Bern: Peter Lang International Academic Publishers, 2004. s. 17-20.

²⁶ Jak uvádí dr. J. Marvan In: MARVAN, J. *Brána jazykem otvíraná, aneb, O češtině světové*. Praha: Academia, 2004. s. 127.

²⁷ NEKULA, M. Výpůjčka. In: KARLÍK, P. & NEKULA, M. & PLESKALOVÁ, J. *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/VÝPŮJČKA> [cit. dne: 7. 2. 2022].

²⁸ NEWERKLA, S. M. op. cit. Citováno dle: KARLÍKOVÁ, H. Německé výpůjčky v češtině a slovenštině. *Naše řeč*. 2005, 88(4), 207-213.

- a) Podle výchozího jazyka
- b) Podle typu lexikální jednotky (zkratky, slova, slovní spojení, věty, delší pasáže)
- c) Podle překladu v textu (přeložené, nepřeložené, částečně přeložené, hendiadys, parafrázované)
- d) Podle stupně adaptace (neadaptované, částečně adaptované, adaptované)
- e) Podle jiných kritérií²⁹

Ad a) Tento typ členění zohledňuje výchozí jazyk, z něhož jsou výpůjčky přejímány. Toto hledisko je velmi důležité pro podrobné sledování stavu slovní zásoby a dokládá také předpokládané prolínání českého a cizojazyčného lexika (v některých případech celých pasáží). Výsledky výzkumu nelze však pokládat za překvapivé, spíše splňují dobovou normu. Dominantním výchozím jazykem je jednoznačně latina, vysoce frekventované jsou výpůjčky z německého jazyka, některé doklady ale pochází i například z italštiny³⁰, řečtiny nebo turečtiny.

Ad b) Členění na základě typu lexikální jednotky se může zdát poněkud bezúčelné, ale je zařazeno kvůli různorodému charakteru jednotlivých dokladů z bohatého vzorku sledovaného materiálu. Doloženy jsou jak segmentální jednotky, tak slovní spojení, frazémy, věty, a dokonce i komplexní pasáže v latině. Oproti očekávání lze připsat největší počet výskytů právě delším jednotkám, jako jsou věty (nejčastěji citáty), významný počet výskytů mají ale i separovaná slova, většinou se jedná o propria, specificky toponyma a antroponyma (přejatá apelativa nejsou výjimkou, avšak jejich počet je výrazně nižší). Toponyma a antroponyma jsou frekventovaná především s ohledem na pojmenovávací potřebu, většina výpůjček totiž nemá domácí ekvivalent pro konkrétní označení zmiňovaného místa (příp. jména). Ve sledovaném materiálu se setkáváme ovšem i s variantním způsobem zápisu, který svědčí zejména o průběhu adaptace. Ke třídění dle lexikální jednotky je nutno zařadit i výskyt cizojazyčných zkratk, nejvyšší počet výskytů má jednoznačně latinská zkratka *etc.* (z lat. *et cetera*; = „a ostatní, a jiné, a tak dále“). Je pozoruhodné, že tato zkratka není v celém

²⁹ ZUŠŤÁKOVÁ, L. 2020. op. cit. s. 28.

³⁰ Např.: *Lerm, lermo* (z ital. *all'arme*) „poplach“.

sledovaném materiálu opatřena překladem, a to ani v těch nejjednodušších textech, v nichž se výpůjčky téměř nevyskytují.

Ad c) Klasifikace dle stavu překladu zohledňuje zařazení neadaptovaného lexika do textu, rozeznáváme přitom překlad doslovný, parafrázi (týká se zejména překládaných cizojazyčných pasáží) a hendiadys, jenž považujeme za typický translatologický prostředek sledovaného období. Výzkumný vzorek samozřejmě nabízí i množství dokladů neopatřených překladem. Je možno předpokládat, že takové lexikální jednotky byly ve čtenářské obci považovány za všeobecně známé, nebo D. A. z Veleslavína nepovažoval za nutné je s ohledem na adresáta (či jinou skutečnost) překládat.

Ad d) Typologie výpůjček sledující stupeň adaptace je velmi běžná a přitom nezanedbatelná. V práci jsou výpůjčky členěny na jednotky adaptované, částečně adaptované a neadaptované, přičemž hrany jednotlivých kategorií nelze považovat za příliš ostré. Částečně adaptované lexikum³¹ se většinou vyznačuje kolísáním pravopisu, případně variantností koncovek a výskytem cizích klásek.

Ad e) Posední hledisko třídění bylo zařazeno do práce především kvůli výskytu výpůjček se specifickou funkcí, které nebylo možno s přesností zařadit do předcházejících klasifikací. Jedná se například o doklady opatřené etymologickou vysvětlivkou, nebo několikanásobným překladem (neadaptované lexikum je v textu předmluvy překládáno nejenom do češtiny, ale také do němčiny³²).

Výsledky výzkumu

S přihlédnutím k typologii předmluv M. Bohatcové byl v dedikačních předmluvách (především se zřetelem k adresátům, jimiž byli nejčastěji lidé z řad šlechty, tedy převážně vzdělaní lidé) předpokládán vyšší výskyt výpůjček a neadaptovaného lexika než v předmluvách všeobecného typu. Ty jsou totiž určeny široké čtenářské obci, u níž nelze předpokládat například znalost latinského jazyka. Tento předpoklad se však nepotvrdil ani v jednom ze tří

³¹ Např.: *Purgmistr* – zachována varianta s -g – (z něm. der Bürgermeister, i Purgermeister) ‚starosta, purkmistr‘; *Fedrovati* (z něm. füttern) ‚nakrmit, napat‘; *Vinšovati* (z něm. wünschen) ‚přáti‘.

³² „Odkud i podnes Česká země, ačkoli obyvatele proměnila, předce slově latině Bojemia, a Čechové Bojemi, německy Behmen.“ In: předmluva k dílu *Kroniky dvě o založení země české*.

tematických bloků. V případě všeobecných předmluv se však častěji objevovaly doslovné překlady zařazené bezprostředně za (výjimečně před) cizojazyčné lexikum nebo pasáž.

Jak už bylo výše zmíněno předmluvy D. A. z Veleslavína byly rozděleny do tří tematických bloků³³ bez ohledu na jejich dataci, jelikož chronologický faktor jsme nepovažovali za příliš relevantní, s odstupem ovšem soudíme, že vývoj neadaptovaného lexika od prvního psaného projevu autora k poslednímu by mohl též poskytnout zajímavý náhled na problematiku, specificky pak v komparaci se slovníkem neadaptovaného lexika jiného dobového autora. Tematické zařazení však pokládáme za nejvhodnější právě s ohledem na užívané výpůjčky. V tematicky jednotně zaměřených textech lze očekávat výskyt podobného lexika, a to i neadaptovaného. Rozlišujeme přitom předmluvy k textům historiografickým, předmluvy k textům náboženského charakteru a předmluvy k textům naučným a národně-vzdělávacím.

Nejpočetnější skupinou jsou předmluvy zařazené do okruhu textů náboženského charakteru, takové texty je možno považovat za žádané, neboť jsou určeny všem věřícím, jejich kvantita tedy vyplývá ze silného náboženského založení společnosti a společenské potřeby (a obliby) textů tohoto typu. Předmluvy k textům náboženského charakteru se velkou měrou shodují v užívání adaptovaného a částečně adaptovaného lexika převážně religiózního charakteru, které velmi přirozeně obohacuje tehdejší slovní zásobu.

S ohledem na typologii předmluv není možno – oproti očekávání – pozorovat výrazné rozdíly v užívání (a kvantitě) výpůjček mezi předmluvami dedikačními a všeobecnými (pozn.: to platí všeobecně ve všech sledovaných tematických celcích). Celkově je v předmluvách k textům náboženského charakteru zachycena nižší frekvence výskytu cizojazyčných pasáží, naopak velmi frekventované jsou citace z Písma a aluze na biblický text.

Tematický okruh historiografických textů vykazuje nejvyšší frekvenci výskytu výpůjček a neadaptovaného lexika. Četnost však byla do velké míry zapříčiněna tím, že právě předmluvy zařazené do tohoto okruhu textů patří mezi nejdelší z analyzovaného vzorku.

³³ M. Bohatcová dělí předmluvy na devět kategorií, a to na slovníky, učebnice, historická díla, spisy určené ke správě obce, pomůcky k vedení hospodářství a každodenní životní praxe, příručky zdravotně, biblické texty určené zejména jako učební texty, nauková a pastorační náboženská četba a také knížky modlitební.

In: BOHATCOVÁ, M. Úvodní texty (dedikace a předmluvy) v pražských tiscích rudolfínské doby. In: *Češi a svět. Sborník k pětasedmdesátinám Ivana Pfaffa*. Praha: Karolinum, 2000, s. 46-54.

Jejich historiografický charakter navíc vyžaduje zvýšený výskyt proprií, zejména antroponym a toponym, v jejichž případě je z důvodu pojmenovávací potřeby, nebo kolísajícího úzu častěji zachována cizojazyčná podoba zápisu (neadaptovaná, případně částečně adaptovaná). Dále jsou velmi často využívané citátové jednotky, nejčastěji jsou doslovně citováni antičtí autoři, slavné postavy historie, případně je text doplněn o parafráze Bible.

Mezi texty naučné a národně-vzdělávací jsou zařazeny předmluvy k dílům, jež se primárně zaměřují na vzdělávání čtenáře ve specifické oblasti. Dvě z celkem sedmi zařazených předmluv jsou přiřazeny k dílům pojednávajícím o bylinkářství a domácím lékařství. Jedná se o tematicky nejroztříštěnější blok textů, což se odráží i na výskytu různorodého neadaptovaného lexika, mimo jiné i na četnosti cizojazyčných termínů z různých odvětví (zejména botanika, lékařství). Kvůli rozdílnému charakteru děl nelze přímo generalizovat shodné doklady.

Závěr

Výpůjčky a neadaptované lexikum tvoří významný podíl slovní zásoby humanistické češtiny a jejich výskyt roste zejména v textech odborného charakteru. Ve sledovaném vzorku předmluv tvoří eminentní část struktury textu a je možno je označit za prostředky příznačné pro autorský styl D. A. z Veleslavína (a do jisté míry i pro humanistické autory obecně). Je na místě ještě připomenout, že v jednatřiceti sledovaných předmluvách se mimo běžně užívané cizojazyčné lexikum (a jiné jednotky) vyskytují i atypické doklady, jejichž výskyt je značně ojedinělý (a frekvence výskytu tedy nízká). Za zvláště zajímavé lze pokládat několikanásobné překlady, nebo překlady doplněné o etymologické vysvětlivky.

Další studium předmluvových textů D. A. z Veleslavína je nanejvýše žádoucí, není totiž možné je vnímat jednoduše jako komplement všech předmluvových textů daného období, mají specifické kompoziční uspořádání a také nesou cenné informace o dobovém (ale i starším) stavu společnosti, literatury a vzdělanosti obecně. Jejich literární úroveň je na výši a obdobné texty nejsou v kontextu české literatury zastoupeny. D. A. z Veleslavína překračuje dalece svoji dobu a zaslouží si pozornost dnešních badatelů nejen pro živé zprostředkování humanistických ideálů současnému čtenáři, ale i pro zachování přinejmenším následováníhodného odkazu.

Použitá literatura

BLOOMFIELD, L. *Language*. New York: Henry Holt and Co, 1933. ISBN: 978-00-3055-840-5.

BOHATCOVÁ, M. *Obecné dobré podle Melantricha a Veleslavína. Studie k završení knižní tvorby Mistra Daniela Adama z Veleslavína*. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-0524-4.

BOHATCOVÁ, M. Předmluva v českých předbělohorských tiscích. In: *Knihtisk a kniha v českých zemích od husitství do Bílé hory. Sborník prací k 500. výročí čes. knihtisku*. Praha: Academia, 1970, s. 83-106. ISBN (váz.).

CUŘÍN, F. *Vývoj spisovné češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1985. ISBN (váz.).

Čeština Humanistické epochy. Studijní opora z Masarykovy univerzity [online]. Dostupné z: <https://is.muni.cz/el/1421/podzim2017/CJBA13/um/humces.pdf> [cit. dne: 22. 3. 2020].

KOPECKÝ, M. *Český humanismus*. Praha: Melantrich, 1988. ISBN 80-7204-028-6.

MARVAN, J. *Brána jazykem otvíraná, aneb, O češtině světové*. Praha: Academia, 2004. ISBN 80-200-0932-9.

MATRAS, Y. *Language Contact*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009. ISBN: 978-0-521-53221-1.

MÜLLEROVÁ, L. *Paratexty a česká nakladatelství (knižní strategie v 90. letech 20. století)*. Kostelec nad Orlicí: Litterae, 2010. ISBN 978-80-254-6612-4.

NEKULA, M. Výpůjčka. In: KARLÍK, P. & NEKULA, M. & PLESKALOVÁ, J. *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/VÝPŮJČKA> [cit. dne: 7. 2. 2022].

NEWERKLA, S. M. *Sprachkontakte Deutsch-Tschechisch-Slowakisch*. Bern: Peter Lang International Academic Publishers, 2004. ISBN 978-3-631-51753-6.

PIŠNA, J. Předmluvy a paratexty v českých tiscích druhé poloviny 16. století a jejich výzkum. In: *zborník pre problémy a dejiny knižnej kultúry na Slovensku*. Martin: Matica slovenská, 2014, s. 74-83. ISBN: 978-80-8149-037-8.

ŠLOSAR, D. & VEČERKA, R. *Spisovný jazyk v dějinách české společnosti*. Brno: Host, 2009. ISBN 978-80-7294-311-1.

VYKYPĚLOVÁ, T. Čeština „dlouhého 16. století“: zdroje spisovné normy. In: DITTMANN, R. & ULÍČNÝ, O. (eds.) *Čeština a dějiny. Studie k moderní mluvnici češtiny* (3). Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013, s. 41-63. ISBN 978-80-244-3549-7.

ZUŠŤÁKOVÁ, L. *Kompozice česky psaných předmluv Daniela Adama z Veleslavína*. Ústí nad Labem 2018. Bakalářské práce. Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem. Vedoucí práce František ČAJKA.

ZUŠŤÁKOVÁ, L. *Výpůjčky a neadaptované lexikum v česky psaných předmluvách Daniela Adama z Veleslavína*. Ústí nad Labem, 2020. Diplomová práce. Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem. Vedoucí práce František ČAJKA.

Problémy s vykáním u polských studentů češtiny

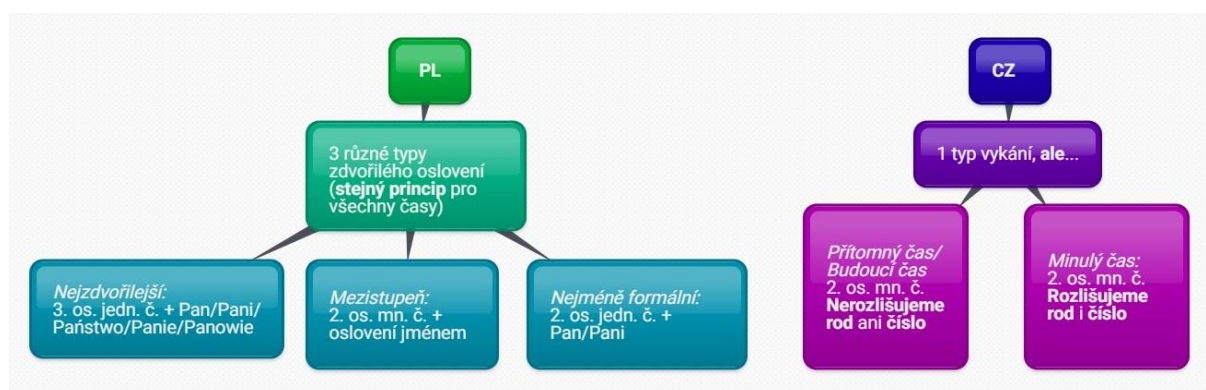
Mgr. Karolina Kenderová

karolina.kenderova@ff.cuni.cz

Úvod

Príspevek se zabývá otázkou vykání, jehož náležitá podoba působí polským studentům v češtině obtíže, a to i přesto, že se jedná o jazyky příbuzné. Čeština a polština patří do západní větve slovanských jazyků - čím těsnější byl kontakt mezi jednotlivými oblastmi, tím pravděpodobněji se zachovala i jazyková blízkost (Horálek, 54). Smysl použití vykání by měl být studentům zřejmý, nejen s ohledem na proklamovanou jazykovou příbuznost, ale také proto, že v polštině tento jev rovněž existuje.

V češtině se však ve srovnání s polštinou liší konstrukce vykání jak v přítomném čase ve 2. osobě plurálu, kde nerozlišujeme rod ani číslo, tak ve složitějších tvarech minulého času, ve kterém obě mluvnické kategorie rozlišujeme.

Graf zpracován podle Skwarska, 2001

Pro Poláky může být osvojení českého systému vykání paradoxně náročné i proto, že čeština nemá tak jemně odstupňované typy vykání jako polština (Skwarska, 137-142). V přítomném čase je pravidlo jednoznačné a většinou adekvátně užitě, v minulém čase se však student často nechá ovlivnit *vnitrojazykovou interferencí*, což znamená, že dojde k přenosu již dříve osvojené struktury cílového jazyka (Komorowska, 100-101) a nesprávně se aplikuje pravidlo pro přítomný čas tím, že ani v präteritu není rozlišen rod a číslo osloveného. Vznikají tedy výpovědi typu: „Co jste dělali o víkendu, paní učitelko?“, které mohou vést k nedorozumění.

Podle Veselého (Veselý, 71) zároveň platí, že odlišné využívání gramatické kategorie v mateřském jazyce existující může činit přetrvávající potíže.

Z předchozího výzkumu je známo, že rodilý mluvčí toleruje v projevu cizince spíše chyby jazykové než prohřešky proti řečové etiketě (Kotková, 59) a neznalost zásad společenského chování může zapříčinit vzájemné nepochopení a komunikační neúspěch (Nekvapilová, Koláčková, 78). Cílem našeho příspěvku je tedy postihnout výskyt neadekvátního užívání vykácných konstrukcí u polských mluvčích češtiny a ověřit, zda platí, že v přítomném čase student vytvoří správnou formu vykání s větší pravděpodobností než v čase minulém.

Teze

Na základě uvedených poznatků byl sestaven krátký testovací dotazník pro polské studenty češtiny na úrovni A1-A2, přičemž hypotézy byly následující:

- A) V přítomném čase vytvoří studenti zdvořilostní formu vykání správně.
- B) V minulém čase může dojít k chybám způsobeným vnitrojazykovou interferencí.
- C) Pokud student vytváří zdvořilostní formu vykání nejprve v přítomném čase a následně v minulém, dojde k vnitrojazykové interferenci častěji, než když ji vytváří pouze v minulém čase.

Dotazník

Dotazník byl anonymní, ale v úvodní části zjišťoval i metainformace, jako je délka studia cílového jazyka, vzdělávací instituce a používaný učební materiál.

Ukázka zadání dotazníku

Slovesa v závorkách převedte do přítomného času v příslušném rodě a čísle. / Proszę uzupełnić czasowniki w nawiasach w czasie teraźniejszym w odpowiednim rodzaju gramatycznym i liczbie.

- a) Co ____ (dělat), Honzo?
- b) ____ (studovat – vy, plurál) v pátek?
- c) Kdy ____ (večeřet), paní profesorko?
- d) Co ____ (snídat), Tomáši a Martine?
- e) Kdy ____ (obědvat), Evo?
- f) Co ____ (říkat), pane učiteli?
- g) ____ (pracovat – ty) v pondělí?
- h) Kde ____ (bydlet), Petře a Lucie?
- i) ____ (odpočívát – vy, vykání) v neděli?
- j) Co ____ (hledat), Katko a Terezo?

Sběr dat proběhl na přelomu května a června 2020 ve spolupráci s lektory češtiny v Polsku. Oproti původnímu plánu pro prezenční vyplnění dotazníků musel být vzhledem k situaci přenesen do online prostředí Google Forms.

Výsledky

Dotazník vyplnilo celkem 32 respondentů, z toho verzi A (převod do přítomného času) 12, verzi B (převod do minulého času) 12 a verzi C (polovina vět do přítomného času a polovina vět do minulého času) 8 respondentů. Verze C, potažmo teze C, musela být nakonec z analýzy vyřazena, neboť změnu zadání z přítomného na minulý čas většina účastníků přehlédla a závěry by tedy byly zkreslené.

Jak je patrné z grafů, většina respondentů byli studenti bohemistiky na Slezské univerzitě v Katovicích, další část tvořili klienti jazykové školy Ahoj v Katovicích, 2 respondenti se česky učí jinde. Co se týče délky studia, převládají ti, kteří se učí česky déle než jeden rok, další dvě kategorie byly poměrně vyvážené.

Respondenti se učí z různorodých materiálů, nejčastěji se objevovaly zmínky o učebnici *Česky krok za krokem*³⁴, *Chcete mluvit česky*³⁵, *Čeština pro cizince*³⁶, *Čeština expres*³⁷, příp. vlastní materiály lektorů a institucí.

³⁴ <https://www.czechstepbystep.cz/detail-ucebnice/ckzk1>

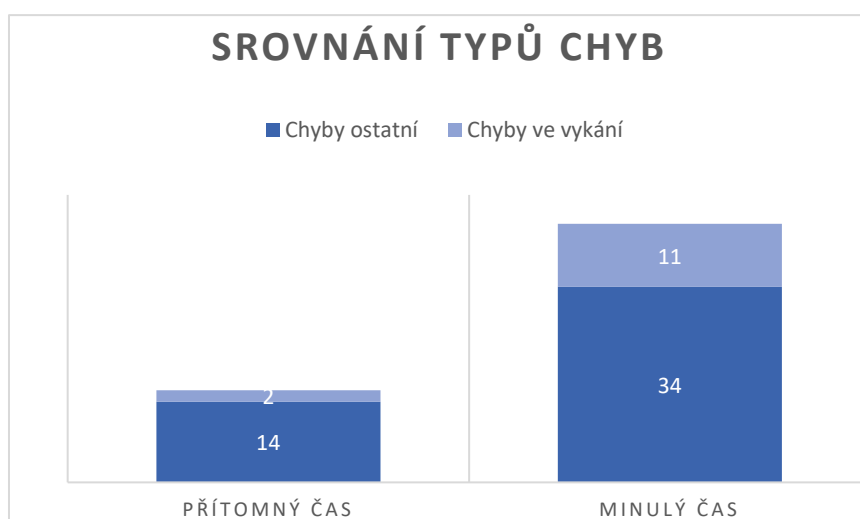
³⁵ <https://www.knihydobrovsky.cz/ucebnice/chcete-mluvit-cesky-1-ucebnice-593613>

³⁶ <https://www.albatrosmedia.cz/tituly/35920852/cestina-pro-cizince-b1/>

³⁷ <https://www.czechstepbystep.cz/detail-ucebnice/ce1>

Jak vidíme z grafu, tvorba minulého času může polským respondentům činit problémy obecně, neboť i počet ostatních chyb se oproti přítomtu zvýšil 2,4krát. Mezi ostatní chyby jak v přítomném, tak v minulém čase patřilo použití neodpovídajícího času, neodpovídající formy (např. špatná koncovka, chybějící/nadbytečné pomocné sloveso) či neodpovídající osoby. Nesprávnou interpunkci jsme jako chybu nehodnotili, neboť nevíme, zda respondenti používali českou klávesnici.

Zaměříme-li se nyní na primárně zkoumaný problém, je patrné, že vytvoření správné formy vykání v minulém čase je pro polské respondenty skutečně obtížnější. V přítomtu tvořily chyby ve vykání 12,5 % z celkového počtu chyb (navíc nutno podotknout, že se všechny objevily u stejného respondenta). V minulém čase už tvořily celých 24 % z celkového počtu chyb. Teze A a B se tedy na malém vzorku respondentů potvrdily.

Diskuze a závěr

Součástí dalšího výzkumu dané problematiky by měla být analýza používaných učebních materiálů. Vycházíme totiž z předpokladu, že jev (tvorba vykání v minulém čase) nebyl dostatečně vyložen a formy vykání v přítomném a minulém čase nebyly postaveny do protikladu tak, aby si student mohl uvědomit rozdíl mezi nimi (Komorowska, 120).

Pro úplnou formulaci závěrů by bylo nutné rovněž porovnání současných výsledků se vzorkem studentů s jiným mateřským jazykem, než je polština, a to jak s takovým, v němž se vykání objevuje, tak i s takovým, ve kterém ne. Mohli bychom tak ověřit, zda skutečně existuje nějaká korelace mezi existencí stejného jevu v mateřském jazyce, jenž je užíván/tvořen odlišně, a přetrvávající chybovostí v češtině.

Bibliografie:

HORÁLEK, Karel. *Úvod do studia slovanských jazyků: celostátní vysokoškolská učebnice*. 2., dopl. vyd. Praha: Československá akademie věd, 1962.

KOMOROWSKA, Hanna. *Nauczanie gramatyki języka obcego a interferencja*. Warszawa: Wydawnictwo szkolne i pedagogiczne, 1975.

KOTKOVÁ, Radomila. Jak učíme (a zkoušíme) sociokulturní kompetence?. In: *Sociokulturní kompetence ve výuce cizích jazyků (a češtiny pro cizince)* [online]. Praha: Ústav jazykové a odborné přípravy UK, 2008, 59–63 [cit. 2019-12-13]. ISBN 978–80–87238–00–4.

NEKVAPILOVÁ, Ivana – KOLÁČKOVÁ, Ludmila. Formování sociokulturních kompetencí zahraničních studentů v procesu přípravy na vysokoškolské studium v ČR. In: *Sociokulturní kompetence ve výuce cizích jazyků (a češtiny pro cizince)* [online]. Praha: Ústav jazykové a odborné přípravy UK, 2008, 75–78 [cit. 2019-12-13]. ISBN 978–80–87238–00–4.

SKWARSKA, Karolína, ed. Tykání a jeho zdvořilejší protějšek v češtině a polštině. In: VAŇKOVÁ, Irena. *Obraz světa v jazyce: sborník z příspěvků, které zazněly v jazykovědné sekci XXVII. ročníku česko-polské meziuniverzitní konference Univerzita Karlova - Uniwersytet Warszawski ve dnech 2.-4. května 2000 v prostorách FF UK Praha..* Praha: Univerzita Karlova, 2001, s. 137-145. ISBN 80-7308-005-2. ISSN 0231-7567.

VESELÝ, Josef. *Problematika vyučování ruštině jako blízce příbuznému jazyku*. 1/1. vyd. Praha: SPN, 1985.

Situačnost jako strategie při zadávání slohových prací

Příspěvek ke komunikačnímu pojetí výuky jazyka a slohu

Mgr. Vladimír Trpka, Ph.D.

trpka@ujep.cz

Katedra bohemistiky, Pedagogická fakulta UJEP v Ústí nad Labem

Gymnázium Teplice

Následující příspěvek k didaktice slohové výchovy má jediný cíl: Chtěl bych se zaměřit na problematiku motivace žáka základní a střední školy pro psaní slohových prací a ukázat, jak může být motivace žáka k sepsání delšího textu pozitivně ovlivněna způsobem zadání slohové práce. Principy, které zde prosazuji, mají blízko k postulátům komunikačního, resp. kognitivně-komunikačního pojetí výuky jazyka a slohu, jak ho navrhuje nejnovější didaktika *Školní výpravy do krajiny češtiny*.³⁸ Netvrdím, že budu tuto vysoce komplexní didaktickou koncepci nějak rozvíjet. Spíše se pokusím vlastní představy o motivujícím zadávání slohových prací usouvztažnit s jednou ze dvou základních výukových strategií této didaktiky, jimiž jsou textocentrismus a situačnost.³⁹

Psaní závěrečné slohové práce, která „tvoří vrchol samostatné činnosti žáka,“ vnímám jako jednu z nejnáročnějších činností v předmětu český jazyk.⁴⁰ Vycházím z předpokladu, že psaní slohové práce během školního vyučování může být pro žáka samo o sobě faktorem negativně ovlivňujícím jeho motivaci. Žákovi je zadáno téma, které má okamžitě a neprodleně zpracovat náležitým způsobem a na základě předem daných stylových norem a ve shodě s žánrově konstitutivními rysy daného typu textu. Chceme po něm, aby se ihned začal soustředit a napsal odpovídající text v přesně vymezeném časovém úseku (obvykle 45 nebo 90 minut). Žák se seznámí s tématem a minuty prostě běží. Uvažme, jak obtížné je hledat inspiraci a rozvíjet prvotní nápad v takovém časovém stresu. To však není všechno. Psaní slohové práce není pro žáka ničím jiným než psaním slohové práce, tedy školním cvičením či úkolem, který není nijak vázán na jeho momentální potřeby. Je to úkol, který má ověřit jeho stylizační

³⁸ Štěpáník, Stanislav a kol.: *Školní výpravy do krajiny češtiny: Didaktika českého jazyka pro základní školy*. Plzeň: Fraus 2020.

³⁹ Tamtéž, str. 55–58.

⁴⁰ Čechová, Marie: *Komunikační a slohová výchova*. Praha: ISV 1998, str. 143.

dovednosti, není to reálný text, za nímž by stál skutečný komunikační záměr. Je to v jistém slova smyslu hra na text, nikoli text skutečný.⁴¹

Aby byl text textem, musí být zasazen do komunikační situace. Text je sdělením, které získává svůj smysl v kontextu; za textem stojí komunikační záměr jeho autora, text je také vymezen svým potenciálním efektem a je psán s ohledem na předpokládaného adresáta. Připomínám tyto samozřejmosti proto, abych vysvětlil, že během psaní slohové práce se text nezapojuje do reálného kontextu, ale je s ním nakládáno jako s úkolem. Jednoduše řečeno, záměrem žáka během vyprávění pohádkového příběhu není pobavit dětského adresáta, ale splnit zadání a úkol. K tomu hned dodávám, že toto pojetí slohové práce jako úkolu pochopitelně nelze z vyučování vůbec odstranit.

Co však můžeme změnit, je samo zadání slohové práce. Je zjevné, že pokud je zadání vymezeno bez ohledu na kontext budoucího textu, nemůže tento kontext nijak získat. Chci tedy tvrdit, že slohové práce by měly být ve vyučování zadávány kontextovým způsobem, tedy nikoli pouze vymezením tématu, stylu a útvaru. Kognitivně-komunikační pojetí integrující didaktiku jazyka a slohu prosazuje v tomto smyslu strategii situačnosti. Jazyk a jazykové sdělení jsou poznávány nikoli izolovaně, nýbrž v konkrétním kontextu, v konkrétní komunikační situaci. „V komunikačních situacích, které ve vyučovací hodině simulujeme nebo k nimž se odkazujeme, má žák šanci zaujmout různé role.“⁴² Některé z těchto rolí jsou pro něj známé (syn, kamarád), jiné měl žák možnost pozorovat nebo je zkoušet formou hry (prodáváč, lékař), případně jsou to role pro žáka zcela nové.⁴³ Učitel tedy vede výuku tak, aby společně s žáky vytvořil situaci, která žákovi umožní vyzkoušet si určité jazykové chování. V našem případě pak můžeme hovořit o tom, že taková situace může být vytvořena i pro zadání slohové práce. Jednoduše řečeno, potřeba napsat text může být pozitivně ovlivněna zkušeností, kterou žák v dané situaci učiní.

Motivaci k psaní slohové práce může žák získat díky tomu, že vyučování probíhá tak, aby byl před samotným zadáním slohové práce vytvořen věrohodný kontext, ve kterém má budoucí žákův text vzniknout. Jednoduše řečeno, pokud má učitel k dispozici 90 minut, může část z tohoto časového úseku věnovat aktivitě, ze které vyvstane potřeba napsat text. Tato aktivita (či metoda) by měla být naplánovaná a realizována takovým způsobem,

⁴¹ Dalším jevem, který negativně ovlivňuje žákovu motivaci k psaní, je fakt, že po hodnocení a opravě mizí text slohové práce z vyučování, aniž by se s ním dále pracovalo. K tomu viz Trpka, Vladimír: Druhý život slohových prací: Metodika následných učebních aktivit ve slohové výchově. In Kateřina Romaševská (ed.): *Sborník k životnímu jubileu profesorky Marie Čechové*. Červený Kostelec: Pavel Mervart 2017, s. 79–88.

⁴² Štěpaník, Stanislav a kol.: *Školní výpravy do krajiny češtiny: Didaktika českého jazyka pro základní školy*. Plzeň: Fraus 2020, str. 57.

⁴³ Tamtéž.

aby poskytla komunikační situaci, která jednak budoucímu textu (tedy slohové práci) nabídne kontext, záměr a předpokládaného adresáta, jednak učiní psaní textu potenciálně atraktivní (protože smysluplné) pro žáka jakožto autora.

Před obsáhlými výklady dávám přednost příkladu: Učitel např. seznámí formou textu a obrazového materiálu žáky se skutečným kriminálním případem. Žáci pak vystupují v rolích – státní zástupce, obhájce a soudce. Každý žák se nejprve k případu vyjádří sám z hlediska své role (napíše si poznámky). Pak následuje práce v expertních skupinách (skupiny jsou vymezeny stejnými rolemi). Po reflexi v těchto skupinách mohou žáci případ probírat v heterogenních trojicích – sejde se jeden soudce, jeden státní zástupce a advokát. Státní zástupce vyloží své argumenty a požaduje trest, obhájce na to reaguje a hovoří ve prospěch klienta, soudce vynese a odůvodní svůj rozsudek. Po společné reflexi celého učení následuje zadání slohové práce: Napište svou závěrečnou řeč (nebo odůvodnění rozsudku v případě soudce) k tomuto procesu. Zvoní. Žáci měli možnost 45 minut reflektovat reálný případ, diskutovat, tříbit si názory, nazírat situaci z různé perspektivy, možná se v případě i emocionálně angažovali (v ideálním případě se nechali strhnout diskusí a svou rolí). Končí přestávka a začíná dalších 45 minut slohové výchovy, kdy žáci už budou jen psát text. Jak rozdílné je takové zadání od prostého „napište úvahu na téma trest smrti“!

Smyslem tohoto příspěvku samozřejmě není přehled možných aktivit před slohovou prací. Důležité je pochopit obecný princip takto pojatého zadání slohové práce. Tímto principem či strategií je již zmíněná situačnost. Žák je v tomto pojetí součástí určité situace, na níž sám participuje (třeba i v roli), kterou rozvíjí, angažuje se v ní a získává díky ní určitou zkušenost, která může být motivačním faktorem pro psaní slohové práce. Důležité je, aby takové aktivity podpořené strategií situačnosti umožnily vzniku komunikační situace, v níž by byl zřejmý kontext, záměr a předpokládaný adresát textu. Pochopitelně, že takové požadavky nejlépe splní aktivity, které jsou narativní. Narativizovaná komunikační situace či alespoň komunikační situace s narativním potenciálem poskytuje pro žáka smysluplný kontext opřený o příběh a narativní rozumění světu.⁴⁴

Zdůrazňuji, že využívání strategie situačnosti pro zadávání slohových prací neznamená vytváření prostoru pro bezúčelné hry v rolích. Motivovat žáka pro psaní slohové práce znamená vyvolat u něj potřebu napsat text, nikoli ho jen pobavit nebo rozptýlit. Čemu se žáci před psaním textu věnují, by mělo jednoznačně podporovat dovednosti potřebné pro psaní konkrétní slohové

⁴⁴ Literatura o narativu a jeho psychologických a pedagogických aspektech je dnes rozsáhlá a nepřehledná. Odkazuji tedy na jeden ze zakladatelských textů: Bruner, Jerome: *Making Stories. Law, Literature, Life*. Cambridge: Harvard University Press 2003.

práce (v našem případě bylo zapotřebí nahlížet danou soudní kauzu z různých úhlů pohledu a vytvářet dialog argumentů, aby žák mohl napsat argumentačně nasycenou úvahu). Motivaci tu chápu jako jednu ze složek efektivní výuky.⁴⁵ Pokud je žák součástí situace či příběhu, ze kterých vyplývá přirozená potřeba napsat text, může žákova kognitivní i emocionální účast na této situaci efektivně ovlivnit motivaci k tomu, aby napsal text, ke kterému byl během participace na dané výukové aktivitě veden. Situačnost jako strategie při zadávání slohových prací je v tomto smyslu spojena nejen s efektivní výukou podle principů kognitivně-komunikačně pojaté výuky jazyka a slohu, nýbrž i s motivací k učení.

Aktivita či metody, které předcházejí vlastnímu zadání slohové práce či ze kterých zadání vyplývá, by měly mít určité žádoucí kvality. (1) Především je třeba, aby díky dané činnosti byl vytvořen odpovídající kontext pro text slohové práce; nejefektivnější se jeví využití narativního kontextu. (2) Stejně tak je důležité, aby byl žák v situaci skutečně angažován, tedy aby se stal její součástí, případně aby se sžil s rolí, kterou situace nabízí. (3) A konečně je naprosto nutné využívat takové aktivity a metody, které jsou přímo spojené s budoucím textem slohové práce – co žák zažije před tím, než začne psát, musí být nezbytně potřebné pro jeho text. Pokud žákům ukážeme, že práce, kterou odvedli ještě před psaním textu, byla účelná a smysluplná a ve výsledku jim pomohla s vlastní stylizací, můžeme doufat, že získáme jejich pozornost i před další slohovou prací.

⁴⁵ Hendrick, Carl – Macpherson, Robin: *Co funguje ve třídě? Most mezi výzkumem a praxí*. Praha: Universum 2019, str. 101–119.

LITERATURA

Bruner, Jerome: *Making Stories. Law, Literature, Life*. Cambridge: Harvard University Press 2003. ISBN 978-0374200244

Čechová, Marie: *Komunikační a slohová výchova*. Praha: ISV 1998. ISBN 80-85866-32-3

Hendrick, Carl – Macpherson, Robin: *Co funguje ve třídě? Most mezi výzkumem a praxí*. Praha: Universum 2019. ISBN 978-80-7617-335-4

Štěpaník, Stanislav a kol.: *Školní výpravy do krajiny češtiny: Didaktika českého jazyka pro základní školy*. Plzeň: Fraus 2020. ISBN 978-80-7489-595-1

Trpka, Vladimír: Druhý život slohových prací: Metodika následných učebních aktivit ve slohové výchově. In Kateřina Romaševská (ed.): *Sborník k životnímu jubileu profesorky Marie Čechové*. Červený Kostelec: Pavel Mervart 2017, s. 79–88. ISBN 978-80-7465-256-1

Lékařská terminologie v profesní mluvě zdravotnických pracovníků

Bc. Diana Palaščáková
dianapalascakova13@seznam.cz

Představený článek vychází z bakalářské práce s názvem *Lékařská terminologie v profesní mluvě zdravotnických pracovníků* (Palaščáková 2021). Cílem její teoretické části bylo popsat a vymezit terminologii týkající se sociolektu (Hubáček a Krčmová 2017) jako nestrukturního útvaru národního jazyka a specifikovat sociolektické výrazivo na profesní mluvu, slang a argot (Hubáček 1981), přičemž profesní mluvě (konkrétně ze zdravotnického prostředí) jako hlavnímu tématu práce byla věnována zvláštní pozornost. Cílem bakalářské práce bylo sestavit slovník profesionalismů ze zdravotnického prostředí na základě analýzy shromážděného jazykového materiálu a analyzovat stav současného sociolektu ve vymezené oblasti zdravotnického prostředí.

Jazykový materiál jsme získali prostřednictvím dotazníkového šetření prováděného online začátkem roku 2021. Strukturovaný dotazník jsme adresovali všem zaměstnancům Masarykovy nemocnice v Ústí nad Labem.

Dotazníkové šetření

Dotazník byl koncipován autorkou bakalářské práce a zahrnoval dvě výzkumné části a jednu doplňující. První výzkumná část obsahovala 20 profesionalismů ze zdravotnického prostředí, k nimž respondenti po předchozím poučení zapisovali spisovné termíny, od kterých byly profesionalismy utvořeny. V první části se tedy jednalo o 20 otevřených otázek. Ve druhé výzkumné části dotazníku bylo respondentům poskytnuto volné pole, kam zapisovali profesionalismy, které v mluvené komunikaci běžně užívají na svých pracovištích, a k nim motivující spisovné termíny. Ve zbylé, doplňující části odpovídali respondenti již na otázky týkající se jejich profesní praxe, věku a vzdělání. (Palaščáková 2021, s. 29) Vyplněných dotazníků jsme obdrželi přesně 80, z nichž jsme získali 282⁴⁶ profesionalismů k analýze.

⁴⁶ Do této skupiny započítáváme též 20 námi předložených profesionalismů v první části dotazníku.

Výsledky analýzy získaného jazykového materiálu

Respondentům bylo v první části dotazníku avizováno 20 profesionalismů, k nimž zapisovali příslušné odborné termíny. Tato část dotazníku sloužila k ověření jejich znalosti konkrétních profesionalismů a dopomohla jim též k lepší orientaci v problematice tvoření jednotek profesní mluvy. Jednalo se o tyto profesionalismy: *emitka, bažant, penoš, fýzák, exnout, smrták, slepák, plodovka, ležák, pacoš, ušar, císař, sono, jipka, áro, gynda, očárna, lékařák, eldeenka, kojenák*. V případě 14 z nich respondenti společně prokázali stoprocentní znalost. Vedle toho největší potíže měli s pochopením profesionalismu *penoš*, u kterého jsme zaznamenali 30 nesprávných odpovědí. Neznalost tohoto profesionalismu odůvodňujeme tím, že se jedná o výraz označující lék „penicilin“, jenž z běžné mluvy zdravotníků postupně mizí a je nahrazován pojmem „antibiotikum“. (Palaščáková 2021, s. 30)

Získaný materiál jsme následně analyzovali ze čtyř hledisek – z hlediska sémantického, podle způsobu tvoření, podle přináležitosti k slovnímu druhu a podle povahy respondentů. V zájmu větší přehlednosti dokládáme rozdělení profesionalismů u prvních třech hledisek formou tabulky.

Sémantické hledisko

Nejprve jsme profesionalismy rozdělili do kategorií z hlediska sémantického. Z povahy zkoumaného materiálu jsme stanovili 11 sémantických kategorií, do nichž jsme rozřadili všech 282 profesionalismů. Sémantická klasifikace nám odhalila produktivitu tvoření specifických pojmenování v rámci jednotlivých kategorií.

Sémantická klasifikace profesionalismů	Početní zastoupení	Procentuální zastoupení
Názvy prostředků, nástrojů, přístrojů a pomůcek	73	25,89 %
Názvy úkonů, zákroků a vyšetření	52	18,44 %
Názvy osob (zdravotníků i klientů) a společenství	40	14,18 %
Názvy oborů, zařízení, oddělení a místností	36	12,77 %
Názvy léčiv a chemikálií	26	9,22 %
Názvy nemocí, nežádoucích a chorobných stavů a jejich příčin	22	7,80 %
Názvy označující současně více různých skutečností	14	4,96 %
Názvy orgánů a částí lidského těla	6	2,14 %
Názvy fyziologických procesů a anatomických jevů	5	1,77 %
Názvy popisující stav pacientů	5	1,77 %
Názvy, které nelze jednoznačně přiřadit k stanoveným kategoriím	3	1,06 %

Tabulka 1: Sémantická klasifikace profesionalismů

Za velice produktivní sémantickou kategorii můžeme označit názvy prostředků, nástrojů, přístrojů a pomůcek doloženou 73 zástupci (př. *amerikán, defík*). Dále se nám jako pozoruhodná jeví kategorie Názvy orgánů a částí lidského těla, kam jsme neočekávaně zařadili pouhých 6 profesionalismů (př. *meňas, plazma*).

Rozdělení podle způsobu tvoření

Pro druhé dělení získaného materiálu jsme využili kategorizaci profesionalismů transformačními a transpozičními způsoby sestavenou Jaroslavem Hubáčkem (1971, s. 5), k níž jsme doplnili některé další kategorie, které nám získané profesionalismy nabízely. Jedná se tedy o třídění profesionalismů podle způsobu jejich tvoření.

Transformační a transpoziční způsoby	Početní zastoupení	Procentuální zastoupení
Derivace	107	37,94 %
Mechanické krácení	64	22,76 %
Abreviace	20	7,09 %
Překrucování	5	1,76 %
Kompozice	2	0,70 %
Metaforické přenášení	33	11,70 %
Metonymické přenášení	23	8,15 %
Přejímání z cizích jazyků	8	2,83 %
Tvoření víceslovných pojmenování	3	1,06 %
Elipsa	3	1,06 %
Vícevýznamová pojmenování	14	4,95 %

Tabulka 2: Klasifikace profesionalismů podle způsobu tvoření

Nejproduktivnějším způsobem tvoření profesionalismů ze zdravotnického prostředí byla derivace se 107 výskyty (př. *děčkař, očařka*), naopak ke kompozici, jež bývá běžně častým jevem, jsme přiřadili pouhé dva profesionalismy (př. *fofrklacky, kripklára*). V souvislosti s transpozičními způsoby lze vyzdvihnout metaforické přenášení s 33 výskyty (př. *anděl, šampuska*).

Slovnědruhá platnost

Dalším kritériem, na které jsme při analýze sebraných profesionalismů brali zřetel, je jejich slovnědruhá platnost. Z celé škály slovních druhů mají v našem materiálu zastoupení pouze substantiva, verba a adjektiva. Zvlášť jsme vydělili kategorii víceslovných pojmenování. Ačkoliv jejich jednotlivé složky přirozeně přináleží k některému slovnímu druhu, pokládáme

víceslovná pojmenování za samostatné sémantické jednotky. V tabulce níže jsou proto oddělena jiným typem ohraničení. (Palaščáková 2021, s. 37)

Slovní druh	Početní zastoupení	Procentuální zastoupení
Substantiva	267	94,68 %
Verba	11	3,90 %
Adjektiva	1	0,36 %
Víceslovná pojmenování	3	1,06 %

Tabulka 3: Slovnědruhov $\acute{a}$ p $\acute{r}$ in $\acute{a}$ ležitost profesionalismů

V případě slovnědruhové platnosti profesionalismů je vhodné zmínit skutečnost, že v rámci veškerého materiálu jsme našli pouze jedno adjektivum (př. *rychlá*).

Klasifikace profesionalismů podle povahy respondentů

V posledku jsme se zabývali charakteristikou profesionalismů z hlediska povahy respondentů, tedy zda je profesní mluva zdravotnických pracovníků přímo závislá na jejich věku, vzdělání, pracovním zařazení, celkové délce práce, délce praxe v Masarykově nemocnici nebo pracovním oddělení. Snažili jsme se tak o komplexní analýzu získaného materiálu, tedy nikoliv pouze z hlediska jazykového, ale také mimojazykového. V průběhu analýzy dotazníkových výsledků jsme však shledali, že uvedené faktory, mimo pracovního oddělení, profesní mluvu zdravotníků v Masarykově nemocnici nijak neovlivňují. (Palaščáková 2021, s. 38)

Na základě analýzy profesionalismů vykrystalizovala čtyři oddělení, která disponují profesionalismy výhradně k nim vázanými. Jedná se o gynekologicko-porodnické oddělení se 17 zastupujícími profesionalismy (př. *kajzr*, *šesťo*, *placka*), plicní oddělení s 2 výskyty (př. *nivka*, *bronchačka*), urologické oddělení s 1 zastoupením (př. *šutry*) a dětské oddělení, jež přirozeně považujeme za specifické, s 2 výskyty (př. *klec*, *včelička*).

Slovník profesionalismů

Po části analytické, v níž jsme hodnotili materiál podle výše zmíněných hledisek, jsme sestavili soupis profesionalismů formou indexu verborum, jehož hesla jsou řazena abecedně se stručným výkladem významu odborným termínem, opisem či synonymním výrazem. Dále jsme u nich uvedli způsob tvoření a písmenným označením v závorce příslušnost k sémantické kategorii (př. (a) = Názvy prostředků, nástrojů, přístrojů a pomůcek atd.).

N

nácl, -u, m. – ‚chlorid sodný‘ (‚NaCl‘); abreviace (e)

náhubek, -u, m. – ‚rouška‘, ‚respirátor‘; metaforizace (a)

neschopenka, -y, f. – ‚doklad o pracovní neschopnosti‘; derivace (a)

netopýr, -a, m. – ‚dítě se zlomeninou stehenní kosti na Bryantově trakci‘; metaforizace (c)

nivka, -y, f. – ‚neinvazivní plicní ventilace‘; mechanické krácení (b)

nor, -u, m. – ‚noradrenalin‘; iniciální trunkace (e)

Obrázek 1: Ukázka slovníkových hesel

Závěrem

Představený článek podává na základě materiálu získaných profesionalismů zdravotnických pracovníků Masarykovy nemocnice v Ústí nad Labem obraz současného stavu sociolektu – specifikovaněji profesní mluvy zvoleného zdravotnického prostředí. Díky dostatečnému počtu shromážděného jazykového materiálu lze tvrdit, že profesní mluva zdravotníků je živou a neustále se vyvíjející součástí národního jazyka. Tyto skutečnosti nejlépe dokládají některé profesionalismy, např. *rychlík*, utvořen od termínu ‚rychltest na Covid-19‘, či *náhubek*, utvořený od výrazu ‚respirátor‘ (Palaščíková 2021, s. 40), které reflektují v jazykové rovině pandemickou situaci probíhající v době dotazníkového šetření (tj. počátkem roku 2021). Především pak reprezentují dynamiku jazyka a schopnost přizpůsobit si nové termíny tak, aby vyhovovaly požadavkům rychlého a úsporného vyjadřování.

Abecední seznam užitých profesionalismů a jejich významy

amerikán – ‚Amerikánovy kleště‘

anděl – ‚oblečení pro pacienty se zapínáním vzadu‘ připomínající křídla

áro – ‚anesteziologicko-resuscitační oddělení‘

bažant – ‚nádoba na sběr moči‘

bronchačka – ‚bronchoskopie‘

císař – ‚císařský řez‘

děčkař – ,pediatr‘ , ,dětský lékař‘
defík – ,defibrilátor‘
eldéenka – ,léčebna dlouhodobě nemocných‘ (LDN)
emitka – ,emitní miska‘
exnout – ,zemřít‘ (,exitus‘)
fofrklacky – ,berle‘ , ,francouzské hole‘
fýzák – ,fyziologický roztok‘
gynda – ,gynekologie‘
jipka – ,jednotka intenzivní péče‘ (JIP)
kajzr – ,císařský řez‘
klec – ,postýlka pro malé děti‘
kojeňák – ,kojenecký ústav‘
kriplkára – ,invalidní vozík‘
lékařák – ,pokoj lékařů‘
ležák – ,imobilní pacient‘
meňas – ,meniskus‘
náhubek – ,respirátor‘
nivka – ,neinvazivní plicní ventilace‘
očárna – ,oční oddělení‘
očařka – ,oční lékařka‘
pacoš – ,pacient‘
penoš – ,penicilin‘
placka – ,placenta‘
plazma – ,krevní plazma‘
plodovka – ,plodová voda‘
rychlá – 1. ,záchranná služba‘ , 2. ,vůz záchranné služby‘
rychlík – ,rychlotest na Covid-19‘

slepák – ,appendix‘, ,zánět slepého střeva‘

smrták – ,smrtný případ, úraz‘

sono – ,sonografické (ultrazvukové) vyšetření‘

šampuska – ,plastová nádoba na odběr moči při vyšetření‘

šest’o – 1. ,oddělení šestinedělí‘, 2. ,šestinedělí‘

šutry – ,ledvinové nebo žlučnickové kameny‘

ušař – ,ušní lékař‘

včelička – ,injekce‘

Seznam použité literatury

HUBÁČEK, J. *O českých slanzích*. 2., dopl. a přeprac. vyd. Ostrava: Profil, 1981.

HUBÁČEK, J. *Onomaziologické postupy ve slovní zásobě slangů*. Praha: SPN, 1971.

PALAŠČÁKOVÁ, D. *Lékařská terminologie v profesní mluvě zdravotnických pracovníků*, 2021. Bakalářská práce. Univerzita J. E. Purkyně. Katedra bohemistiky. Vedoucí práce PhDr. Jiří Hasil, Ph. D.

Jaroslav Hubáček, Marie Krčmová (2017): SOCIOLEKT. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny*. URL: <https://www.czechency.org/slovník/SOCIOLEKT> (poslední přístup: 14. 3. 2022)

Literární sekce

Analýza románu *Vegetariánka* a jeho žákovská reflexe

Mgr. Roberto Gáinza
robertogainzac@gmail.com

ANOTACE

Tento analyticko-interpretací příspěvek si klade za cíl analyzovat a interpretovat román *Vegetariánka* od Han Kangové v kontextu tzv. disability studies. Vychází z kritického postoje k interpretačním aktivitám v hodinách literární výchovy, staví na myšlence noetického a formativního potenciálu literatury a zaměřuje se převážně na obsahovou a narativně orientovanou analýzu. Její součástí jsou také konkrétní žákovské reflexe, které dokazují, že román *Vegetariánka* je vhodnou a inspirativní četbou.

Klíčová slova: Han Kang, román, literární výchova, interpretace, disability studies, formativní funkce, narativ

ANNOTATION

This analytical and interpretation contribution sets a goal to analyze and interpret the novel *Vegetarian* by Han Kang in the context of so-called disability studies. It stems from a critical attitude towards current interpretation activities in literature lessons, it is based on the idea of epistemic and formative function of literature and focuses on content and narrative analysis. It also includes concrete students' reflections which have proved that novel *Vegetarian* is convenient and inspirational reading.

Klíčová slova: Han Kang, novel, literary education, interpretation, disability studies, formative function, narrative

Základní myšlenková východiska

Myšlenková východiska tohoto příspěvku již byla podrobněji představena v mé studii zaměřené na didaktické využití novely *Pouta* od Delphine de Vigan. Vycházejí z toho, že současné kurikulum obsahuje tzv. klíčové kompetence a proces jejich utváření a rozvíjení příznivě ovlivňují funkce a pojetí tzv. průřezových témat, které procházejí jako důležitý formativní prvek celým vzděláváním. Navíc „vstupují do vzdělávání jako témata, která jsou v současnosti vnímána jako aktuální. Tato témata mají především ovlivňovat postoje, hodnotový systém a jednání žáků.“ (RVP G, s. 65)

V současné výuce literatury spatřuji především následující nedostatky:

- a) texty čtené a interpretované v hodinách literární výchovy nereflektují reálný svět,
- b) žáci v hodinách nemají šanci zaujmout k interpretovaným textům postoj,
- c) obsah literární výchovy je pojmán historicky,
- d) absence formativního potenciálu textů, které by rozšiřovaly žákův noetický horizont,
- e) povrchní analýzy založené na identifikaci základních kategorií
- f) cílem čtenářství není rozvíjení zvědavosti či budování charakteru.

Domnívám se, že potenciál ovlivnit čtenáře na zmiňovaných úrovních mají ve výuce literární výchovy na střední škole především vypjaté texty zobrazující aktuální problémy, díla reflektující kulturní rozdílnosti, různé druhy nerovností, např. mezi muži a ženami, problematiku genderu a jinakosti, tj. díla s výrazným formativním potenciálem. Jedním z nich je dle mého názoru román *Vegetariánka* (2007) od Han Kangové (1970).

Kulturní narativ Vegetariánky

Han Kang je jihokorejská spisovatelka, držitelka Man Bookerovy ceny za rok 2016. Ocenění, které v Londýně obdržela, poukázalo na problém tradicionalismu v látce a formě, s jakým se v Jižní Koreji přistupuje k literární reprezentaci reality a jejímu hodnocení. Dokazují to kupříkladu kampaně a stáže dotované státními dotačními programy a protežující vybraný okruh talentů, mezi které Han Kang nepatřila. O to překvapivější bylo zjištění, že prestižní britskou cenu získala mladá a úzce se profilující začínající autorka. (Ben-Ari 2017, s. 195-196)

Ačkoli se pozitivní ohlasy globálního trhu opíraly o nepřiliš povedený překlad, který opomíjí některé zásadní významové roviny a obsahuje řadu chyb, jisté je, že si látka *Vegetariánky* našla své čtenáře. Sleduje osudy ženy Jonghje, jež se rozhodne nejíst maso, a to ve třech částech nazvaných *Vegetariánka*, *Mongolská skvrna* a *Hořící stromy*. Její rozhodnutí ovlivňuje nejen to, jak sama sebe v horizontu několika let vnímá, ale především náhled jejího okolí na ni samotnou.

První část románu vypráví manžel hlavní hrdinky:

„Oženil jsem se s ní, protože ruku v ruce s absencí zvláštního kouzla se zdálo, že nemá ani výrazné nedostatky. Její nekomplikovaná povaha postrádající originalitu, vtip či šarm mi naprosto vyhovovala. (...) Jestli se dalo říct, že měla nějaký koníček, pak to bylo právě čtení knížek, ale už jen obálka většiny z jejich titulů vypadala tak nudně, že bych se nenamáhal knihu ani otevřít. (...) Život s takovou ženou opravdu nemohl být považován za nějaké dobrodružství.“ (Kang 2017, str. 7-9).

Všednost a konformnost jejich společného života od počátku narušuje pouze hrdinčin odpor k podprsence, kterou při každé vhodné chvíli shazuje. Jinak jde vcelku o poddajnou a nekonfliktní ženu, jejíž pasivita podtrhává o to více charakter společného manželského diskurzu. Jeho dominantou jsou krátké úsečné věty naznačující manželův povýšenecký tón: *Co tady vyvádíš...? Co to prosím tě vykládáš...? Zbláznila ses? Jsi normální? Vyžehlila jsi mi nějakou košili? Ty ses zbláznila. Dočista ti přeskočilo.* Na zmíněné výpady a řečnické otázky Jonghje nijak nereaguje.

Čongova toxická maskulinita ovlivňuje nejen lakoničnost narativního stylu, ale také předmět vyprávění. Žena v něm slouží veškerým mužským potřebám, je objektifikována a znásilňována a klade se v něm důraz na tělesné změny. Jediným prvkem introspekce jsou vertikálně rozlišené vnitřní monology hlavní hrdinky, které přibližují motivaci jejího klíčového rozhodnutí:

„Pak jsem to uviděla. Stovky obrovských, jasně rudých kusů masa zavěšených na dlouhém bidle. (...) Bez ustání jsem se prodírala syrovým masem ve snaze projít na druhou stranu... Na rukou mi ulpěla krev. V ústech mi ulpěla krev. V té stodole jsem totiž sbírala spadlé kusy masa a pojídala je. Syrové maso se třelo o mé dásně a o mé patro, rozlévala se po nich čerstvá krev.“ (Kang 2017, s. 16)

Maskulinní narativ je v první části románu podobnými snovými pasážemi prokládán několikrát a tvoří s ním jakýsi ideový kontrast. Zatímco pro Čonga má vegetariánství pouze praktický smysl a lze jej ospravedlnit pouze racionálními důvody, pro Jonghje jde o způsob, jak se vypořádat s počínající neurózou vyvolanou snovými představami.

Již od počátku je jasné, že hrdinčino jednání není cílenou revoltou, nýbrž mnohem niternějším gestem sebeidentifikace, neboť se odehrává v úzkém prostoru její mysli. Je tichým manifestem, který její okolí nedokáže rozluštit, protože není hrdinkou verbalizováno. Pro její okolí je tak jen ostudným činem, který vrhá na celou rodinu neblahý stín.

Jihokorejské konsensuální představy o tom, co je společností tolerováno, jsou ale v kontextu čtenářem vcelku akceptovatelné volby nejíst maso poněkud bizarní. Zahrnují totiž kupříkladu konzumaci psa v případě, že se má psí kousnutí zahojit.

Vše svou gradací spěje ke klíčovému momentu první části, a sice rodinné oslavě. Strojený rozhovor o povrchnosti a módním charakteru vegetariánství se velice záhy mění v agresivní intervenci:

Tchánová mozolnatá dlaň prosvištěla vzduchem. Má žena se chytla za tvář.

(...)

„Pane Čongu, Jongho, postavte se každý z jedné strany.“

Váhavě jsem přistoupil ke své ženě. Její tvář se po silném úderu podlila krví.

Také ji už opustil ledový klid a ztěžka dýchala.

„Vy dva, chytte Jonghje za ruce.“

„Prosím?“

„Jakmile sní jedno sousto, zase přijde masu na chuť. Kdo to kdy viděl, aby v dnešním světě holka nejedla maso?“

(...)

„Tati!“

Švagrová se vrhla kupředu a sevřela své paže okolo tchánova pasu. Vtom však ústa mé ženy na okamžik povolila a tchán jí pohotově vecpal sousto masa až do krku. (Kang 2017, s. 43-45)

Scéna vrcholí hrdinčiným pokusem o sebevraždu, přičemž největší starostí jejího muže je otázka jeho vlastní reputace. Aby tedy nebyla ještě více poškozena, svou ženu opouští a zanechává ji v ambulantní psychiatrické péči.

Fakt, že pasivní vzpoura ženského principu je zprostředkována převážně mužskou perspektivou, je umocněn tím, že druhou část románu vypráví švagr hlavní hrdinky Songmin. Ten se ve svém vypravování rovněž zaměřuje na fyzické aspekty ženy. Jeho žena dle jeho slov

odpovídá ideálu, jaký vždy hledal, ale přesto cítí, že jí něco chybí. (Kang 2017, s. 69) Objektem Songminovy touhy se více než jeho švagrová Jonghje stává její mongolská skvrna, která:

„...skutečně dosahovala velikosti palce a byla umístěná nízko na levé části beder. Jak je možné, že ji tam stále má? Nemohl to pochopit. (...) Odkazovala k něčemu odvěkému, k něčemu staršímu než evoluce, snad k počátku fotosyntézy, a to ho najednou přimělo si uvědomit, že onen kousek zbarvené kůže vlastně neevokuje nic sexuálního. Že spíš představuje cosi z rostlinné říše.“ (Kang 2017, s. 88)

Ústřední motiv rostliny upomínající na téma vegetariánství tak v knize nabývá mytického významu. Je návratem k počátkům, zrození a nevinnosti přírody, do které se Jonghje během posledních dvou let snaží navrátit. Její proměně konvenují Songminovy umělecké ambice – natočit film, ve kterém souloží nazí milenci pokrytí kresbami květů. S účastí na projektu tedy souhlasí.

Jakkoli amorálně se může zdát Songminovo zneužití hrdinčiny odevzdanosti, je nutné říci, že právě v něm Jonghje nalézá jistou oporu, neboť se jí jako jediný snaží porozumět.

Ve třetí části románu vystřídá mužské vyprávění perspektiva hrdinčiny sestry Inhje. Zprostředkovává náhled nejen na události z rodinné oslavy, která se jí jeví s odstupem času absurdně a ovlivňuje její svědomí, ale také na svého manžela Songmina. To, jak předcházející mužští vypravěči komentovali ženy, nyní dělá samotná Inhje. Narativ jí ale převážně slouží k nastínění pocitu odcizení a rozpadajícího se vztahu se svým manželem. Rozpad vrcholí šokujícím zjištěním manželova uměleckého projektu:

„Pohled, jaký se jí naskytl onoho podzimního rána, když se vypravila do sestřiny garsonky, aby jí tam donesla čerstvě naloženou zeleninu, se vymykal zdravému rozumu i veškerému chápání. Její manžel pomaloval předchozí noci své tělo křiklavými květy a pak na kameru zaznamenal svůj sexuální výstup se stejně vyzdobeným tělem Jonghje.“ (Kang 2017, s. 143)

Jak již bylo řečeno, více než manželova nevěra se za nejostudnější aspekt Songminova jednání považuje fakt, že do sexuálního vztahu přijme nemocnou švagrovou, o kterou nakonec pečuje její sestra Inhje. Jonghje je diagnostikována porucha příjmu potravy kombinovaná se schizofrenií a nelze ji zajistit potřebnou péči. Její regresivní vývoj je přirovnáním

zdůrazňujícím návrat k magickému dětskému myšlení, ve kterém se stromy opírají rukama o zem, k fyziologické charakteristice malého dítěte: „*Inhje si všimne dlouhých jemných chloupků pokrývajících její tváře a předloktí. Vypadají jako lanugo vyrůstající z tělíčka novorozence. Doktor jí vysvětlil, že za to může porušená hormonální rovnováha způsobená dlouhým hladověním.*“ (Kang 2017, s. 157)

Třetí čas románu sleduje zejména život v psychiatrické léčebně a je hluboce reflexivní. Inhje v ní pronásleduje myšlenka na sebevraždu, kterou nakonec zažene vnitřní smysl pro mateřskou povinnost.

Jonghje nakonec zažívá to samé, co na počátku – nemá kontrolu nad svým tělem a její osud vrcholí neúspěšným a agresivním zavedením sondy do ústní dutiny:

Jakmile se hadička k Jonghje přiblíží, její obličej zrudne a vysmekne se ošetřovatelova sevření. (...) Sestřička ji chytne za paži a zadrží ji. Ošetřovateli se podaří zafixovat propadlé tváře Jonghje v drtivém sevření. Lékař bez váhání vrazí sondu Jonghje nosem do ústní. (Kang 2017, s. 181)

Ne/způsobilost, jinakost

Vzhledem k tomu, že je Jonghje v očích většinové korejské společnosti „nezpůsobilá“, nabízí se na Vegetariánku nahlížet spektrem tzv. disability studies, tj. výzkumem „*(tělesné) jinakosti a mechanismů vytváření ne/způsobilosti*“ (Garland-Thomson 2012, s. 356), který je rovněž součástí širšího oboru tzv. studie identit.

Jonghje se stává obětí společenských mechanismů vytvářejících normativní představu o tom, kdo je kompetentní, schopný a způsobilý. Dle stanovených měřítek je postižena tělesně (má na těle mongolskou skvrnu typickou pro dětský věk), smyslově (je schizofrenní) i intelektuálně (čte nudné knihy).

Narativ, prostřednictvím kterého na Jonghje nazíráme, je příkladem kulturně vytvořeného vyprávění o těle a v kontextu disability studies je ideologií zahrnující různé kategorie: nemoc, šílenství a oslabenost. (Garland-Thomson 2012, s. 363)

Kulturní reprezentace ženy má dlouholetou tradici: od *zmrzačených mužů* v Aristotelově pojetí po oběti „šlechtných“ zachránců, jakými jsou převážně silní muži. Reálné zvyklosti tak mají podobu jakéhosi dohledu a sociálního tlaku, který ženskou tělesnost formuje, usměrňuje a normalizuje. (Garland-Thomson 2012, s. 370) Mohou mít podobu ortopedických korzetů, které mnohdy ženské tělo deformují, nástrojů kosmetické a rekonstrukční chirurgie či jen obyčejné podprsenky, kterou hrdinka Kangové románu odmítá nosit.

Kategorie ne/způsobivosti dále zpochybňuje monolitní výklad ženské identity, která zahrnuje vícero rolí. Extrémní umocnění těch normativních představuje i hrdinčin psychofyzický hendikep – anorexie, neboť ji vylučuje z obecně přijímané femininity a je v konfrontaci s určitým souborem očekávání. (Garland-Thomson 2012, s. 383) Kniha proto čtenáři nabízí možnost do jisté míry interpretovat šílenství a duševní chorobu jako fenomén sociálně konstruované povahy.

Zakládá se na premise, že úzkost je něco, co si v sobě neseme všichni, a nelze tudíž svět rozdělit na ty nezpůsobivé (duševně choré) a „normální“. (Wilson, A., Beresford, P. 2012, s. 320) Protože je těžké blíže identifikovat motivy hrdinčina jednání a příčiny její poruchy, spoléháme se na skrovné důkazy předložené lékařskými autoritami. Jisté ale je, že pokud se o takovou identifikaci pokouší některé další postavy románu, dostávají se do vypjatých situací.

Způsob, jak bagatelizují hrdinčin postoj, upomíná v podstatě na současnou psychiatrickou praxi, ve které se jeví zvýšený zájem jen o některé aspekty nemoci, jež pomáhají jasně diagnostikovat a nastavit léčbu, ale nepomáhají nalézt příčinu. (Wilson, A., Beresford, P. 2012, s. 324) Jonghje pravděpodobně i z toho důvodu nechce odhalit svá nejnějnější tajemství, protože by musela čelit ještě větším odsuzujícím soudům. V očích kritiků je už tak její chování považováno za projev hysterie, nezodpovědnosti a destrukce.

Žákovské reflexe Vegetariánky

V předchozí části příspěvku jsem nastínil konkrétní možnosti interpretace a náměty k úvaze. Zajímala mě ale také čtenářská recepce⁴⁷ uměleckého ztvárnění daného tématu. Vzhledem k titulu jsem pro žakovskou reflexi zvolil nejvypjatější scénu se stejnojmenné románové části – tedy rodinou oslavu – a nechal skupinu žáků kvinty⁴⁸ (29 žáků ve věku 15-16 let) vyjádřit se k ní krátkou úvahou.

Protože zadání úkolu bylo volné, poskytlo žákům možnost vyjádřit se k jakémukoli aspektu své čtenářské zkušenosti. Díky tomu bylo téma reflektováno různými způsoby. Přikládám úryvky z vybraných žakovských úvah:

- Je vůbec nějaké řešení v takové situaci? Já osobně bych chtěla svobodu pro všechny, jsem feministka, ale zase společnost nemůže být monolit. Každé území má své tradice

⁴⁷ O čtenářské zkušenosti a jejím významu hovoří i O. Hník ve své publikaci *Didaktika literatury: výzvy oboru*, s. 42-44.

⁴⁸ Jde o interpretační komunitu využitou při reflexi psychologické novely *Pouta*. Viz Didaktické využití novely *Pouta* od Delphine de Vigan, *Usta ad Albim*, 2020, s. 90-103.

a ty vzít nemůžeme, protože dodává dané společnosti svou podobu a odlišnost. Řešení těchto problémů asi musí přijít přímo z dané kultury.

- Myslím si, že jako Evropané nemůžeme plně pochopit danou kulturu, avšak každý by měl mít nárok či možnost činit svá rozhodnutí.
- Považuji za důležité dozvědět se něco o kultuře a problémech v cizích zemích. Kniha na mě působí tak, že skrze ni můžeme krásně nahlédnout do společnosti v Jižní Koreji. Vůbec se mi nelíbilo, o co v ukázce šlo, a působilo to na mě stísněně a utiskovaně. I když tam nebyly popisovány pocity, které hrdinka měla, jako by byly zjevné...
- Kniha dobře zachycuje, jak skupina lidí vnímá rozhodnutí „špatného kusu“, který jde proti zvyklostem a kultuře. Pracuje se spory při vzniku módního trendu, nastiňuje problém s rozdíly, nepochopením a nepřijetím.
- Ten styl, kterým se rodina vegetariánky snažila, byl až moc podobný, co předvádí rodina moje, když chci udělat něco, co se jim nelíbí. Myslím si, že členové rodiny by se měli podporovat navzájem. Situaci ženy ovlivňuje nejenom její postavení ve společnosti, ale celkově kultura země, ve které žije.
- Byli jsme na dovolené i s babičkami, které mi schválně nandávaly maso a pořád se mě ptaly, proč to dělám a že to není normální. Proto jsem se ženou z ukázky soucítila. Můj zážitek mě naučil to, že ne každá generace má pochopení pro nějaké nové změny.
- Nemyslím si, že jí její rodina nesnáší, ale má o ni strach. Určitě se nechová hezky, ale je jasné, že žena má psychické problémy a snaží se jim vyhnout tím, že nejí maso. To ale podle mě není dobré. Když se manželé nemohou dohodnout na takové důležité věci, neměli by spolu dál být. Myslím si, že hlavní téma knihy je spíše společnost než vegetariánství.
- Manžel by měl vždy stát za svou manželkou, měl by ji hlavně podporovat, bránit a v tom nejsložitějším období ji neopouštět.
- Myslím si, že takový přístup rozhodně není správný, lidé by měli více respektovat svobodné rozhodnutí druhých.
- Útržek knížky ve mně zanechal nepříjemný pocit. Nebyl to způsob psaní, ani prezentace problému. Bylo to nerespektování rozhodnutí mladé ženy... Hrdinka zřejmě důvod k vegetariánství má a její okolí by ho mělo respektovat. Stejně jako bychom měli respektovat něčí vyznání, orientaci či způsob stravování.
- Celá tato situace mi přišla velmi nepříjemná a zároveň trochu osobní... Mnohokrát se mi stalo, že mi člen rodiny nutil něco k jídlu i přes můj jasný nesouhlas...

Pokud je celá jejich kultura založená na respektu k rodině a předkům, měl by se tento respekt vztahovat na všechny členy rodiny bez ohledu na věk, pohlaví či postavení v rodině.

- Chápu tu ženu a její rozhodnutí... Já nejím palmový olej už pátým rokem a vím, jaké to je se setkávat s komentáři nechápavých lidí.
- Kniha mě velice zaujala. Poukazuje zajímavým způsobem na společenské problémy. Věřím, že kdybych se chtěla stát vegetariánkou, moje rodina by reagovala podobně.

Téma knihy a její zpracování v některých žácích zanechaly hluboké dojmy. Dokazují to především sebereflexivní úvahy, ve kterých se vcíťovali do postavy Jonghje a spatřovali v jejím osudu paralely s vlastními životy.

Další skupinu žáků vyprovokovala ukázka k úvahám o toleranci, respektu a svobodné vůli, tedy hodnoty, které již ve svém mladém věku mají interiorizované.

Co osobně považuji za překvapivé, že se nepouštěli do ostrých výpadů vůči mužům a patriarchátu, ale nahlíželi na celou problematiku jako na kulturní fenomén, který je sice nelehké pochopit, ale je třeba na něj poukázat. Jsou si vědomi odlišnosti vzdálené korejské kultury a přistupují k problematice rozvážně.

Jedna úvaha se zřetelně odlišovala od ostatních, a to relativizací hrdinčina rozhodnutí. Jakkoli je totiž mnohými považováno za projev svobodné vůle (hodnota pro většinu čtenářů klíčová), pravdou je, že má destruktivní účinky.

Závěr

Hodnota románu *Vegetariánka* je dle mého názoru nezpochybnitelná, a to z několika důvodů. Svou gramatikou vyprávění, tj. střídáním převážně mužských vypravěčských perspektiv, rafinovaně poukazuje na vytváření kulturních narativů a jejich dopadu na lidský život.

Je zároveň cenným příspěvkem do diskuze o genderové problematice, zejm. nerovnostech mezi muži a ženami v korejské společnosti, a připomíná, jak společnost nakládá s kulturní reprezentací ženy.

A v neposlední řadě provokuje mladé čtenáře k obecným úvahám o lidských právech a k sebereflexi, která je součástí osobnostní a sociální výchovy.

Vytváří podobně jako Delphine de Vigan ve své novele *Pouta* hodnoty, které je třeba reflektovat.

POUŽITÉ ZDROJE

Primární literatura

KANG, H. Vegetariánka. (Přel. Petra Ben-Ari) Praha: Odeon, 2017. ISBN 978-80-207-1755-9

Sekundární literatura

BEN-ARI, P. Doslov: Přelomová literární cena pro Koreu. In: Kang, H. Vegetariánka. Praha: Odeon, 2017, s. 190-200.

GARLAND-THOMSON, Rosemarie. Začlenění kritické analýzy ne/způsoblosti jako cesta k proměně feministické teorie. (Přel. Zuzana Šťastná) In: Kolářová, K. (ed.) Jinakost – postižení – kritika: Společenské konstrukty nezpůsoblosti a hendikepu. Praha: SLON, 2012, s. 356-405.
Hník, O. Didaktika literatury: výzvy oboru. Praha: Karolinum, s. 42-44.

WILSON, A., BERESFORD, P. Šílenství, úzkost a postmoderna: Uveďme to na pravou míru! (Přel. Zuzana Šťastná) In: Kolářová, K. (ed.) Jinakost – postižení – kritika: Společenské konstrukty nezpůsoblosti a hendikepu. Praha: SLON, 2012, s. 319-341.

Internetové zdroje

Rámcový vzdělávací program pro gymnázia. Praha: MŠMT, 2013. Dostupné z: <https://www.edu.cz/rvp-ramcove-vzdelavaci-programy/ramcove-vzdelavaci-programy-pro-gymnazia-rvp-g/>

Tematizace mezigeneračních vztahů a jejich didaktický potenciál v knize Miloně Čepelky *Děda jménem Nuel*

Mgr. et Mgr. Adéla Štěpánková

adela.stepankova@seznam.cz

Katedra českého jazyka a literatury, Pedagogická fakulta, Univerzita Palackého v Olomouci

Abstrakt:

Cílem příspěvku je analyzovat knihu Miloně Čepelky *Děda jménem Nuel* z pohledu aktuální tematiky mezigeneračních vztahů a jejího využití ve výuce literární výchovy na 2. stupni základní školy. V rámci článku je kniha představena a také je z ní pro výstižnost hojně citováno.

Klíčová slova: Děda jménem Nuel, mezigenerační vztahy, literární výchova

***Thematization of intergenerational relations and their didactic potential in a book called
Děda jménem Nuel written by Miloň Čepelka.***

Abstract:

The aim of the paper is to analyze a book called *Děda jménem Nuel* (EN: *Grandpa Nuel*) written by Miloň Čepelka. It is approached from the point of view of the current topic of intergenerational relations and its use in the teaching of literary education at the upper primary school. In the article, the book is introduced and it is also widely quoted for the aim of accuracy.

Keywords: Grandpa Nuel, intergenerational relations, literary education

Úvod

Kniha Miloně Čepelky *Děda jménem Nuel* na konkrétním příkladu zpracovává téma vztahů mezi generacemi. Jedná se o současnou prózu s dětským hrdinou z oblasti literatury pro děti a mládež. Dnešním druhostupňovým čtenářům by proto mohla být blízká, navíc není příliš obsáhlá, takže seznámení s celým textem může proběhnout i ve škole v rámci hodin literární výchovy. Příběh nese podtitul *Pohádka-nepohádka pro kluky a děvčata*, skládá se ze sedmi kapitol a je možné ho rozdělit do dvou částí, jak bude popsáno níže. Kniha byla vydána nakladatelstvím Čas v roce 2019.

V tomto textu bude kniha představena a analyzována z pohledu tematiky mezigeneračních vztahů. Důraz bude v této souvislosti kladen také na její možné využití v literární výchově na 2. stupni základní školy. Problematiku mezigeneračních vztahů lze řadit do průřezového tématu Osobnostní a sociální výchova, které v České republice definuje Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání (2017). Tato výchova je hluboce zakořeněna i v kurikulárních systémech jiných států, například ve Velké Británii (Valenta, 2013). Samotné mezigenerační vztahy patří ke stále aktuálním společenským i školním tématům. Dokazuje to například organizace Post Bellum, která se ve svých projektech zaměřuje na objevování a zaznamenávání příběhů pamětníků, vede k tomu žáky základních a středních škol. O aktuálnosti tématu svědčí rovněž počiny různých vydavatelství, která produkují například knihy určené pro záznamy vzpomínek rodinných příslušníků a také deskové hry založené na rodinném vyprávění.

Generace je v této práci chápána dle definice P. Hartla (2004, s. 73), který pojem vysvětluje jako „souhrn jedinců, kteří se narodili a vyrůstali spolu v téže době; mění se zhruba po dvaceti letech“.

Analýza knihy *Děda jménem Nuel*

První část knihy obsahuje reálnou dějovou linku. Děj příběhu se odehrává na podzim roku 2019. Osmiletý vnuk a osmdesáti dvouletý děda spolu tráví víkend v dědečkově domku se stodolou v malém městě pojmenovaném Šeříč. Vnuk je nazýván jako Mánek a s rodiči bydlí v Praze. Tam se aktuálně nachází i dědova manželka, tedy Mánkova babička Hančí.

Vztah mezi hlavními postavami je ideální, pro obě strany naplňující. Tráví společné chvíle například při jídle nebo při hrabání listí, navštíví také turnaj v házené. Dědu občas trápí problémy s dýcháním a má pocit, že na světě už přesluhuje. Otevřeně o tom mluví, a připravuje tak Mánka na svůj odchod ze života. Při projevech dýchacích obtíží se o něj Mánek bojí.

Obě hlavní postavy, vnuka a dědu, spojuje stejné křestní jméno a příjmení, oba se jmenují Emanuel Křížek. V rámci příběhu se Mánek od dědy dozvídá motivaci výběru jejich křestních jmen. Děda se narodil v roce 1936 a dostal jméno Emanuel na počest Emanuela Moravce. Kvůli Moravcovým pozdějším skutkům ale používá zkrácenou podobu jména, a to Nuel. Autorkou této přezdívky je babička Hančí. Svého syna Jaroslava tak nepojmenovali, ale na jeho přání Mánek zdědil křestní jméno po dědovi. Jaroslav byl přesvědčen, že s Moravcem už si ho nikdo spojovat nebude.

Mánek chce poznávat svět, zajímá se ku příkladu o významy různých slov. Děda mu s tímto objevováním s potěšením pomáhá, například mu vypráví o událostech z české historie, věnuje se třeba mobilizaci. Mánek je fascinován dědovým zážitkem z dětství, lezl totiž na komín v bývalé cihelně. Společně se tedy vypraví na místo, kde býval hliňák a cihelna. Mánek má velkou představivost, a tak po návratu do dědova domku leze na komín ve své mysli, ve fantazii. Následující ukázka pochází z delšího úseku textu, který se danému tématu věnuje:

„Mánek měl velkou fantazii, už se takhle před časem vžil do Vinnetoua, do Harryho Pottera nebo do lovce orchidejí, o kterém četl v románech Františka Flose. (...) Teď ho napadlo, že když poleze po železných skobách, po kterých se mu to může smekat, měl by si nazout pořádné botasky. A taky to v duchu udělal, protože nevěděl, že když na komín kdysi dávno lezl dědeček, tak ještě žádné botasky nebyly, a kdo ví, jestli on děda nebyl docela bos. Byl tenkrát kluk, a když si ho teď Mánek představoval, viděl sám sebe. Stál pod komínem a žasl, do jaké výšky se tyčí. V jeho těsné blízkosti, když zvedl oči nahoru až tam, kde končil, zdál se ještě vyšší než při pohledu z dálky. Zblízka taky viděl, že jednotlivé kovové stupně jsou od sebe dost daleko, určené k použití pro dospělého člověka, který má delší nohy i paže, ale doufal, že když se na každém dostatečně vypne, rukama na ten nad sebou dosáhne, a pak už bude záležet jen na tom, jestli má potřebnou sílu. A tu přece má. Zvlášť když při tom jen tak leží na otomanu v bezpečí kuchyně.“ (Čepelka, 2019, s. 30–31)

I když se Mánek nachází doma v kuchyni, jsou jeho představy velmi barvité, dokáže si vybavit i různé detaily, například rozestup kovových stupňů u žebříku vedoucího na komín. Domýšlí také různé souvislosti, ku příkladu to, že by se měl obout.

V příběhu se vyskytují předměty z doby minulé, například hračka z dědova dětství či popis bot, které nosil. Do minulosti se dvojice ponořuje také, když si společně prohlíží album fotografií z roku 1946. Hovoří díky němu o předcích nebo o ještě stojící cihelně. Dívají se třeba na fotografii zachycující hasiče, který snáší desetiletého dědu z komína dolů. Když chce Mánek vidět album znovu, vyšplhá pro něj sám po žebříku. Děda to zjistí a velmi ho to poleká.

Společně si prohlíží také fotografii holčičky Evy a její maminky, snímky zachycují i pohřeb Evičiny maminky. Hovor hlavních postav se tedy stočí i ke smrti a vážné nemoci, zmíněná žena zemřela na rakovinu ve věku lehce přes třicet let. Rozhovor postav se poté ubírá následujícím směrem a ukazuje, že i zástupci různých generací mohou společně rozebírat citlivá témata:

„Byl jsi už někdy na pohřbu?“

„Jo,“ řekl Mánek.

Dědu to překvapilo: „Komu?“

Mánek neodpovídal.

„Komu, Mátku?“

„Tomášovi. Spolužák. Letos na jaře.“

„Co se mu stalo?“

„Utopil se. Nechci o tom mluvit.“

„To je chyba, hochu. Jestli tě to trápí, mluv, mluv a mluv, jen tak se ti uleví.“

„Na pohřbu jsme byli celá třída. Říkal jsem básničku. Učitel mě k tomu vybral, a já se ve druhé sloce rozbředl. Hanba.“

„Ale ne, Mátku. To si tak neber, žádná hanba. To je jen důkaz, jak moc ti bylo Tomáše líto. Bylo, vid’? Byli jste kamarádi?“

Mánek přikývl a ukápla mu slza.“ (Čepelka, 2019, s. 60–61)

Nejenom z této ukázky je znát, že vztah mezi postavami lze charakterizovat jako velmi otevřený. Mánek se dědovi nebojí svěřit se smutnou událostí, která pro něj měla ještě nepříjemné následky. Dokáže promluvit o smrti svého spolužáka i o pláči během pohřbu. Děda vnukovi naslouchá a dodává mu přesně takovou podporu, jakou potřebuje. Vztah je založen na aktivním naslouchání, porozumění a důvěře.

Hlavní hrdinové v rámci společných chvil otevřeli také téma bombardování městečka Šeříče v závěru 2. světové války. Děda vzpomíná na holiče a kadeřníka pana Stibůrka, který tento útok nepřežil.

Druhá část knihy přesahuje z reality do světa záhad a fantazie, ve kterém se čtenáři ocitají díky dědovu vyprávění nad další z fotografií. Nerozvíjí se dějová linka v současnosti, ale děda představuje tzv. pohádku-nepohádku, jak ji sám nazývá. Tato charakteristika je uvedena také v podtitulu knihy.

V dětství byl děda velmi tlustý a v noci ho lákával tajemný hlas do cihelny. Bylo krátce po válce a stále platil přidělový systém, ale v cihelně hodovali jacísi trpaslíci a nabízeli mu jídlo. Děda dodnes neví, jestli cihelnu skutečně navštěvoval, každopádně ráno na sobě prý

nacházel cihlový prach a fotografie dokládá to, že tloustl. Musel absolvovat pobyt v lázních, tam zhubnul a po jeho návratu domů už cihelna nestála. Skřítky z cihelny mu připomíná další pamětní snímek, který zachycuje dědu v dětském věku a jeho kamarády, když skřítky hráli v divadle.

Závěr knihy je ve znamení poučení, klade také důraz na přenos odkazu z generace na generaci:

„A co teda, dědo, co si z toho mám vybrat? A proč jsi mi to vypravoval?“

„Abys měl o čem přemýšlet, až nebudu. Poněvadž já už, jak jsem ti říkal včera, já už tady přesluhuju. A ty musíš vědět, že svět je jedno velikánské nádherné tajemství a my nemusíme všemu rozumět. Vždycky je dobré, když nějaká záhada zbude. A ta tajemství máme chránit, dumat o nich a něco si z nich pro sebe vzít. Já jsem ze všeho vyvodil takovou poučku, kterou jsem se pak v životě řídil a kterou doporučuju, abys vzal vážně i ty. Když ti nabízejí výhody, které sis nezasloužil, ať to dělá, kdo chce, vykašli se jim na ně. Nedej se nalákat, ať za tím stojí trpaslíci, obři, mimozemšťani, kdokoli. Kdysi se říkalo, a znělo to jednoduše – bez práce nejsou koláče. Jak se tak rozhlížím, mám pocit, že by to mělo svítit jako heslo a věčná pravda nad každým úřadem a vůbec nad každým domem. Až vyrosteš, zkus to někde navrhnout...“ (Čepelka, 2019, s. 87–88)

Využití knihy ve výuce literární výchovy na 2. stupni základní školy

Představená kniha *Děda jménem Nuel* může nalézt hojné využití ve výuce literární výchovy na 2. stupni základní školy. Při vhodné přípravě lze s její pomocí naplňovat také cíle dějepisné a cíle výchovy k občanství. Je možné využít úryvky, ale i celý text knihy.

Děda vypráví svému vnukovi o událostech z české historie a ze svého života, předává tak informace z generace na generaci. Se žáky je možné pracovat s přesahem do jejich vlastních životů, tedy i do průřezového tématu Osobnostní a sociální výchova. Nabízí se téma vyprávění příběhů v rodinách, tato kniha může být zprostředkovatelem, který dané téma otevře. Představuje totiž modelovou situaci, pracuje s pěkným vztahem mezi vnukem a jeho prarodičem. V textu lze nalézt zmínky o tom, že oba se obávají o toho druhého, je-li k tomu důvod. Je tedy možné pracovat třeba s otázkami: *Vyprávějí vám prarodiče zážitky z dětství tak, jako je povídá děda Nuel Mánekovi? Bál/a ses někdy o své prarodiče jako Mánek o dědu?*

Prvek mezigeneračního přenosu se objevuje také v dědění jména ob generaci. S tímto jevem se v naší společnosti setkáváme, a tak lze vést žáky k pátrání nad tím, zda byl výběr jejich křestního jména nějak ovlivněn rodinnou historií. V tomto bodě může být využito třeba sestavení rodokmenu.

Jedním z prvků příběhu je také společné prohlížení fotografií. To má potenciál otevřít téma rodinných vzpomínek a uchovávání památky předků. Žáci se mohou inspirovat a u starších členů rodiny vyhledat snímky z minulosti, vyslechnout si jejich příběhy a následně je zpracovat do takové podoby, aby je uchovali pro další generace.

Příběh obsahuje také běžné rodinné situace, které popisuje i odborná literatura. Jako příklad poslouží následující pasáž:

„Doma si děda uvařil kafe, na vařiči ohřál rizoto s kachním masem nakrájeným nadrobno, jak to bylo na nedělním jídelním lístku připraveném babičkou Hančí, ale sám nejedl, jen se zadumaně díval, jak Mánkovi chutná. A tomu připadalo, jestli mu děda nepočítá sousta, jako kdyby mu je možná malounko záviděl nebo nepřál. Ale hned se v duchu za takový dojem okřikl a vkládal do úst s chutí lžící za lžící, až se tu a tam zapomněl a mlaskl si. Za to ho doma v Praze máma s tátou peskovali, ale děda si toho nevšímal, a to bylo dobře.“ (Čepelka, 2019, s. 70–71)

Čtenáři se dozvídají, že Mánek porušil zásadu, kterou doma běžně dodržuje – při jídle nemlaská. Protože je v jiném prostředí, konkrétně u svého dědy, nemusí dané pravidlo důsledně dodržovat. Tato skutečnost koresponduje s tvrzeními I. Jungwirthové (2009). Ta upozorňuje na to, že děti se u různých členů rodiny musí adaptovat na různá pravidla, což je podle ní dobře, zvykají si totiž na pestrost, která je typická pro svět.

Neměl by být opomenut ani fakt, že příběh zároveň pomáhá rozvíjet čtenářovu fantazii. K tomuto účelu mohou být využity pasáže věnované Mánkově představě lezení na komín a dědovu záhadnému snu. Tyto části textu mohou být využity také při rozvíjení tvorby představ při výuce čtenářských strategií, což „jsou postupy, které čtenářům pomáhají při recepci textu (uměleckého, naučného textu), aby lépe porozuměli čtenému textu, a to za účelem získat informace, posoudit text, vyhledat klíčová slova a podobně. Může jít o vědomou, promyšlenou činnost, která čtenáře vede, aby přemýšlel nad tím, co čte, aby si kladl otázky, případně dělal poznámky, podtrhával důležité informace.“ (Cibáková, 2016, s. 67) Aktivita pro rozvoj představ stručně shrnuje například L. Kovaříková (2011).

Závěr

Príspevek predstavuje knihu z oblasti intencionálnej literatúry pre deti a mládež *Děda jménem Nuel* a provádí její analýzu z pohledu problematiky mezigeneračních vztahů. Ta patří mezi stále aktuální témata a zároveň je pevně ukotvena i v českém kurikulu. Celý text knihy či jeho pasáže je možné využít na 2. stupni základní školy při výuce literární výchovy. Text

nabízí také různé možnosti pro rozvíjení mezipředmětových vztahů, například s dějepisem nebo výchovou k občanství.

Kniha představuje modelový vztah mezi vnukem a jeho dědečkem a dotýká se různých aspektů mezigeneračních vztahů, jedná se například o strach o druhého, o mezigenerační přenos, o předávání životních poselství, o řešení citlivých témat. Prezentovaná próza tedy může být využita třeba před diskuzí nad daným tématem či před vtažením tématu do kontextu vlastního života. S její pomocí je rovněž možné rozvíjet čtenářské strategie.

Příspěvek vznikl v rámci projektu IGA_PdF_2021_020 Učitelská reflexe literární výchovy na 2. stupni ZŠ jako nástroj optimalizace výuky.

Literatura

Cibáková, D. Čtenářská gramotnost a čtenářské strategie žáků mladšího školního věku. In V. Řeřichová a kol., *Úroveň čtenářských strategií patnáctiletých žáků na konci základního vzdělávání*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci 2016, s. 59–76.

Čepelka, M. *Děda jménem Nuel*. Řitka: Čas 2019.

Hartl, P. *Stručný psychologický slovník*. Praha: Portál 2004.

Jungwirthová, I. *Pohodoví rodiče – pohodové děti. Podporujeme vývoj dítěte*. Praha: Portál 2009.

Kovaříková, L. *Čtenářské strategie – 24. díl – Metody vhodné k rozvoji vytváření představ*, 2011. Dostupný: <http://www.ctenarska-gramotnost.cz/ctenarska-gramotnost/cg-strategie/cg-strategie-24>

Post Bellum, z. ú. *O nás*. [cit. 2021-06-29]. Dostupný: <https://www.postbellum.cz/o-nas/>

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. Praha 2017.

Valenta, J. *Didaktika osobnostní a sociální výchovy*. Praha: Grada 2013.

Čtenářské návyky vysokoškoláků studujících český jazyk a literaturu

PhDr. Martin Fibiger, Ph.D.

martin.fibiger@ujep.cz

V rámci kvantitativních výzkumů menšího rozsahu věnovaných vztahu ke knize, čtení a literární výchově opakovaně zaměřujeme pozornost také na čtenářské návyky vysokoškoláků (výzkumný vzorek konkrétně tvoří studenti a studentky bakalářského typu studia na katedře bohemistiky a slavistiky Pedagogické fakulty Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem), tedy způsob chování, s jakým přistupují ke knihám. Prostřednictvím dotazníkové metody zejména zjišťujeme, „jak“, „kdy“ a „kde“ nejčastěji jsou knihy (ať už tištěné, nebo elektronické) čteny. Každý respondent (v roce 2019 vzorek tvořilo 125 studujících, z toho 111 žen, 14 mužů) měl možnost vybrat u položených otázek jednu položku z nabízené škály, označit tak svou prioritu.

V článku představíme relevantní údaje získané z našich tří šetření (vztahujících se k výše uvedenému segmentu zkoumané problematiky čtení, čtenářství a četby), jež se uskutečnily v letech 2011, 2014 a 2019. Jejich komparací jsme dospěli k určitým dílčím zjištěním. Kvantitativní šetření (i menšího rozsahu) jsou s to odhalit jisté tendence, proto je vhodné výzkumy opakovat, výsledky komparovat. Poznamenejme, že výzkumný námět i metodologická východiska k výzkumům čtení nám poskytly odborné knihy Jiřího Trávnicka čerpající ze tří reprezentativních statistických výzkumů čtení populace České republiky starší patnácti let (uskutečněných po roce 2000), a to *Čteme?* (TRÁVNÍČEK 2008), *Čtenáři a internauti* (TRÁVNÍČEK 2011) a *Překnižkováno* (TRÁVNÍČEK 2014) a navazující publikace *Rodina, škola, knihovna* (TRÁVNÍČEK 2019).

Je příznačné, že se čtenáři (za čtenáře považujeme v souladu s Jiřím Trávnickem toho, v dotazníku deklaroval, že v minulém kalendářním roce přečetl alespoň jednu knihu) při čtení knih chovají různým způsobem. Někteří čtou každodenně, anebo několikrát za týden, jiní třeba jen jednou za měsíc, jednou za čtvrt roku. Někdo dává přednost čtení večer, doma, v posteli, jiný volí jako místo ke čtení (zpravidla poměrně hlučný) dopravní prostředek, čte v průběhu cest v rámci dovolené, anebo do zaměstnání či domů. Někdo zvládá číst i několik knih

současně, také jsou čtenáři, kteří si pořizují o přečteném poznámky, anebo knihy odkládají, aby o nich přemýšleli. Souhrn poznatků o tom, „kde“ (jde nám o určité místo), „jak“ (o nějaký způsob) a „kdy“ (o určitý čas) čtenářské aktivity probíhají, pak leccos vypovídá o osobnosti čtenáře, prostřednictvím jejich poznávání máme příležitost získat její úplnější obraz.

V následujících pasážích věnovaných interpretaci dat zpravidla vždy nejprve zaměříme pozornost na poslední výzkum, který proběhl v roce 2019, teprve poté se vrátíme k údajům shromážděným ze dvou dřívějších, tedy z let 2011 a 2014 (eventuálně i k Trávníčkovu výzkumu čtení celé populace České republiky starší patnácti let), abychom vybrané výsledky komparovali.

Na otázku „jak často čtete knihy?“ odpověděly více než dvě pětiny (42,7 %) respondentů, že „několikrát za týden“ (pohlaví/gender přitom nediferencuje), odpověď „denně“ a „asi jednou za týden“ označil takřka shodný počet (17,7 % : 18,5 %). Z toho vyplývá, že bezmála čtyři pětiny vysokoškoláků (78,9 %) čtou v průběhu každého týdne sledovaného (tedy uplynulého) kalendářního roku. Naproti tomu každý osmnáctý studující uvedl alarmující informaci, jen „asi jednou za čtvrt roku“. Je pochopitelné, že frekvence čtení vzorku vysokoškoláků studujících český jazyk a literaturu, kteří často čtou i v modu „musím“, značnou část jejich četby tvoří literatura povinná nebo doporučená, je odlišná od populace České republiky starší patnácti let. Dominantní frekvencí vzorku celé populace sice je „aspoň jedenkrát za týden“ (32 %), v součtu s těmi, kteří čtou knihy každodenně, ale nejde ani o polovinu respondentů (47 %), kteří v průběhu týdne tráví s knihou čas (TRÁVNÍČEK 2019: 82). V roce 2011, kdy proběhl náš první výzkum, byly výsledky s rokem 2019 srovnatelné, posuny registrujeme nevýrazné, i tehdy bezmála čtyřpětinová většina (79,1 %) četla knihy v každém týdnu kalendářního roku, tedy buď „několikrát za týden“ (40,3 %), „denně“ (28 %), anebo „asi jednou za týden“ (10,8 %). Statistické údaje dále ukazují, že propad v počtu těch, kteří deklarují každodenní čtení knih, se zastavil (2011: 28 %; 2014: 17,7 %; 2019: 17,7 %). Dodejme, že většina vysokoškoláků v roce 2019 uvedla, že nevolí jen česky psané knihy, nýbrž i literaturu cizojazyčnou (62,4 % z dotázaných zaznamenalo alespoň jednu takovou knihu za kalendářní rok), a to především anglicky psanou, anebo také v kombinaci angličtiny s jazykem francouzským, španělským či slovenským. Dříve však to byla pouze (byť nevýrazná) menšina (2011: 49,7 %; 2014: 46,7 %).

Na otázku „kde nejčastěji čtete knihy?“ většina respondentů (59,6 %) uvedla, že doma (40,3 %) nebo konkrétně v posteli (19,3 %). Vazba této čtenářské aktivity na prostředí,

v němž je ticho, klid, je zřetelná. Potvrdily se tak výsledky starších výzkumů, nejvhodnější místo ke čtení se nezměnilo (v klidu a tichu, nerušen, v posteli - 2011: 59,7 %; 2014: 59,8 %). Poměrně značná část oslovených ale v dotazníku z roku 2019 uvedla (často hlučný) dopravní prostředek - vlak, autobus, trolejbus, tramvaj, letadlo (35 %). Stoupající tendence, mnohoprocentní nárůst oblíbenosti čtení v průběhu cestování je v postupně jdoucích šetřeních výrazná, evidentní (2011: 6 %; 2014: 29,9 %). (Gender přitom nyní diferencuje – studenti posledního šetření preferují dopravní prostředky více než studentky. Nutno však podotknout, že jejich zastoupení ve zkoumaném vzorku je tak marginální, že výsledky nelze zobecňovat.) Konstatujme, že další volby zůstaly téměř nevyužity, například i škola, která skončila v roce 2019 třetí v pořadí (3,4 %). Mezi oblíbená čtenářská prostředí vysokoškoláků studujících český jazyk a literaturu nadále nepatří ani kavárny, ani restaurace.

V případě odpovědi na otázku „kdy nejčastěji čtete?“ výsledky nevyzněly jednoznačně ve prospěch jedné z nabízených možností. Téměř shodný počet respondentů totiž k oblíbenému času ke čtení zaznamenal, že nastává „během prázdnin“, resp. „v průběhu pracovních dnů“ (30,6 % : 29,8 %); o nejpreferovanější možnosti rozhodl dokonce pouhý jeden hlas. Poměrně často se v dotaznících objevil také údaj „během soboty a neděle“ (23,1 %). Pohled do minulosti pak ukazuje na jisté rozdíly v prioritách. Zjišťujeme, že v prvním výzkumu naprosto dominovala odpověď „v průběhu pracovních dnů“ (2011: 45,4 %), mezi dny víkendovými a prázdninovými vysokoškoláci nečinili rozdíl (20,4 % : 21,5 %), ve výzkumu druhém respondenti uvedli, že nacházejí čas pro čtení rovněž zpravidla v průběhu pracovních dní (2014: 35,8 %), prázdniny preferoval zhruba každý čtvrtý (27,7 %), víkendové dny každý pátý (20,4 %). Komparace dat ukázala, že čas pro čtení knih se postupně přesouvá z pracovních dní do období prázdnin.

Na otázku „jakým způsobem čtete?“ odpověděla téměř polovina respondentů, že „setrvává u započaté knihy, dělá si však přestávky“ (48,4 %), čtení „s přestávkami“ tak vykazuje zjevný nárůst oproti dřívějším šetřením (2011: 34,5 %; 2014: 32,5 %). Více než třetina pak „čte v knize, pokud má čas“ (34,7 %; 2011: 41 %; 2014: 41,1 %). Respondentů, kteří zaznamenávají, že „často mají rozečteno i několik knih najednou a čtou si v nich současně“, postupně ubývá (13,7 %; 2011: 22,1 %; 2014: 17,2 %).

V článku jsme se zabývali způsoby chování, s jakým respondenti přistupují ke knihám. Vzhledem ke zkoumané problematice nyní shrneme nejpodstatnější zjištění, zformulujeme aktuální informaci o vysokoškolákovi studujícím český jazyk a literaturu: platí, že knihy

zpravidla čte doma, a to několikrát za týden, nejen česky, ale i cizojazyčně, v průběhu pracovních dní sice méně než v minulosti, avšak stále často (srovnatelně se dny prázdninovými), setrvává u rozečtené knihy, při čtení si dělá přestávky.

Literatura

Fibiger, M. *Vztah gymnazistů a vysokoškoláků ke knize, čtení a literární výchově*. Ústí nad Labem: PF UJEP, 2013. ISBN: 978-80-7414-588-9.

Fibiger, M. Jak čtou elitní čtenáři. In: *Bohemica litteraria*, roč. 18, č. 1, 2015, s. 113 – 125. ISSN: 1212-2144.

Trávníček, J. *Čtete?* Brno: Host, 2008. ISBN: 978-80-7294-270-1.

Trávníček, J. *Čtenáři a internauti*. Brno: Host, 2011. ISBN: 978-80-7294-515-3.

Trávníček, J. *Překnížkováno*. Brno: Host, 2014. ISBN: 978-80-7491-256-6.

Trávníček, J. *Rodina, škola, knihovna*. Brno: Host, 2019. ISBN: 978-80-7577-994-6.

Vybrané problémy současné výuky literární výchovy na středních školách

Mgr. Gabriela Vlasáková
gabcavlasakova@seznam.cz

Předložený článek je upravenou a zkrácenou částí textu diplomové práce *Literární karty – autorská didaktická hra ke středoškolskému vzdělávacímu obsahu literatury* z roku 2020.⁴⁹ Při vypracovávání diplomové práce bylo zjištěno několik zásadních nedostatků v rámci výuky literární výchovy na středních školách, jimž je článek věnován. Společným jmenovatelem zmíněných nedostatků je literární text a jeho nedostatečné a často neadekvátní využití ve výuce. Plnohodnotná práce s textem je nahrazována teoretickými a literárně-historickými poznatky o díle. Absencí textů v rámci výuky literární výchovy a nastavením maturitní zkoušky je rovněž minimalizována četba. V neposlední řadě v hodinách literární výchovy absentuje i tvorba a její reflexe jako způsob plnohodnotného poznávání a získávání nových dovedností a znalostí. Předimenzované středoškolské kurikulum rovněž vede k osvojování nových poznatků na základě mechanického kódování nikoli na základě vlastní zkušenosti s textem.

Středoškolské kurikulum a absence práce s textem v hodinách literární výchovy

Už J. A. Komenský si ve své *Předehře pansofie*⁵⁰ stěžoval na školu předimenzovanou poznatky a na nečinnostní styl učení. Ani dnes se z tohoto pohledu příliš nezměnilo. I v současné době je kurikulum orientováno zejména na teoretické poznatky a znalosti, které by měly studenti obsáhnout v průběhu studia, ačkoli se tento stav začíná pozvolně měnit a jsou pozorovatelné i tendence zaměřit více pozornosti na schopnosti a dovednosti, které jsou pro studenty zásadní a užitečné pro jejich budoucí život.

Předimenzované kurikulum je i příčinou jednoho z největších problémů současné výuky literární výchovy, na který upozornil např. literární vědec René Bílek. Uvádí, že literární výchova na základních i středních školách „eliminuje z centra své pozornosti text jako objekt

⁴⁹ VLASÁKOVÁ, Gabriela. *Literární karty - autorská didaktická hra ke středoškolskému vzdělávacímu obsahu literatury*. 2020. Diplomové práce. Univerzita J.E. Purkyně v Ústí nad Labem, Katedra bohemistiky. Vedoucí práce Ondřej Hník.

⁵⁰ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Předehra pansofie: Objasnění pansofických pokusů*. Přeložil Markéta KLOSOVÁ. Praha: Academia, 2010. Europa (Academia). ISBN 978-80-200-1862-5.

určený ke čtení a nahrazuje ho literárně historickými a literárně teoretickými poznatky o textech.“⁵¹

Z tohoto pohledu slibovalo pozitivní změnu zavedení rámcového vzdělávacího programu (RVP), který by měl být závazný pro tvorbu jednotlivých školních vzdělávacích programů (ŠVP). Je v něm dán prostor pro rozvoj postojů i hodnot u studentů a je kladen důraz na jejich samostatnou práci a schopnosti řešení problémů, přesto v něm stále přetrvává výrazné zatížení literárně vědnou teorií a detailním poznáváním literární historie (viz RVP G 2007 *Literární komunikace – očekávané výstupy, učivo*). Prostor pro kultivaci žákovy osobnosti a rozvoj jeho kritického myšlení, který RVP G po své reformaci poskytuje, je ale v běžné školní praxi často nevyužitý. Stejně tak bývá opomíjena i práce s textem a jeho interpretace, která by měla být centrálním bodem literární výchovy, ne-li jejím úplným základem. Na problém nedostatku četby a práce s textem ve smyslu jeho plnohodnotné interpretace v rámci hodin literární výchovy poukazuje výzkum Věry Radvákové, vytvořený pro potřeby výzkumné části její disertační práce (2012). Její výsledky dokonce ukazují, že někteří učitelé texty ve svých hodinách pravidelně ani nevyužívají. V této oblasti také často narážíme na další problém. Pokud už je s textem v hodině pracováno, nebývá dostatečně využit jeho potenciál, plní pouze jakousi dokládací funkci.⁵² Studentům jsou tak předem vykládány jasně ohraničené vzorce

a struktury, jak chápat, analyzovat a popřípadě i interpretovat literární dílo. Tato skutečnost nakonec vede spíše k „*poznávání o díle*“ než k samotnému „*poznávání díla*“.⁵³ Z průzkumu provedeném na PedF UK v Praze vyplývá, že v hodinách literární výchovy „...*text plní pouze dokládací funkci (má doložit a dokreslit fakta) – ... četba je tedy marginalizována a redukována na jakýsi doklad o tom, co řekl v předchozím výkladu učitel.*“⁵⁴

Je zřejmé, že literární výchova zaměřená na kognici tak nedává prostor k vlastnímu prožitku z četby a vlastnímu poznávání. Z výše zmíněného se odvíjí nejzásadnější problém současné literární výchovy vůbec, a to způsob osvojování a forma získaných vědomostí. Na tento problém poukazuje ve svém příspěvku do svazku *Oborové didaktiky: vývoj, stav,*

⁵¹ SLAVÍK, Jan. CHRZ, Vladimír. ŠTECH, Stanislav. *Tvorba jako způsob poznávání*. V Praze: Karolinum, 2013. ISBN 978-80-246-2335-1. s. 346.

⁵² STUHLÍKOVÁ, Iva.; JANÍK, Tomáš.; BENEŠ, Zdeněk. et al. *Oborové didaktiky: vývoj, stav, perspektivy*. Brno: Masarykova univerzita, 2015. Syntézy výzkumu vzdělávání. ISBN 978-80-210-7769-0. s. 48–51.

⁵³ SLAVÍK, Jan.; CHRZ, Vladimír.; ŠTECH, Stanislav. *Tvorba jako způsob poznávání*. V Praze: Karolinum, 2013. ISBN 978-80-246-2335-1. s. 321.

⁵⁴ STUHLÍKOVÁ, Iva.; JANÍK, Tomáš.; BENEŠ, Zdeněk. et al. *Oborové didaktiky: vývoj, stav, perspektivy*. Brno: Masarykova univerzita, 2015. Syntézy výzkumu vzdělávání. ISBN 978-80-210-7769-0. s. 51.

perspektivy i doc. Hník. „Žáci si tudíž spíše než poznatky trvalé povahy, poznatky opřené o vlastní zkušenost, odnášejí roztržité poznání založené na pouhém paměťovém osvojení.“ Žáci, ale „potřebují především trvalé poznání opřené o vlastní zkušenost (v případě literární výchovy zkušenost s dílem/textem)“ pak by měl učitel slevit z „úplnosti literární historie“ a přidat na prostoru pro interpretaci a čtenářský zážitek.“⁵⁵

Absence četby v hodinách literární výchovy

Na základě předkládaných faktů by literární výchova měla být opřena o bezprostřední zkušenost s textem, nemůžeme tedy opomenout skutečnost, že s textem se neodmyslitelně pojí četba. Četba je však v rámci literární výchovy na středních školách minimalizována v souvislosti s maturitní zkouškou. Navíc, absentuje-li text, potažmo četba, nemůže být literární výchova, výchovou v pravém slova smyslu, tedy *výchovou ke čtenářství* ani *výchovou skrze četbu*. V souvislosti s tím chybí i prostor pro interpretaci textu, tedy tvořivou aktivitu žáků, která vychází z bezprostřední čtenářské zkušenosti a vede k odhalování významu a smyslu daného textu.⁵⁶

Absence tvorby v hodinách literární výchovy

V rámci literární výchovy chybí i další zásadní kategorie, a tou je tvorba a její reflexe, přesněji získávání nových vědomostí a dovedností skrze tvorbu a její reflexi, na jejímž základě jsou formulovány nové znalosti. Přestože v RVP G u některých očekávaných výstupů osciluje pojem tvořivosti, který lze naplnit formou dovednostních a činnostních aktivit žáků, je v běžné školní praxi řada učitelů stále přesvědčena o nutnosti převážnou většinu vzdělávacího obsahu předávat formou frontálního výkladu či výčtu. V konečném důsledku tak zůstává na prvním místě v literární výchově nauka na úkor četby i tvorby.⁵⁷

Na základě výše uvedených problémů současné výuky literární výchovy je patrné, že stále převládá znalostní a vědomostní pojetí výuky. „*Teprve zrovnoprávnění četby, tvorby a nauky v reálném školním kurikulu ve smyslu setkávání se s literárními texty, zážitku s četby, zážitku z tvorby a jejich reflexe nabízejí dítěti bohatství rozvojových možností, a to zejména v citové a intelektuální oblasti, a mohou tak naplňovat koncept skutečné literární výchovy.*“⁵⁸

⁵⁵ *Tamtéž.* s. 52.

⁵⁶ STUHLÍKOVÁ, Iva.; JANÍK, Tomáš.; BENEŠ, Zdeněk. et al. *Oborové didaktiky: vývoj, stav, perspektivy*. Brno: Masarykova univerzita, 2015. Syntézy výzkumu vzdělávání. ISBN 978-80-210-7769-0. s. 54–55.

⁵⁷ *Tamtéž.* s. 56–58.

⁵⁸ *Tamtéž.* s. 58.

Seznam použité literatury

KOMENSKÝ, Jan Amos. *Předehra pansofie: Objasnění pansofických pokusů*. Přeložil Markéta KLOSOVÁ. Praha: Academia, 2010. Europa (Academia). ISBN 978-80-200-1862-5.

SLAVÍK, Jan.; CHRZ, Vladimír.; ŠTECH, Stanislav. *Tvorba jako způsob poznávání*. V Praze: Karolinum, 2013. ISBN 978-80-246-2335-1.

STUHLÍKOVÁ, Iva.; JANÍK, Tomáš.; BENEŠ, Zdeněk. et al. *Oborové didaktiky: vývoj, stav, perspektivy*. Brno: Masarykova univerzita, 2015. Syntézy výzkumu vzdělávání. ISBN 978-80-210-7769-0.

VLASÁKOVÁ, Gabriela. *Literární karty - autorská didaktická hra ke středoškolskému vzdělávacímu obsahu literatury*. 2020. Diplomové práce. Univerzita J.E. Purkyně v Ústí nad Labem, Katedra bohemistiky. Vedoucí práce Ondřej Hník.

Od Erbena k Žáčkovi. Nejobsazovanější autoři poezie v čítankách 4. a 5. tříd.

Mgr. Jindřich Bernt

jindra.bernt@gmail.com

Poezie je umění vybírat a skrývat. (F. A. R. Chateaubriand).

Úvodem

Poezie. Část literatury zpravidla ztotožňována s lyrikou⁵⁹ psaná veršem, často ukrývající ty nejnějnější tužby, myšlenky a sdělení. Útvar, jenž dokáže často i na menším rozsahu než díla prozaická plně zapůsobit a zasáhnout recipienta. Přesto při vyslovení tohoto pojmu některé učitele jistě poleje studený pot. Z pedagogických fakult přichází vyzbrojeni schopností poradit si s rozбором prozaického textu. Poezie ale často dělá vrásky nejen žákům, ale i samotným učitelům. Upozorňuje na to například Jaroslav Vala⁶⁰, když ve svém výzkumu *Poezie a mladí čtenáři* říká, že studenti poezii často odmítají, považují ji za nesrozumitelnou a vzdálenou dnešnímu světu.

Pátrání po smyslu textu (často nešťastně manifestované otázkou „Co tím chtěl básník říci?“) je většinou obtížné (a někdy i zbytečné – je potřeba ve všech básních nacházet explicitně formulované sdělení?). Hodiny literární výchovy tak mohou být někdy redukovány pouze na čtení prozaických textů, prosté reprodukování textu a hledání specifických jazykových prostředků. Jaroslav Vala⁶¹ poukazuje na to, že nejen studenti, ale i samotní učitelé se poezie obávají a raději se jí vyhýbají (i např. z toho důvodu, že ji nechtou). Kvůli tomu si při interpretaci počínají příliš mechanicky, neberou v potaz, že báseň nemá jedinou správnou interpretaci a bojí se konfrontace s jiným názorem, který by mohl otrást jejich autoritou.

⁵⁹ Srov. HRDLÍČKA, Josef. Cullerova Teorie a problémy lyriky. *Česká literatura*. 2018, 66(3), s. 428.

⁶⁰ VALA, Jaroslav. *Poezie a mladí čtenáři: výzkum recepce konkrétních básní*. 1. vyd. Olomouc: Hanex, 2012, s. 7.

⁶¹ Ibid.

Byla by škoda, kdybychom se s poezií neseznamovali. Poezie může svou jazykovou rafinovaností na tak malém „prostoru“ čtenáře pohltnout. Ač je vnímána jako žánr menšinový, podle zpráv ze světa se jí vede stále lépe a lépe (o rostoucích prodejkách básnických sbírek ve světě informují i neodborná média – jako jeden příklad za všechny mohu jmenovat např. britský deník *The Guardian*⁶²; příčiny úspěchu lze spatřovat v tom, že poezie dokáže dynamicky reagovat na události ze světa), ale na druhou stranu čtení poezie vyžaduje pozorného a odhodlaného čtenáře, což může být v dnešní uspěchané době problém.

První systematické seznámení se s poezií nabízí škola. Má ale učitel možnost seznámit děti se současnou básnickou produkcí? Pokud se podíváme na žebříčky nejprodávanějších knih různých knihkupectví, shledáme, že poezie je stále ve své podstatě exkluzivní útvar a že próza je ve větší oblibě. Pokud se tedy ve čtenářských preferencích samotného učitele poezie neobjevuje či pokud nemá přehled v aktuální básnické produkci (minimálně v té oceňované), je nutně odkázán jen na poezii zařazenou do školních čítanek.

Mým cílem je nahlédnout do čítanek prvního stupně (respektive čítanek 4. a 5. tříd) různých nakladatelství a zhodnotit, jací autoři jsou zde vesměs představováni.

⁶² FERGUSSON, Donna. *Poetry sales soar as political millennials search for clarity*. In: *The Guardian* [online]. 21.1.2019 [cit. 2020-10-17]. Dostupné z: <https://www.theguardian.com/books/2019/jan/21/poetry-sales-soar-as-political-millennials-search-for-clarity>

Analýza čítanek 4. a 5. tříd

K našemu účelu nám poslouží jako výzkumná metoda kvantitativní obsahová analýza textů. Ferjenčík⁶³ uvádí definici Berelsona, který tuto metodu definuje jako „výzkumnou techniku sloužící objektivnímu a systematickému kvantitativnímu popisu manifestního obsahu komunikace“.

Gavora⁶⁴ vymezuje následující postup při obsahové analýze:

- 1) vymezení základního souboru textů
- 2) vymezení významové jednotky
- 3) stanovení analytických kategorií
- 4) kvantifikace
- 5) interpretace zjištěných frekvencí

Výzkumný problém lze vystihnout hlavní výzkumnou otázkou:

Jací autoři se ve vybraných čítankových řadách objevují nejčastěji?

Základní soubor textů pro naši analýzu jsou čítanky pro 4. a 5. třídu se schvalovací doložkou MŠMT pro základní vzdělávání. Seznam těchto čítanek je zveřejněn na stránkách MŠMT⁶⁵ a zachycuje stav ke dni 30. 6. 2019. S pomocí tohoto seznamu byly vybrány čítanky nakladatelství:

- 1) Nová škola - DUHA s.r.o původní řada (Janáčková a kol.) a řada Čtení s porozuměním (Janáčková, Z.; Janáčková, T.)
- 2) Fraus (Šebesta, Váňová)
- 3) Nová škola, s.r.o. (čítanky s přízviskem NOVĚ – Kozlová)
- 4) Didaktis (Juráčková, Hubeňáková pro 4. třídu; Rousová a kol. pro 5. třídu)
- 5) Vydavatelství Taktik (Effová pro 4. třídu; Olžbutová pro 5. třídu)
- 6) Alter (H. Rezutková a kol.)
- 7) SPN (Čeňková, Jonáková pro 4. třídu; Čeňková, Jonák pro 5. třídu)
- 8) Prodos (Malý)

⁶³ FERJENČÍK, Ján. *Úvod do metodologie psychologického výzkumu: jak zkoumat lidskou duši*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2000, s. 184.

⁶⁴ GAVORA, Peter. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno: Paido, 2000, s. 147–149.

⁶⁵ *Seznam učebnic a učebních textů se schvalovací doložkou pro základní vzdělávání platný ve školním roce 2019/2020* (MŠMT, 2019).

Významovou jednotkou jsou básnické texty čili ukázky poezie zařazené v jednotlivých čítankách. Na základě výzkumné otázky jsme stanovili analytickou kategorii, která nám pomůže tyto otázky zodpovědět:

- autoři s nejvyšším počtem zařazených básnických textů

Číselné údaje, které jsme získali analýzou čítanek, zpracujeme dle Chráska⁶⁶ v podobě tabulek četností.

Tabulka 1: Nejčastěji zařazovaní autoři v čítankách pro 4. třídu

Čítanková řada	Autor s nejvyšším počtem básnických textů	Počet textů
Nová škola - DUHA s.r.o (původní řada)	Jiří Žáček	7
Nová škola - DUHA s.r.o (řada Čtení s porozumění m)	Miloš Kratochvíl	2
Fraus	Milena Lukešová, Jiří Havel	4
Nová škola, s.r.o.	Josef Brukner, Jiří Havel	3
Didaktis	Jiří Dědeček, Michal Černík, Josef Brukner, Ludvík Středa	3

⁶⁶ CHRÁSKA, Miroslav. *Metody pedagogického výzkumu: základy kvantitativního výzkumu*. 2., aktualizované vydání. Praha: Grada, 2019, s. 34–35.

Vydavatelství Taktik	Miloš Kratochvíl, Jiří Žáček, František Hrubín	1
Alter	Jaroslav Seifert	6
SPN	Jiří Žáček	6
Prodos	Jiří Havel; Josef Hiršal, Jiří Kolář	3

Tabulka 2: Nejčastěji zařazovaní autoři v čítankách pro 5. třídu

Čítanková řada	Autor s nejvyšším počtem básnických textů	Počet textů
Nová škola - DUHA s.r.o. (původní řada)	Josef Hiršal, Jiří Kolář	3
Nová škola - DUHA s.r.o. (řada Čtení s porozumění m)	Zdeněk Svěrák	3
Fraus	Jaroslav Seifert, Jiří Žáček, Jan Skácel	2
Nová škola, s.r.o.	Jiří Suchý, Jiří Žáček	3
Didaktis	Jiří Žáček	3
Vydavatelství Taktik	Josef Brukner, Radek Malý, Jiří Žáček	1
Alter	Jaroslav Seifert, Robert Desnos, Jan Skácel	5

SPN	Jiří Dědeček; Josef Hiršal, Bohumila Grögerová	3
Prodos	Christian Morgenstern, Pavel Šrut	2

Interpretace výsledků analýzy

Metodou kvantitativní obsahové analýzy učebnic jsme dospěli k výsledkům, které budeme interpretovat s ohledem na stanovenou výzkumnou otázku. Tato kapitola tedy představí odpověď na hlavní výzkumnou otázku: *Jací autoři se ve vybraných čítankových řadách objevují nejčastěji?*

Jací autoři se ve vybraných čítankových řadách objevují nejčastěji?

Při obsahové analýze čítanek jsme vždy zaznamenali počet ukázek poezie v každé čítance. Ke každé čítance jsme si však zároveň poznamenali i jméno autora. Na konci jsme pak sečetli počty ukázek od jednotlivých autorů. Aby výčet autorů nebyl velký, stanovili jsme jako limit 10 autorů s nejvyšším počtem textů napříč nakladatelstvími.

Jako jasný „vítěz“ se ukázal Jiří Žáček se svými 36 ukázkami. Za ním následuje Jaroslav Seifert (25), Miloš Kratochvíl (21), Zdeněk Svěrák a Jiří Havel (oba po 19 ukázkách), Jan Skácel (16), Pavel Šrut (15) a Michal Černík, Josef Brukner a Karel Jaromír Erben (všichni po 14 ukázkách).

Diskuse a závěr

Cílem naší analýzy bylo zjistit, zda učitelé mohou z čítanek načerpat znalosti či získat přehled o současných autorech. Pokud učitelé tedy nemají přehled v aktuální básnické produkci, mohou se v tomto ohledu na čítanky spolehnout?

Obávám se, že situace není tak příznivá. Stačí pohlédnout na nejjobsazovanější autory z naší analýzy.

Zajímavé podněty k dětské poezii nabízí Jaroslav Toman ve své knize *Konstanty a proměny moderní české poezie pro děti*; tato kniha představuje pro naši práci velkou inspiraci při posuzování autorů.

Jiří Žáček je autor renomovaný, velice populární, ale jeho prvotina, *Aprílová škola*, vyšla už v roce 1978. Toto dílo je považováno za brilantní, vyzdvihuje se jeho nekonvenční obraznost⁶⁷, ale bylo by škoda, kdyby toto dílo zastiňovalo neméně zajímavé současné autory. Není však překvapením, že Žáčkovy básně se objevují v čítankách tak často, protože Žáček platí za nejproduktivnější a nejčtenějšího autora dětské poezie v polistopadové době (ačkoliv svá pozdější díla staví na obměňované poetice nastolené ve svém debutu)⁶⁸.

Jaroslav Seifert je dozajista básník par excellence, ale některé jeho texty mohou být těžké na pochopení (ze strany dětských čtenářů; není divu, když se v podstatě jedná o neintencionální díla). V jeho básních se objevují i např. motivy stesku, lítosti a smutku nad ztraceným mládím, což jsou záležitosti dětským čtenářům na hony vzdálené. V jeho dílech se prolíná dětský aspekt s dospělým, což ve výsledku dává vzniknout „věkově univerzálním“ básním.⁶⁹

Miloš Kratochvíl je autor, který byl oceněn Zlatou stuhou, ale za svou prózu *Zajatci stříbrného slunce*. Do pomyslných vod dětské poezie se vydal v roce 2000, jeho prvotina se jmenuje *Hodina smíchu*. V pozdějších sbírkách se profiluje jako autor nonsensové poezie (i přes občasné přímočaré moralizování). Ve svých básních se věnuje i poměrně aktuálním tématům, např. vlivu televizních pořadů a mezilidským vztahům. Varuje také

⁶⁷ TOMAN, Jaroslav. *Konstanty a proměny moderní české poezie pro děti: (tvorba, recepce, reflexe)*. České Budějovice: Vlastimil Johanus, 2008, s. 146.

⁶⁸ Ibid. s. 177.

⁶⁹ Ibid. s. 72–78.

před mobilními telefony, které mají čím dál tím pevnější postavení v našem životě.⁷⁰ Snaha zobrazovat problémy dnešní společnosti může být atraktivním lákadlem pro mladé čtenáře.

Jiřího Havla Toman nazval mistrem kalambúru, oceňuje jeho osobité a nonsensové texty a upozorňuje na jedinečné motivy a náměty, které ve své básnické tvorbě rozvíjel⁷¹, ale tento autor je znám hlavně pro svá díla, která vyšla už v 70. či 80. letech.

Zdeněk Svěrák je autor proslulý svými písňovými texty, které takřka zlidověly. Jeho verše začaly vycházet na počátku nového tisíciletí a svými jazykovými hrátkami mají potenciál dětského čtenáře zaujmout.

Není překvapením, že často zařazovaným autorem je také Jan Skácel, který v 80. letech napsal své vrcholné sbírky *Uspávanky*, *Kam odešly laně* a *Proč ten ptáček z větve nespadne*. Podle Tomana to jsou sbírky, které „svými uměleckými kvalitami obstály i v kontextu poezie celonárodní“⁷².

potěšující, že autoři čítanek pamatují na Pavla Šruta, jehož pojetí nonsensové poezie je výtečné. Z jeho básní je cítit nekonečná invence a pochopení pro dětský smysl pro humor a pro dětské smýšlení.⁷³ Ocenění Zlatými stuhami či Magnesiou Literou jsou více než zasloužené. Dětským čtenářům má stále co nabídnout.

Josefa Brukner a Michal Černík jsou výrazní autoři polistopadové doby. Brukner má blízko k poetice Jana Skácela, má meditativní ráz, klade důraz na ohleduplné a přátelské soužití člověka s přírodou. Podobné motivy najdeme i u Michala Černíka. Ten se mimo přírody věnoval i veršované pohádkové epice.⁷⁴

Karel Jaromír Erben se často objevuje v čítankách, jeho Kytice je populární. Obávám se však, že jeho poezie je recepčně náročná pro žáky 1. stupně. Myšlenky, které nám jeho balady přinášejí, žijí dodnes a představují jakýsi základ čtenářského povědomí (což dokládají např. různé realizované adaptace), ale zároveň dle mého nejsou pro dětské čtenáře příliš atraktivní.

Výběr nejvíce zařazovaných autorů je tedy kvalitní, ale nepříliš aktuální. Je to to, co by měly čítanky přinášet? Podle Lederbuchové by čítanky jistě měly obsahovat ukázky z děl, jejichž kvalita a umělecká hodnota byla prověřena časem, ale vedle ní by měly stát také texty

⁷⁰ Ibid. s. 204.

⁷¹ Ibid. s. 129–130.

⁷² Ibid. s. 174.

⁷³ Ibid. s. 183–188.

⁷⁴ Ibid. s. 181–183.

ze současné literární produkce, které mají větší potenciál zaujmout žáka a posílit tak jeho čtenářské zájmy.⁷⁵

V čítankách převažuje přehlídka klasických zavedených autorů. Nalezneme v nich tedy i texty Vítězslava Háška, Karla Václava Raise, Zdeňka Kriebela, Fráni Šrámka, Karla Havlíčka Borovského a dalších. Autoři to jsou dozajista kvalitní, ale existují možná neméně kvalitní současní autoři, kteří jsou trochu opomíjeni. Vyskytují se samozřejmě i výjimky – v čítankách nalezneme i méně známá jména, např. Zuzana Pospíšilová, Radek Malý, Simona Ester Brandejsová, Petr Maděra, Slavomír Kudláček, Michal Bystrov. Tito autoři však mají zastoupení v řádu jednotek. Kromě Radka Malého není žádný z autorů oceněný. Proč autoři čítanek věnují pozornost autorům většinou neoceněným a nenominovaným na literární cenu?

Přitom by stačilo prozkoumat seznam autorů oceněných Zlatou stuhou, Magnesii Literou (nebo nominovaných na ně). Václav Jindráček ve svém článku *K rozmanitosti současné české poezie pro děti* představuje mnoho titulů oceněných či neoceněných, které stojí za pozornost. Daniela Fischerová a její *Tetovaná teta* vnáší čerstvý vzduch do české nonsensové poezie s chytrými nonsensovými analogiemi a žertovnými jazykovými hříčkami. Sbírka Ondřeje Hníka *Proč tygr nenosí kravatu* aktivně oslovuje čtenáře a vyzývá ho k tomu, aby se podílel na procesu tvorby. V knize *Vynalézáríum* Robina Krále nalezneme přehlídku známých i neznámých veršových forem. Zasněnost lyrického světa s prvky experimentální poezie nás může zaujmout ve sbírce Daisy Mrázkové *Písně mravenčí chůvy*. Texty vynikající nejen svou mnohoznačností, ale i souzněním s výtvarnými ilustracemi nalezneme v knize Petra Borkovce *O čem sní*. Renesanci nonsensového žánru a bohaté jazykové experimentování mohou čtenáři najít v knize Ivana Wernische *Plop! Vyvrtil Žlahbout pšunt i chlpal liqueur*. Petr Nikl zase stírá hranice mezi poezií, prózou a výtvarným uměním se svou sbírkou typografických básní *Slovohledě* či svými vizuálními básněmi ve sbírce *Jino taje opic*.⁷⁶

Je očividné, že je z čeho vybírat. Autoři některých čítanek však zřejmě nejsou ochotní současnou básnickou produkci žákům představovat (nebo že by některá nakladatelství svazovala autorům ruce ohledně výběru?). Toto zjištění nabývá na závažnosti,

⁷⁵ LEDERBUCHOVÁ, Ladislava. *K čítankám na 2. stupni základní školy (se zaměřením na čítanky pro 6. ročník)*. In. *Český jazyk a literatura*, 2003–2004, roč. 54, č. 1, s. 1–7.

⁷⁶ JINDRÁČEK, Václav. *K rozmanitosti současné české poezie pro děti: On the Variety of Contemporary Czech Poetry for Children*. *Český jazyk a literatura*. Praha: Fraus, 1950–, 68 (4), s. 169–173.

když si uvědomíme, že některé čítanky mají schvalovací doložky až do roku 2024 či 2025.
V nejbližších letech tedy ke změně nedojde.

Seznam použité literatury

Primární literatura

ČEŇKOVÁ, Jana a JONÁKOVÁ, Anna. *Čítanka 4 pro základní školy*. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, akciová společnost, 2017. ISBN 978-80-7235-600-3.

ČEŇKOVÁ, Jana a JONÁK, Zdeněk. *Čítanka 5 pro základní školy*. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, akciová společnost, 2017. ISBN 978-80-7235-604-1.

HUBEŇÁKOVÁ, Lenka a JURÁČKOVÁ, Irena. *Čítanka pro 4. ročník základní školy*. Brno: Didaktis, c2011. ISBN 978-80-7358-185-5.

JANÁČKOVÁ, Tereza a JANÁČKOVÁ, Zita. *Čítanka pro 5. ročník základní školy*. Brno: Nová škola, c2015. Čtení s porozuměním. ISBN 978-80-87591-57-4.

EFFOVÁ, Zdena. *Hravá čítanka 4: pracovní učebnice pro 4. ročník ZŠ, v souladu s RVP*. Praha: Taktik, 2017. ISBN 978-80-7563-061-2.

JANÁČKOVÁ, Zita a JANÁČKOVÁ, Tereza. *Čítanka pro 4. ročník základní školy*. Brno: Nová škola, c2014. Duhová řada. ISBN 978-80-87591-52-9.

JANÁČKOVÁ, Zita. *Čítanka pro 4. ročník*. Páté vydání. Brno: Nová škola, 2016. Duhová řada. ISBN 978-80-7289-767-4.

JANÁČKOVÁ, Zita. *Čítanka pro 5. ročník základní školy*. Brno: Nová škola, 2004. ISBN 80-7289-060-3.

KOZLOVÁ, Marie a JIRUŠKOVÁ, Miluše. *Čítanka pro 4. ročník*. Brno: Nová škola, 2016. Duhová řada. ISBN 978-80-7289-866-4.

KOZLOVÁ, Marie. *Čítanka pro 5. ročník*. Brno: Nová škola, 2018. Duhová řada. ISBN 978-80-7289-985-2.

MALÝ, Radek. *Čítanka 4*. Olomouc: Prodos, c2007, 2008 tisk. Modrá řada. ISBN 978-80-7230-191-1.

MALÝ, Radek. *Čítanka 5*. Olomouc: Prodos, c2007, 2008 tisk. Modrá řada. ISBN 978-80-7230-195-9.

OLŽBUTOVÁ, Jana. *Hravá čítanka 5: pracovní učebnice pro 5. ročník ZŠ, v souladu s RVP*. Praha: Taktik, 2017. ISBN 978-80-7563-062-9.

REZUTKOVÁ, Hana, ed. *Čítanka 4: [pro čtvrtý ročník: učebnice pro vzdělávací obor český jazyk a literatura]*. Všeň: Alter, 2014. ISBN 978-80-7245-179-1.

REZUTKOVÁ, Hana, ed. *Čítanka 5: 1. ediční řada: [učebnice pro vzdělávací obor Český jazyk a literatura]*. Všeň: Nakladatelství ALTER, 2012. ISBN 978-80-7245-118-0.

ROUSOVÁ, Alice. *Čítanka pro 5. ročník základní školy*. Brno: Didaktis, [2018]. ISBN 978-80-7358-087-2.

ŠEBESTA, Karel a VÁŇOVÁ, Kateřina. *Čítanka: učebnice pro 4. ročník základní školy*. Plzeň: Fraus, 2010. ISBN 978-80-7238-938-4.

ŠEBESTA, Karel a VÁŇOVÁ, Kateřina. *Čítanka: učebnice pro 5. ročník základní školy*. Plzeň: Nakladatelství Fraus, 2011. ISBN 978-80-7238-964-3.

Sekundární literatura

FERGUSON, Donna. *Poetry sales soar as political millennials search for clarity*. In: The Guardian [online]. 21. 1. 2019 [cit. 17. 10. 2020]. Dostupné z: <https://www.theguardian.com/books/2019/jan/21/poetry-sales-soar-as-political-millennials-search-for-clarity>

FERJENČÍK, Ján. *Úvod do metodologie psychologického výzkumu: jak zkoumat lidskou duši*. Praha: Portál, 2000. 255 s. ISBN 80-7178-367-6 il. ;.

GAVORA, Peter. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno: Paido, 2000. 207 s. ISBN 80-85931-79-6.

HRDLIČKA, Josef. Cullerova Teorie a problémy lyriky. *Česká literatura*. 2018, 66(3), s. 423–437. ISSN 0009-0468.

CHRÁSKA, Miroslav. *Metody pedagogického výzkumu: základy kvantitativního výzkumu*. Praha: Grada, 2019. ISBN 978-80-247-5326-3.

JINDRÁČEK, Václav. K rozmanitosti současné české poezie pro děti: On the Variety of Contemporary Czech Poetry for Children. *Český jazyk a literatura*. Praha: Fraus, 1950–, 68 (4), 168–174. ISSN 0009-0786.

LEDERBUCHOVÁ, Ladislava. K čítankám na 2. stupni základní školy (se zaměřením na čítanky pro 6. ročník). In. *Český jazyk a literatura*, 2003–2004, roč. 54, č. 1, s. 1–7. ISSN 0009-0786.

MŠMT, 2019. *Seznam učebnic a učebních textů se schvalovací doložkou pro základní vzdělávání platný ve školním roce 2019/2020*. [cit. 17. 8. 2020]. Dostupné z: www.msmt.cz.

TOMAN, Jaroslav. *Konstanty a proměny moderní české poezie pro děti: (tvorba, recepce, reflexe)*. [České Budějovice]: Vlastimil Johanus, 2008. ISBN: 978-80-904247-2-2.

VALA, Jaroslav. *Poezie a mladí čtenáři: výzkum recepce konkrétních básní*. Olomouc: Hanex, c2012. 86 s. ISBN 978-80-7409-054-7.

K jazykové analýze nářečních prvků v prózách Václava Gála

Bc. Marie Parásková

paraskova@kboujep.cz

Úvod

Komentář *K jazykové analýze nářečních prvků v prózách Václava Gála* je vystaven na předchozím výzkumu v obci Korytná, vzniklé bakalářské práci⁷⁷ a také souvisí s příspěvkem prezentovaným na konferenci *Škola, jazyk a literatura 2021*, která se konala na katedře bohemistiky v Ústí nad Labem. Cílem textu je podat stručný, ale souhrnný vhled do samotném procesu bádání, nově zjištěných informacích, metodologii užitě během zpracovávání jazykového materiálu, významu a funkci nářečí v analyzované beletrii a možnostech dalšího výzkumu.

Jak již bylo výše nastíněno, samotnému vzniku kvalifikační práce předcházely přirozeně proces výzkumu, a sice korespondence s redaktorkou dvou Gálových próz *Slovácké patálie: povídky z Korytnéj* (2003) a *Slovácké figurky: povídky z Korytnéj* (2008). Vzhledem k nedostatku informací o autorovi a zjištění, že roku 2011 zemřel, následovala korespondence s jeho manželkou, spisovatelkou Marií Gálovou. S paní Gálovou jsme měli možnost se setkat osobně, a získat tak obrovské množství informací z autorova života, života rodiny Gálových a také života na vesnici nedaleko Uherského Hradiště. V Korytné jsme také viděli spoustu významných symbolů, objevujících se v Gálových povídkách, jež jsou doplněny o ilustrace Vladimíra Renčína – škola, malované sklepy či ikonický Korytnanský kostel, který figuruje také v dalších publikacích Marie Gálové⁷⁸. Paní Gálová nám poskytla tříhodinový rozhovor a ukázku obrazů, které její manžel maloval a nyní zdobí kliniku SurGal založenou jejich syny v Brně. Byl to právě jejich syn Petr Gál, který autorovy knihy vydal k jeho jubileu, ale právě pro vydání na vlastní náklady byly všechny svazky velmi rychle rozprodány. Veškeré informace o životě Václava Gála jsou dále k dispozici v rozsáhlém přepisu rozhovoru

⁷⁷ Parásková, M.: *Jazyková analýza nářečních prvků v prózách Václava Gála Slovácké patálie: povídky z Korytnéj a Slovácké figurky: povídky z Korytnéj*, Ústí nad Labem 2021.

⁷⁸ Gálová, M.: *Život v Korytné: kroje, zvyky, tradice*. Vydání 1. Korytná 2017.

v autorčině osobním archivu, který obsahuje také fotografie Korytné a spisovatelů a dále například Gálův rukopis.

V teoretické části je uveden popis české nářeční struktury, vytvořený na základě prostudované odborné literatury, a soupis nářečních jevů východomoravské nářeční skupiny a slovácké podskupiny. Všeobecný popis nářečí je podložen publikacemi J. Běliče⁷⁹, F. Trávníčka⁸⁰, A. Lamprechta⁸¹ a J. Chloupka⁸², jejichž pohledy jsou komparovány. Popis východomoravské nářeční skupiny a slovácké podskupiny se opírá o stěžejní soupis nářečních jevů S. Kloferové⁸³, s nímž jsou v části analytické komparovány nářeční prvky excerpované z Gálových povídek. Další kapitola je věnována obecnému popisu obce Korytná, ze které autor pochází, ale také je podkladem pro analyzované povídky. V teoretické části je charakterizována osobnost Václava Gála a je vypracován jeho dosud první biograficko-bibliografický medailon.⁸⁴

Obec Korytná a Marie Gálová

Obec Korytná leží ve Zlínském kraji, přesněji v okrese Uherské Hradiště. Celé území obce se nachází v chráněné krajinné oblasti Bílé Karpaty. Název vesnice je údajně odvozen od koryta pro napájení dobytka, a proto i sama paní Gálová při našem setkání hovořila o obci jako o „Korýtku”.⁸⁵

⁷⁹ Bělič, J.: *Přehled nářečí českého jazyka*. Vydání 1. Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1968.

⁸⁰ Trávníček, F.: *Moravská nářečí*. Vydání 1. Národopisná společnost československá, Praha 1926.

⁸¹ Lamprecht, A.: *České nářeční texty*. Vydání 1. Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1976.

⁸² Chloupek, J.: Diferenciace východomoravských nářečí, *Vlastivědný věstník moravský* 14 (1959), s. 80.

⁸³ Kloferová S.: VÝCHODOMORAVSKÁ NÁŘEČNÍ SKUPINA. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny*. 2017.

URL: https://www.czechency.org/slovník/VÝCHODOMORAVSKÁ_NÁŘEČNÍ_SKUPINA [cit. dne: 25. 2. 2022]

⁸⁴ Parásková, M.: *Jazyková analýza nářečních prvků v prózách Václava Gála*. Op. cit. s. 61-62.

⁸⁵ Tamtéž, s. 23-24.

Jedná se o historicky nejmladší obci Východního Slovácka. První písemná zmínka o Korytné pochází z roku 1331, kdy byla vesnice odkoupena městem Uherský Brod, ke kterému náležela až do roku 1848. Korytná byla výhradně pasteveckou obcí a ještě v roce 1880 tam nežil žádný řemeslník. Až počátkem 20. století někteří tamější obyvatelé získali práci především v továrnách v Uherském Brodě. Během první světové války bylo z Korytné odvedeno přes 150 mužů do rakousko-uherské armády a 14 občanů bojovalo v legiích. Strategického významu nabyla Korytná během druhé světové války, kdy byli touto vsí převáděni uprchlíci na Slovensko. Vytvořila se zde také odbojová skupina, která šířila ilegální tiskoviny. Obec byla osvobozena 26. dubna 1945 sovětskou a rumunskou armádou.⁸⁶

Z hlediska náboženského, kulturního i sociálního je nejvýznamnější stavbou v obci kostel sv. Václava, který stojí uprostřed vsi na malém návrší. S budovou kostela se pojí veškeré události a dění obce. V obci dále nalezneme kulturní dům, obecní úřad, základní školu, také sportovní halu, požární zbrojnici a pálenici. Dům manželů Gálových se nachází nedaleko kostela a manželé si ho postavili sami.

Jako v každé slovácké vsi se i v Korytné nachází hned několik spolků: Mužáci, Korytňánek, dechová hudba Korytňanka, holubáře, myslivecké sdružení Hluboček či sbor dobrovolných hasičů (o spolcích měla vzniknout také třetí kniha Václava Gála). Po jeho smrti začala připravovat knihu k vydání jeho žena Marie Gálová.

Vedle děl Václava Gála vznikly také autorské příspěvky Marie Gálové, a to publikace *Korytňanský kostelíček* a *Život v Korytné - kroje, zvyky, tradice*. Mezi literaturu o Korytné lze zařadit *Stručnou kroniku Korytné* Rudolfa Matějčíka či rukopis *Paměti obce Korytné* od Ferdinanda Tomka. Rukou Františka Stivara vznikla kniha *Korytná 700 let a Podjavořinská dědina Korytná*. Knihy jsou k nahlédnutí na Obecním úřadě v Korytné. Dílo Václava Gála a Marie Gálové, které bylo vydáno vlastním nákladem, je velmi nesnadné získat.⁸⁷

V knize *Život v Korytné*, kterou nám autorka rovněž věnovala, nalezneme popis krojů, od dětských, dívčích nebo chlapeckých, po kroje nevěsty či oblečení při smutku. V díle jsou detailně popsány tradice a obyčeje vesnice, mezi které patří zabijačky, plesy, fašanky, šlaháčky, dožínky, hody, senoseče a zně, stavění mája (tj. májky), pouť na Provodov a další. Kniha je

⁸⁶ *Historie a současnost-info o obci Korytná* [online]. Korytná: Origine, 2015 [cit. dne: 30. 3. 2022]. Dostupné z: <https://www.korytna.cz/historie-a-soucasnost-info-o-obci>

⁸⁷ Parásková, M.: *Jazyková analýza nářečních prvků v prózách Václava Gála*. Op. cit. s. 24.

navíc proložena dobovými fotografiemi, které zachycují události, kroje a korytňanské obyvatelstvo.⁸⁸

Spisovatel a malíř Václav Gál

Václav Gál se narodil 26. 9. 1933 v Korytné. Pocházel z rodiny dělníka a byl druhým ze čtyř dětí. Jeho studijního nadání si všimli již učitelé v korytňanské škole a doporučili mu, aby ve studiu pokračoval na měšťanské škole v Nivici.

Situace těsně po válce nedovolila Václavu Gálovi, aby pokračoval ve svých studiích na gymnáziu. Šestičlenná rodina neměla téměř na živobytí. Čtrnáctiletý Václav odešel na církevní gymnázium do kláštera v Ořechově u Buchlovi. O dva roky později ovšem přišla změna politického režimu, veškeré církevní školy byly uzavřeny a Václav musel přejít na gymnázium do Uherského Brodu. Po maturitě začal pracovat v jesenických lesích. Přesto toužil po studiu na univerzitě, které mu ale nebylo umožněno, neboť byl označen za politicky nespolehlivého.

Po návratu ze základní vojenské služby vykonával Václav Gál pozici účetního ve Slovácích strojárnách. Po úspěšné maturitě na vyšší ekonomické škole v tehdejší Gottwaldově chtěl pokračovat na Vysoké škole ekonomické, ale to mu vedoucí strana ze závodu nedoporučila. Z důvodu tehdejší politické nespolehlivosti nemohl vykonávat žádné vedoucí funkce. V jeho posudku se objevila černá nit, která se následně táhla celým životem – tedy studium na církevním gymnáziu. Tato černá nit pokračovala i v životě jeho dětí.

Když se děti Václava Gála a Marie Gálové hlásily na vysokou školu, stěžejní roli hrály posudky rodičů. Posudky byly nevyhovující, a proto se ani jedno dítě na studia nedostalo, přestože jejich maturitní výsledky byly s vyznamenáním. Synové byli přijati až po dlouhých odvoláních a peripetiích (dnes jsou z nich univerzitní profesori – lékaři).

Po změně politického zřízení začíná Václav Gál pracovat jako ekonomický náměstek, později jako Generální ředitel Slovácích strojárn.

⁸⁸ Gálová, M.: *Život v Korytné: kroje, zvyky, tradice*. Vydání 1. Korytná 2017, s. 117.

V důchodovém věku mohl konečně uplatnit svůj malířský a spisovatelský talent. Namaloval množství obrazů, které zdobí nejen domácnosti, ale také zpříjemňují nemocniční prostředí v SurGál Clinice v Brně.

Václav Gál napsal dvě knihy. V první knížce *Slovácké patálie – povídky Korytněj*, která byla několik desetiletí v šuplíku, popisuje humorným způsobem život Korytnanů na přelomu roku 1900. Zprvu knihu autor nabízel mnoha vydavatelům, kteří nebyli ochotni ji vydat. Kniha má 158 stran, 26 kapitol doprovázených 19 obrázky s neopakovatelnými karikaturami Vladimíra Renčina. Knihu tematicky spojuje rok života na slovácké vesnici, zážitky, patálie, neshody a příhody obyvatel vesničky Korytná. Každá kapitola je věnována jedné satirické příhodě, která se s přibarvením autora opravdu udála. Autor také zaměňuje jména postav, aby žádného ze spoluobyvatel neurazil. Jedna kapitola je například věnována zabíjačce, další stavění Máje, Velikonocům atd. Je zde barvitě popsán slovácký kraj, nátura zdejšího obyvatelstva, záliba v krojích, kořalce a vínu, sousedské šarvátky a neshody, pracovitost, těžký život a tradice spjaté s křesťanskou vírou.

Po vydání v roce 2003 byla kniha rychle rozprodána, a tak autor začal pracovat na knize druhé *Slovácké figurky – povídky z Korytněj*. Petr Gál (syn Václava Gála) vydal knihy vlastním nákladem k 70. výročí narození autora.

Po pětileté pauze vyšla kniha druhá. Ve „*Slováckých figurkách*“ autor humorným způsobem popisuje figurky – zajímavé osobnosti žijící v Korytné v minulém století. Neopakovatelný humor a otisk korytnánského nářečí nalezneme v obou knihách. Každá povídka je psána východomoravským – slováckým nářečím, které je mnohdy pro obyvatele jiných regionů a především pro obyvatele Čech hůře srozumitelné. Na konci obou knih je ovšem slovníček, který obsahuje nejodlišnější slova, především názvy různých nástrojů a tradičních předmětů.

Život jednotlivců, jak je autor popisuje, byl mnohdy krutý a těžký. Lidé prožívali na vesnici spoustu nepříjemných událostí, celé dny je provázela manuální práce a byli závislí pouze sami na sobě a na tom, co si sami vyrobili nebo vypěstovali. Mnoho humorných událostí, které autor popisuje, se opravdu stalo. Lidé na této vesnici se očividně nikdy nenudili, protože když zrovna nepracovali, vymýšleli nejrůznější lumpárny, drby nebo naschvály. Jejich pospolitost a přátelství je ovšem také ojedinělou a krásnou záležitostí. Všichni obyvatelé vesnice se totiž důvěrně znali a pomáhali si.

Druhá autorova kniha má 238 stran a také 26 kapitol. Znovu je ilustrována Vladimírem Renčínem, který osobně Korytnou navštívil, aby byly jeho ilustrace důvěryhodnější. Kroje, světnice, tradice a zvyky, to vše pomocí karikatur vymaloval ke každé kapitole. V knize lze najít celkem 28 Renčínových ilustrací. Knihu k autorovým 75. narozeninám vydal v roce 2008 znovu jeho syn Petr Gál.

Jelikož byly obě prózy velmi rychle rozprodány, chystal se Václav Gál s Vladimírem Renčínem vydat také knihu třetí. Z důvodu úmrtí autora 12. 6. 2011 ovšem k vydání této knihy již nedošlo. Knihu k vydání připravuje spisovatelova manželka a spoluautorka Marie.

Lze bezesporu říct, že uvedené publikace jsou důležitým dokladem tradic a zvyků vesnice na Slovácku tím, že především uchovávají to nejdůležitější – jazyk. Nářečí z mnoha důvodů postupem času zaniká. Mluva obyvatel byla ovšem ojedinělá a fascinující a tvoří jeden ze základních stavebních kamenů kulturních specifik jednotlivých vesnic či oblastí. Uvedený prvek – slovácké nářečí – zachytili v prózách také další autoři. Různým způsobem čtenáři představili uvedené nářečí např. také Otto Strachota (*Slovácké figurky, Slovácké figurky pokračují*), Zdeněk Galuška (*Slovácko sa súdí aj nesúdí*) či František Zýbal (*Malovaná mládež, Strýček Pleva*).⁸⁹

Metodologie a analýza excerpovaného materiálu

Ve druhé části práce jsme vycházeli z materiálu jazykových prostředků objevujících se v prózách Václava Gála. Kniha *Slovácké patálie: povídky z Korytnéj a Slovácké figurky: povídky z Korytnéj* se vyznačují velkým množstvím nářečních prvků. Autor v předmluvě *Slováckých patálií* uvádí, že si kniha neklade vysoké literární nároky a je určena spíše pro pobavení, zavzpomínání, uchování zvyků a tradic pro budoucí generace a především je cílem zachování nářečí opěvovaného a svérázného Slovácka. Je tedy již ze začátku knihy patrné, že se autor nesnaží dosáhnout mistrovského literárního díla, ale poslání knihy vidí právě v zachování jazyka a tradic spjatých s krajem.

Vzhledem k rozsahu materiálu, daného velmi extenzivním užitím nářečních prvků autorem, bylo nutno revidovat rozsah excerpčního materiálu. Excerpovány tak byly *Slovácké patálie: povídky z Korytnéj* v rozsahu prvních třinácti kapitol - *Úvodní kapitola, Fakule, Sebevražda prasacka Mašky, Masopusty, Maškary, Pochovávaní base, Ke galance, Zatracený*

⁸⁹ Parásková, M.: *Jazyková analýza nářečních prvků v prózách Václava Gála*. Op. cit. s. 25-27.

kůň, Malované voli, Nebohý palec, Smrt' v márnici, Májové potíže, Ančin nocležník. Jedná se o první a dosud jediné vydání knihy z roku 2003.

Prózy Václava Gála jsou psány v tzv. slováckém dialektu. Na rozdíl od jiných autorů, pocházejících z východomoravské oblasti a využívajících nářečních prvků v beletrii, Václav Gál nepíše dialektem pouze v promluvách postav. Nářečí je užito v celé próze v rozsahu od předmluvy po závěr, včetně pásem vypravěče. Spisovnou či hovorovou češtinu v knihách v zásadě nenajdeme. A právě z toho důvodu je nářeční materiál tolik rozsáhlý. Na jedné straně textu prózy se nachází cca 86 nářečních prvků z celkového počtu slov 245 (viz *Slovácké patálie: povídky z Korytněj*, kapitola *Fakule*, s. 13).

Na základě excerpovaného materiálu byl vytvořen rozsáhlý soupis nářečních prvků, který je přílohou kvalifikační práce. Soupis je řazen abecedně a obsahuje jednotlivé doklady slov včetně odkazů na místo výskytu v knize. V případě nesrozumitelnosti či neprůhlednosti nářečního prvku je v závorce uveden také explicitní význam slova. Lokace nářečních prvků jsou vypisovány systémem jednoduché symboliky do hranatých závorek v pořadí: název knihy, strana a řádek - např. *netresci* (,netrestej') [SP 34:11].⁹⁰

Během třídění jazykového materiálu jsme věnovali pozornost obecnému popisu výše charakterizovaného excerpčního materiálu. Soustředili jsme se zejména na třídění podle slovnědruhové analýzy, frekvence, expresivity, z hlediska dobového a základního určení původu slov, a sice dělení na slova domácí slovanská, či slova přejatá.⁹¹

Z celkového rozsahu třinácti kapitol jsme získali 2 171 dokladů nářečí včetně lokací daných tvarů v textu knihy v počtu 5 049. Příslušný materiál byl následně podroben kontrole a vlastní soupis nářečních prvků *Slováckých patálií* byl srovnáván s velmi rozsáhlým soupisem nářečních prvků slovácké nářeční podskupiny, který sepsala S. Kloferová⁹² Analyzovali jsme v první řadě nářeční prvky shodující se se soupisem S. Kloferové, zadruhé pak prvky, které jsou

⁹⁰ Parásková, M.: *Jazyková analýza nářečních prvků v prózách Václava Gála*. Op. cit. s. 28-29.

⁹¹ Tamtéž, s. 30-35.

⁹² Kloferová, S.: VÝCHODOMORAVSKÁ NÁŘEČNÍ SKUPINA. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny*. 2017.

URL: https://www.czechency.org/slovník/VÝCHODOMORAVSKÁ_NÁŘEČNÍ_SKUPINA [cit. dne: 30. 3. 2022]

zcela ojedinělé pro danou lokalitu či autora. Doklady rázovitého charakteru (a tedy slova pro běžného čtenáře nesrozumitelná) jsou navíc vypsané ve slovníčku, který je přílohou obou knih.

Komparace nářečních prvků proběhla s tímto výsledkem - ze 47 sledovaných jevů, obsažených v soupisu znaků východomoravské nářeční skupiny a slovácké nářeční podskupiny, který zpracovala S. Kloferová, se excerpcované nářeční prvky z vybraných povídek V. Gála shodují ve 43 případech. Jevy, které se v analyzovaném excerpčním materiálu nevyskytují: 1. Infinitiv zakončený *-at/at'* tvoří přítomné tvary podle 1. třídy. 2. Existence příklonné spojky *-i*. 3. Frekventovaná přípustková spojka *bár/bárs*. 4. Tvoření příslovčí od přechodníku za využití formantu *-ačky*. V námi sledovaném materiálu se navíc objevují tři jevy, které nejsou S. Kloferovou v soupisu východomoravské nářeční skupiny popsány, a sice atypické užití interpunkce *i* v případě poměru slučovacího, nahrazování *k* hláskou *g* na začátku substantiv a vynechání prefixu *v-* u sloves typu *vzpomenout, vstát*.⁹³

Funkce nářečí v prózách Slovácké patálie: povídky z Korytněj a Slovácké figurky: povídky z Korytněj

V dnešní době je již spisovná čeština natolik rozvinutá, že je jazyk literárních děl stabilní a mnohdy až jednotvárný. Zároveň si současná beletrie již neklade žádná omezení co do výběru tvárných prostředků.⁹⁴ Úkolem autora je nejen zaujmout čtenáře tematicky - obsahem díla, ale také jazykem - tedy formou. Díla současné české literatury pracují nejen s tabuizovanými tématy v minulosti, ale také se snaží zaujmout netradičními jazykovými prvky. Není již ojedinělé, že se v dílech vyskytují nespisovné lingvistické prostředky jako například slang, argot, expresivní až vulgární výrazy či nejrůznější neologismy, a to nejen v promluvách postav, ale i v komentářích vypravěče.⁹⁵ Nespisovná čeština dělá díla nejen zajímavá, ale také dokládá prvky současné mluvy, a aktualizuje tak jazyk. Nespisovné jazykové útvary navíc pomáhají

⁹³ Parásková, M.: *Jazyková analýza nářečních prvků v prózách Václava Gála Slovácké patálie: povídky z Korytněj a Slovácké figurky: povídky z Korytněj*, Ústí nad Labem 2021, s. 36-54.

⁹⁴ Hausenblas, K.: Příspěvky k problematice národního jazyka. *Naše řeč* 40 (1957), č. 7-8, s. 217-222.

⁹⁵ Týž: Čeština v dílech slovesného umění. *Naše řeč* 52 (1969), č. 2-3, s. 127-140.

dokreslit také obsahovou stránku díla, a sice atmosféru, prostředí, ve kterém se děj odehrává, či charakter postav.

Nářečí využitá v kanonických dílech je však přizpůsobeno potřebám čtenáře a umělecké literatury samotné, jedná se o stylizovanou a normalizovanou verzi dialektu a je nutné tuto variantu odlišit od skutečné nářeční mluvy daného kraje.⁹⁶ Literární kánon děl frekventovaně čtených a vykládaných ve školách ovšem neobsahuje nebo opomíjí díla s výraznějšími regionálními jazykovými prvky. Samozřejmě už tak rozsáhlý literární kánon nelze donekonečna rozšiřovat o díla regionálních autorů, jež zpravidla nemusí mít zvláštní uměleckou hodnotu, ta se ovšem odráží ve sféře kulturně historické a jazykové. Autoři, kteří se nedostali do osnov, z důvodu nutnosti omezit látku, by ovšem neměli být opomíjeni alespoň ve školách daného kraje, ke kterému se díla vztahují. Didakticky vhodné by tedy bylo, aby žák ostravské školy měl zdání o P. Bezručovi a V. Martínkovi, obyvatel střední Moravy o R. Těsnohlídkovi, obyvatel Chodska o Baarovi a obyvatel Podkrkonoší o A. Staškovi. Přičemž na taková díla by se měly dané školy zaměřit ještě podrobněji. Mrštíkův *Rok na vsi* nebo Glazarové *Advent* najdou pravděpodobně jiný ohlas u žáků pražských škol než u žáků z oblasti jižní Moravy nebo Beskyd, a to nejen díky tematice, ale právě z hlediska jazykové struktury, kterou obyvatelé sami užívají.⁹⁷

Funkce nářečí v beletrii je, shrneme-li výše uvedené informace, prostě sdělnou a estetická. I v současných dílech autoři užívají dialektů především v promluvách postav a jazykový prvek má spíše funkci uměleckou. Účelem ovšem může být také uchování jazyka, v některých případech zanikajících nářečních skupin, pro další generace. Nářečí v dílech krásné literatury lze chápat jako estetický prvek, ale také jako pramen k hlubšímu poznání dialektu. Autor již sám v poděkování (které je jediné napsané spisovnou češtinou) první prózy *Slovácké patálie: povídky z Korytněj* píše:

„Milý čtenáři, koupil sis věc, od níž očekáváš, že ti přinese něco nového. Abych předešel případnému zklamání, upozorňuji úvodem, že kniha, která se ti dostává do rukou, si neklade vysoké cíle. Chce jen trochu pobavit, zavzpomínat, upozornit na zvláštnosti a uchovat pro ty

⁹⁶ Hauser, P.: *Nauka o slovní zásobě*. Praha 1980, s. 22.

⁹⁷ Cuřín, F.: *Regionální prvky ve vyučování českému jazyku*. Praha 1973, s. 28.

mladší a příští některé zvyky, obyčeje a nářečí tolik opěvovaného, vychváleného a svérázného Slovácka. Slovácko - pojem, pod kterým se téměř každému vybaví paleta pestrých krojů, řízná kapela, výšivky a malůvky, perlivé vínko, pravá slivovice a za vším tím pověstná slovácká nátura, ohnivá jak požívané nápoje! Bohužel ani tuto oblast nelze izolovat a uchránit od postupující civilizace, mající samozřejmě své kladné stránky, která však z různých důvodů a příčin pohlcuje i to, co bylo krásné a co by mělo zůstat zachované.” [SP 6:1]

Pokud je funkce nářečí v beletrii uchováním jazyka jako pramene poznání, má autor o to těžší práci. Při využití většího množství nářečních prvků dosahuje sice spisovatel záznamu daných jevů, ale na rozdíl od normalizované podoby nářečí, ztrácí dílo na srozumitelnosti u běžného čtenáře. Hláskové nebo morfologické jevy ovšem nemusí být tolik frekventované, důležitějším prvkem je složka lexikální. Z tohoto důvodu autoři často vytváří k dílům také slovníčky nebo přípisky s vysvětlivkami. Stále ale zůstává otevřena otázka správného zápisu nářečí v dílech a v psaném jazyce samotném.⁹⁸

Samotné poznání nářečí prostřednictvím textu je sporné, a to již z toho důvodu, že se jedná o útvar užívaný (téměř) zcela v mluvené podobě jazyka - řeči. Tudíž sledované a zkoumané dialektologické jevy nelze plně vypořádat v beletrii. Co když ale autor neklade takový důraz na uměleckou hodnotu literárního díla, ale právě spíše na jazyk? Může se stát, že autor píšící nářečím nejen vytváří plastický autentický svět a vykresluje čtenáři jeho atmosféru, ale zároveň se snaží prostřednictvím textu uchovat tradice a obyčeje dané oblasti. Mezi zachováníhodnou složku patří právě tradiční nářečí, které vymírá pravděpodobně na úkor obecné češtiny, která se zase v hrubých liniích vyvíjí směrem ke spisovnému jazyku.⁹⁹ Je tedy bezesporu obdivuhodná snaha autorů (psaný) jazyk aktualizovat (Otto Strachota, Zdeněk Galuška, František Zýbal či Václav Gál). Propojení literatury a jazykovědy je tedy naprosto očividné a důležité, protože pokud budou autoři užívat ve svých dílech nářečních prvků, bude přibývat možného zkoumaného materiálu a rozšíří tak toto odvětví dialektologie.

Nářeční prvky čtenáři pomohou barvitě vykreslit oblast, ve které se děj odehrává - tedy obec Korytnou a její okolí. Zároveň jazyk próz včetně veškerých prvků, a to nejen dialektismů (gesmanismy), pomáhá vžít se do doby více než před sto lety. Nářeční lexikum účelově zachovává tradice, zvyky a obyčeje místního kraje. Velmi častá expresivita v textu a především

⁹⁸ Parásková, M.: *Jazyková analýza nářečních prvků v prózách Václava Gála*. Op. cit. s. 56-61.

⁹⁹ Sgall, P.: Znovu o obecné češtině. *Slovo a slovesnost* 23 (1962), č. 1, s. 37-46.

v promluvách postav vyobrazuje národu tamějšího obyvatelstva a zároveň dodává ději grotesknost a příběhům humornost. Jak již bylo zmíněno, autor užívá nářečí ve všech částech děl od předmluvy po závěr, v komentářích vypravěče i v přímých promluvách postav, a rozhodně s prvky nešetří. Lze dokonce konstatovat, že Václav Gál je na tom podobně jako Zdeněk Galuška (*Slovácko sa súdí aj nesúdí*), o kterém J. Bělič tvrdí, že nářečních prvků nadužívá.¹⁰⁰ Podle mého názoru Václav Gál nářečních prvků využívá ještě více, ale takové tvrzení ponecháme dalším studiím či komparačním pracím. Frekvencí užití nářečí se tedy Václav Gál zásadně liší od ostatních starších autorů dané oblasti a jeho činnost je především „záchranná“. Cílem autora bylo fixovat podstatnou část prvků již zanikajícího nářečí pro jeho zachování dalším generacím.¹⁰¹

Závěrečné slovo a možnosti dalšího výzkumu

Práce si klade za cíl také zpřístupnit dosud ne zcela známého autora veřejnosti a předestřít potenciálním čtenářům cennou hodnotu jeho díla - literární, ale především jazykovou. Ukazuje se, že zpracované téma má multidisciplinární přesah do lingvistiky a literatury, přičemž se dotýká také dalších společenskovedních disciplín (sociologie, folkloristiky, etnologie aj.).

Součástí představené práce je další doplňkový materiál. Jedná se o rukopis autorovy povídky *Drápání péřá*, fotografie z Korytné a o ukázkou rozhovoru s paní Marií Gálovou.

Zároveň tato práce otevírá možnosti dalšího výzkumu, a sice v první řadě analýzu děl z literárního hlediska. Nabízí se také možnost komparace nářečních prvků v prózách Václava Gála s nářečními jevy vyskytujícími se v jiných prózách z dané oblasti. Vzniknout by mohl rovněž oficiální nářeční slovníček oblasti Slovácka, zhotovený na základě excerpovaných nářečních prvků z literárních děl. V neposlední řadě se nabízí výzkum didaktický, který by nastínil možnost zahrnutí podobně písících autorů z Moravy do kánonu literátů vyučovaného ve školách. Téma tak široké a přesto nepříliš prozkoumané vybízí také například k vědecké konferenci zaměřené na prezentaci autorů, ať už z oblasti východní Moravy nebo z jiných regionů, užívajících nářečí ve svých dílech¹⁰².

¹⁰⁰ Bělič, J.: K otázce využívání nářečí v literatuře. In: *Studie a práce lingvistické I*. Praha 1954, s. 510–528.

¹⁰¹ Parásková, M.: *Jazyková analýza nářečních prvků v prózách Václava Gála*. Op. cit. s. 63.

¹⁰² Tamtéž.

Seznam literatury

- Bělič, J.: K otázce využívání nářečí v literatuře. In: *Studie a práce lingvistické I*. Praha 1954.
- Bělič, J.: *Přehled nářečí českého jazyka*. Vydání 1. Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1968.
- Cuřín, F.: *Regionální prvky ve vyučování českému jazyku*. Praha 1973.
- Chloupek, J.: Diferenciace východomoravských nářečí, *Vlastivědný věstník moravský* 14 (1959), s. 80.
- Gálová, M.: *Život v Korytné: kroje, zvyky, tradice*. Vydání 1. Korytná 2017.
- Hausenblas, K.: Příspěvky k problematice národního jazyka. *Naše řeč* 40 (1957), č. 7–8, s. 217–222.
- Hausenblas, K.: Čeština v dílech slovesného umění. *Naše řeč* 52 (1969), č. 2–3, s. 127–140.
- Hauser, P.: *Nauka o slovní zásobě*. Praha 1980.
- Kloferová, S.: VÝCHODOMORAVSKÁ NÁŘEČNÍ SKUPINA. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny*. 2017.
- URL: https://www.czechency.org/slovník/VÝCHODOMORAVSKÁ_NÁŘEČNÍ_SKUPINA
[cit. dne: 30. 3. 2022]
- Lamprecht, A.: *České nářeční texty*. Vydání 1. Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1976.
- Parásková, M.: *Jazyková analýza nářečních prvků v prózách Václava Gála Slovácké patálie: povídky z Korytnéj a Slovácké figurky: povídky z Korytnéj*, Ústí nad Labem 2021.
- Sgall, P.: Znovu o obecné češtině. *Slovo a slovesnost* 23 (1962), č. 1, s. 37–46.
- Trávníček, F.: *Moravská nářečí*. Vydání 1. Národopisná společnost československá, Praha 1926.

Přesahy do příbuzných oborů

Odraz literatury na internetu v mediálních souvislostech

Mgr. Irena Špačková

spackova.irena@gmail.com

Ve světě současného knižního trhu je patrné, že neustále sleduje aktuální trendy v oblasti marketingu a reklamy, a orientuje se stále více zejména na oblast nových médií, aby prostřednictvím různých tvůrců obsahů oslovil své cílové zákazníky. Přestože booktubeři jsou vedle ostatních youtuberů a influencerů spíše skupinou stojící na okraji zájmu jak internetového publika tak široké veřejnosti a bezpochyby nejsou ani atraktivní cílovou skupinou pro reklamní zadavatele, jejich osobní zájem je s těmito skupinami totožný. Mnoho začínajících booktuberů natáčí videa s cílem zaujmout, pobavit a mnohdy také za sdílení svého obsahu získat finanční ohodnocení, případně proměnit tvorbu obsahu za protislužby ve formě materiální odměny či možnosti využití jiných služeb. Motivací pro prezentaci na sociálních sítích může být mnoho, u stále mladší generace může jít o pouhou snahu se zviditelnit a dostat se do širšího povědomí široké veřejnosti i proto, že prezentace na internetu zvyšuje prestiž v jejich osobní komunitě přátel a spolužáků.

Tradiční média našla další prostor pro šíření v prostředí internetu a jeho nejběžnější aplikace, webu, který umožnil spojení do té doby poměrně oddělených typů obsahu: psaného textu, statického a pohyblivého obrazu a zvuku. K tomu internet přidal interaktivitu, snadnost používání a ovládání a dostupnost ohromného množství obsahů z celého světa. Internetové média tak už nejsou jen jednosměrným vysílatelem mediálních obsahů, s uživateli naopak komunikují obousměrně a vytvářejí z nich své spoluautory. Všechny tyto faktory vedou samozřejmě také ke zpětné vazbě ze strany příjemců a jejich sledujících, která ale ne vždy odpovídá představám samotných tvůrců a mnohdy ne zcela splňuje jejich očekávání z hlediska náročnosti samotné tvorby.

O co je více obsahů, o to je těžší přilákat pozornost konkrétního publika a pro uživatele najít relevantní a věrohodný obsah. I proto dnes hrají dominantní roli vyhledávače obsahu (Google) a služby které propojují mediální obsahy a lidi v prostředí internetu (sociální sítě jako Facebook, Instagram, Youtube, Flickr aj.) Každé médium se proto snaží být na internetu vidět, své čtenáře neustále upoutávat.

Založit si vlastní médium na internetu a vytvářet osobitý content (obsah) je velmi snadné a levné, denně vznikají projekty, které neustále mění podobu digitálního světa. Jedná se o prostředí velmi nestálé, neukotvené a nestabilní. Vytvořené obsahy může jejich tvůrce mazat, zároveň se jedná o obsahy v různých úrovních informační kvality a hodnoty. V poslední době se tento obsah stává příjemce stále více nepřehledný a nejasný.

V digitálním světě dochází velice často dochází k porušování autorských práv, ať již jde o texty, fotografie, hudbu, filmy apod. Zatímco vytvoření si kopie autorského díla pro vlastní účely (stažení) se u nás za prohřešek nepovažuje, sdílení takového díla či jeho veřejné provozování nebo dokonce prodej bez souhlasu autora je již trestným činem podle § 270 trestního zákoníku (zákona č. 40/2009 Sb.)¹⁰³

Sociální sítě a jejich vliv na formování obsahu

Sociální média fungují na principu uspokojování našich potřeb, pomáhají nám orientovat se ve světě, přinášejí jistou formu odpočinku, pobavení, ale i pocit toho, že jsme součástí vybrané komunity, se kterou sdílíme stejný zájem. Za mediální obsahy se rovněž také platíme. A to nejenom penězi při jejich přímém či předplaceném nákupu, ale i naším časem, který jim věnujeme, svým chováním, když např. zrealizujeme nějaké reklamní doporučení. Sociální média jsou tedy prostředníkem mezi několika skupinami:

- mezi tvůrci obsahů, zdroji informací a publikem
- mezi publikem a jednotlivými jeho aktéry
- mezi publikem a inzerenty, kteří nabízejí své produkty formou reklamních obsahů

Formáty u sociálních sítích vedou k uniformitě a jednotnosti, čím novější sociální síť je, tím je požadavek na dodržování formy vyšší. Například sociální síť Instagram značně formuje

¹⁰³ CHALOUPKOVÁ, Helena. *Zákon o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským (autorský zákon) a předpisy související: komentář*. 3. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2007. Beckovy texty zákonů s komentářem.

a omezuje možnosti sdílení obsahu pro své uživatele. Je nutné také sledovat vlastnickou propojenost mezi jednotlivými sítěmi, kdy například majitel facebooku Mark Zuckerberg provedl akvizici instagramu za více než 1 miliardu dolarů. Internetový kanál Youtube, který je od roku 2006 jednou ze služeb společnosti Google má v tomto ohledu nejvolnější a nejsvobodnější formu, především i z hlediska toho, že se jedná o jednu z nejstarších platforem.

Je nutné si uvědomit, že sociální média jsou nositeli pozitivních a negativních hodnot ale nejsou hodnotově neutrální.

Rozlišující vztah k vytváření médií je ideálně založen na vlastní tvořivé zkušenosti při vytváření relevantních obsahů. Tvůrci kromě obsahu vždy akcentují i svou vlastní osobnost. Zcela jistě zůstává k diskusi, zda mohou sociální média a informační technologie přinášet hodnotnější poznání a lepší komunikaci. Publikum věnuje stále více pozornosti internetovým obsahům, ačkoli jeho pozornost je nestálá a těkavá.

Klasifikace tvůrců obsahů věnujících se literatuře

Pokud se zaměříme na rozdělení tvůrců obsahů věnujících se literatuře na kanále youtube v českém jazyce, můžeme definovat několik společných znaků, které jsou určující a spojující především pro jejich cílovou skupinu. Každý jejich výstup ve svém základu především informuje, přináší odpovědi na otázky, které si klademe my sami, nebo které si kladou oni za nás, snaží se zlepšit naši orientaci ve světě a ve společnosti. V druhé řadě, a to je především zájem laických tvůrců obsahů, je poskytovat zábavu v různých formách (představování novinek, recenze, soutěže, hry apod.). Jedná se o jeden z hlavních cílů, co množství sociálních médií produkuje a svému publiku předkládá. Dalším důležitým aspektem je vzdělávání, protože stále se rozvíjející fenomén různých vzdělávacích forem (dnes už i ve formě počítačových her) může příjemce rozvíjet a rozšiřovat jeho všeobecný přehled. Nedílnou součástí příjmů tvůrců obsahů na sociálních sítích je inzerce, část jejich komunikace tedy přesvědčuje a prodává. Své publikum vedou k tomu, aby obsah zhlédlo a ideálně za něj zaplatilo, ve svých příjmech se tak snaží vypěstovat jistý návyk.

V neposlední řadě, je důležitou součástí prezentace, komunikace prostřednictvím sociálních médií. Napříč těmito kanály mohou tvůrci šířit informace, otázky, myšlenky, hodnoty i nálady. V určitém kulturním prostoru či komunitě přispívají k průběžnému definování a udržování našeho sdíleného „my“, našich společných směrů i s odkazem do minulosti, případně s výhledem do budoucnosti.

Z hlediska formy můžeme tvůrce obsahu o literatuře rozdělit do tří základních skupin. V internetovém prostoru najdeme vzdělávací a akademické, odborné instituce, které pod svou značkou vytváří a sdílí obsah určený nejenom svým členům, případně žákům a studentům, ale vzhledem k tomu, že content vytváří velmi srozumitelně, je bezpochyby určen i široké veřejnosti za účelem rozšíření a upevnění jejich vědomostí. Takto vytváří projekt *Mluvící hlavy* Filozofická fakulta University Karlovy, ve kterém odborníci na literaturu a literární vědu v krátkých videích předkládají důležité aspekty a témata zásadních děl české a světové literatury. Další skupinou jsou osobnosti (někdy označováni jako influenceři), kteří si už v minulosti vytvořili známost v mediálním prostoru v rámci jiných kulturních projektů. Jedním z příkladů je hudební publicista Jaroslav Konáš, známý z internetového pořadu televize Stream, který se vysílal pod názvem *Hudební masakry*. Jeho *Jardův čtenářský deník* reflektuje aktuální i starší literární díla, především sci-fi a fantasy žánry, což samozřejmě odráží i jeho dlouhodobý prezentovaný zájem o počítačové hry i o tuto tematiku. Nechybí u něj ale ani díla patřící mezi klasická díla české a světové literatury. Nejrozšířenější skupinou jsou zástupci laické veřejnosti z řad mladé generace, především studentů základních a středních škol, kteří se především orientují na současné knižní novinky všech žánrů. Na youtube kanálu *Kniháňkov* Ireny Teplé je možné nalézt představení detektivních románů, sci-fi, fantasy, románů pro ženy, životopisů, literatury z oblasti psychologie a jiné.

Důležitým nástrojem jsou v komunikaci emoce, které zážitek zesílí a propojí právě s našimi potřebami a touhami, přispějí i k tomu, že si sdělení zapamatujeme. Funguje zde standardní reklamní princip, kdy pozornost vyvolá zájem, ten vyvolá touhu a ta potom vede k samotnému nákupu. Opakovaná touha zase opětovně vede k zapamatování a dalšímu nákupu.

Vliv booktuberingu není na prodej knih není v Česku nijak velký, jeho význam spočívá v tom, že není pro vydavatele drahý, je neagresivní a funguje jako doporučení. Pro zadavatele reklamních kampaní se stává součástí marketingového mixu, cílí na potřeby jejich zákazníků, snaží se v nich vzbudit touhu po zábavě a nabitého užitku z vědomostí.

Zaujmout lze na youtube v podstatě jakýmkoliv způsobem, co vždy ale funguje je originální obsah ve spojitosti s jistou osobitostí samotného tvůrce. Mnohdy právě osobnost autora je to jediné, co stačí k úspěchu. Tvůrci, kteří natáčejí videa v českém jazyce jsou značně omezeni v možnostech prezentace v celosvětovém měřítku, ale to samozřejmě platí pro tvůrce všech témat a typů obsahů na youtube. Vliv samotného booktuberingu na prodej knih na české trhu tedy nikdy nebude zcela zásadní i z hlediska toho, že vyžaduje specifický zájem o četbu

a jistou intelektuální úroveň. Toto tvrzení platí zejména ve srovnáním prodeje knih v USA, kde vliv booktuberingu na zájem o knihy a jejich prodej je zcela zásadní.

Pro větší úspěch využívá řada booktuberů dalších kanálů ke své propagaci. Mezi nimi jsou nejčastěji i jiné sociální sítě než youtube, například veřejná či soukromá stránka na Facebooku, profil na Instagramu nebo na největší webovém portálu, Databáze všech knih (www.databazeknih.cz). Stále také někteří booktuberi využívají jako další informační kanál – svůj blog, kam píšou recenze knih, komunikují s fanoušky atd. O něco méně známými, ale také využívanými webovými kanály, jsou pak webové stránky Patreon nebo PayPal, kde mohou největší fanoušci pravidelně přispívat a finančně podporovat svého vybraného booktubera.

Vedle obsahu je podstatná i forma. V dnešní době díky dostupnosti řady digitálních technologií je tvorba obsahu velmi snadná. Pro vytvoření contentu na sociální sítě v dnešní době stačí mobilní telefon, digitální fotoaparát a stativ. Podstatou je rovněž práce v postprodukčním programu, mnohdy autor vkládá do tvorby i vlastní stylizaci, improvizuje, akcentuje i jiná témata. Můžeme se setkat i s prezentací úryvků z knih ve formě přednesu, někteří tvůrci připojují i vlastní autorské čtení.

Zhodnocení výstupů booktuberů a doporučení pro pedagogickou činnost

Ve výstupech booktuberů se objevuje řada hodnotících přívlastků, mnohdy jsou porušovány zásady objektivnosti, nestrannosti a vyváženosti, což bezpochyby souvisí s vlastním autorským postojem a se způsobem prezentace. Samozřejmě tyto faktory se objevují především u laických tvůrců otevírající témata, která jsou nekonfliktní a neohrožující a která umožňují cílit především na emoce svého publika. Mnohdy jsou prezentována pouze vybraná fakta a některé informace, které jsou podstatné pro objektivní posouzení jsou odsunuta a nezmíněna.

Kvalifikovaný pedagog, který by měl v úmyslu využít výstupy věnující se literatuře z platformy youtube by měl především ověřovat získané informace prostřednictvím dalších zdrojů, kriticky myslet a zůstat otevřený i jiným názorům a přístupům. Důležité je rovněž sledovat celé spektrum médií a vybírat si důvěryhodná média a obsahy, podstatné je sledovat i zahraniční média. V neposlední řadě je nutné znát dějiny, historické a společenské kontexty událostí a umět si dávat věci do souvislostí.

Seznam literatury:

CHALOUPKOVÁ, Helena. *Zákon o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským (autorský zákon) a předpisy související: komentář*. 3. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2007. Beckovy texty zákonů s komentářem. ISBN 978-80-7179-586-5.

FRANK, T., JIRÁSKOVÁ, V. *K mediální výchově: mediální výchova a komunikační strategie v teorii a praxi*. 1. vyd. Praha: SPHV, 2008. 120 s. ISBN 978-80-904187-4-5.

HAGEN L., REIFOVÁ I., KONČELÍK J., SCHERER H., SCHULZ W.: *Analýza obsahu mediálních sdělení*, Praha: Karolinum, 2004, 149 s., ISBN 80-7178-926-7

JIRÁK, J., WOLÁK, R. (eds.). *Mediální gramotnost: nový rozměr vzdělávání*. 1. vyd. Praha: Radioservis, 2007. 152 s. ISBN 978-80-86212-58-6.

KRÁTKÁ, J., VACEK, P. *Audiovizuální edukace jako součást mediální výchovy*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2008. 83 s. ISBN 978-80-210-4684-9.

MCLUHAN, Marshall. *Člověk, média a elektronická kultura: výběr z díla*. 1.vyd. Brno: Jota, 2000, 415 s. Nové obzory (Jota). ISBN 80-7217-128-3.

MCLUHAN, Marshall. *Jak rozumět médiím: extenze člověka*. 2., rev. vyd., Praha: Mladá fronta, 2011, 399 s. Strategie. ISBN 978-80-204-2409-9.

McQuail D. *Úvod do teorie masové komunikace*. Praha: Portál, 2009, 446 stran, ISBN 978-80-7367-574-5.

MEYROWITZ, J. *Všude a nikde. Vliv elektronických médií na sociální chování*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2006. ISBN 80-246-0905-3.

MONACO, James. *Jak číst film: svět filmů, médií a multimédií: umění, technologie, jazyk, dějiny, teorie*. 1. vyd. Překlad Tomáš Liška, Jan Valenta. Ilustrace David Lindroth. Praha: Albatros, 2004, 735 s. Albatros Plus, sv. 35. ISBN 9788000014104.

POSTMAN, Neil. *Ubavit se k smrti: veřejná komunikace ve věku zábavy*. 2., opr. vyd. Praha: Mladá fronta, 2010, 204 s. ISBN 978-80-204-2206-4.

RICHARDS, C. *Young People, Popular Culture and Education*. 1. vyd. New York: A&C Black, 2011. 200 s. ISBN 978-18-4706-544-5.

ROZEHNAL, Aleš. *Mediální právo*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2012, 399 s. Monografie (Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk). ISBN 978-80-7380-382-7.

TRAMPOTA, T.: *Zpravodajství*. 1. vyd. Praha: Portál, 2006, 192 s. ISBN 80-7367-096-8.

TRAMPOTA, T., VOJTĚCHOVSKÁ, M. *Metody výzkumu médií*. 1. vyd. Praha: Portál, 2010, 296 s. ISBN 978-80-7367-683-4.

„Nový“ realizmus úhlem filozofie výchovy

"New" realism through the angle of the philosophy of education

PaedDr. PhDr. Leo Vaniš, Ph.D.

Leo.vanis@seznam.cz

Klíčová slova: realizmus, socializmus, literatura, výtvarné umění, filozofie výchovy a vzdělávání, pedagogika, estetická výchova.

Keywords: realism, socialism, literature, fine arts, philosophy of education and training, pedagogy, aesthetic education.

Abstrakt: Článek je zaměřen na variantu realistického umění – umění výtvarného a literárního, konkrétně jde o variantu socialistického realizmu v literární a výtvarné estetice z hlediska filozofie výchovy a pedagogické vědy v obecném měřítku. Text se neomezuje pouze na historickou sondu do doby vzniku tohoto směru a už vůbec není cílem pouze vyjmenovat zástupce či předkládat data, jde v něm o výzvu pro nový výukový materiál. Novým materiálem se zde rozumí stará látka přetavená do aktuálního života, resp. potřeba dnešního zhodnocení a také potřeba socialisticko-realistických témat v umělecké výchově, jejich uplatnění a uvádění v život v souladu s reálným děním kolem aktérů v pedagogickém procesu.

Abstract: The article focuses on a variant of realistic art - art of art and literature, namely a variant of socialist realism in literary and artistic aesthetics in terms of philosophy of education and pedagogical science in general. The text is not limited to a historical probe into this direction, and it is no longer intended merely to list representatives or submit data, it is a challenge for new teaching material. New material here means the old substance translated into current life, virtually today's appreciation and need for socialist-realist themes in art education, their application and bringing to life in accordance with real events around actors in the pedagogical process.

Úvodem

V tomto článku se budeme zabývat odkazem na jednu variantu „-izmů“ dvacátého století s atributem sociálního smýšlení, resp. s aspirací socialistické školy umění na vrchol společenské pravdivosti, a to skrze umění jak literární, tak výtvarné. Sociální otázky (specifické společenské problémy své doby) budou uplatňovány přímo v tzv. socialistickém díle, tedy půjde o téma *socialistického realizmu*, který byl roku 1932 oficiálně označen Ústředním výborem Komunistické strany Sovětských socialistických republik za závaznou literární a výtvarnou tvorbu (a samozřejmě celou ostatní estetiku) se svébytným obsahem pro další tvůrčí generace. Pro tento směr, jinak nazývaný také jako SORELA, soc-rel (někdy dokonce *soreal*, *soc-real* apod.) se stalo hlavní myšlenkou předávání děje skrze srozumitelnou a přístupnou formu díla širokým vrstvám obyvatelstva, nazývaných dobovou terminologií *lidové masy*. „Novým“ realizmem nemíníme neorealismus či novorealismus apod., jde v něm spíše o jasné označení něčeho nově převratného, jiného než doposud, doslova revolučního - což je i pro samotný směr více než signifikantní.

Základní principy

Socialistický realizmus byl po celé šedesátiletí uplatňován nejen v zemích SSSR, ale též v ostatních satelitech tzv. východního bloku. Zdůrazňoval především oslavu práce a adoraci pracujícího člověka, přímo glorifikoval představitele mající společensky závazné funkce a lidi z vesnického prostředí, chudé lidi nebo budovatele, a to zprvu především z řad dělníků a rolníků. Ačkoliv se socialistický realizmus uplatňoval v celé estetické šířce (tedy i v architektuře, filmu a hudbě), prvotními impulzy pro něj byly výtvarné materiály užitého typu *zacílené na srozumitelnost* pro široké spektrum různě vizuálně gramotných lidí – plakáty, agitační odkazy apod. Posléze se za první socialisticko-realistické dílo v literární podobě považovala *Matka* od spisovatele, dramatika a básníka M. Gorkého.

Nutno říci, že právě Gorkij prošel dosti složitým uměleckým i osobním vývojem – jeho dílo je zprvu ovlivněno filozofií F. Nietzsche a možno říci, že je víceméně opozitem k filozofii F. M. Dostojevského, u kterého Gorkij naráží na metafyzické představy o světě, náboženství či prvky psychoanalýzy. Gorkij proti tomu ukazuje člověka neskrytě až naturalisticky, kdy psychologické prokreslení ale vůbec nechybí – naopak je natolik realisticky zobrazováno, že se recipient dostává nutně do nitra takovým *literárním typům* jako alkoholik, bezdomovec,

tyran apod. (sociální témata zobrazuje v rozličných liniích: *Na dně*, *Zpověď* nebo *Foma Godějev* apod.). Typickými rysy ať už kladných či záporných protagonistů jsou: touha po pomstě, touha po lepším životě, touha po svobodě bez třídního útlaču apod.

Slovesnými počiny se ale zprvu socialistický realizmus obecně projevoval skrze *typizaci* hlavních nebo vedlejších postav, zejména kladných dělníků, rolníků, funkcionářů strany či naopak záporných jedinců – kulaci a buržoazně se projevující občané, maloměšťácky žijící lidé, od většinové společnosti izolované charaktery apod. Dalším rysem pro sociálně-realistickou estetiku se stala *schematizace* časoprostoru a dějových linií obecně: poválečná vesnice, téma druhé světové války (zejména život obyčejného člověka v té době), KOLCHOZ, Jednotné zemědělské družstvo nebo vesnický statek v procesu probíhajícího znárodňování. Na pozadí toho staví SORELA politickou ideologii socialismu všeobecně oproti hrozbě imperialismu, třetí války atd. Jedním z hlavních rysů se stalo též budování socialistické společnosti jako *nové naděje zítřka*, která se jednou posune do vrcholné fáze komunismu.

Nicméně častým prostředím není jen zobrazení zemědělského života na vsi, ale také popis továren, život hutníků, dřevařů a kovorolníků, a to především v *budovatelských románech*. Onen schematismus se v nich projevuje právě jakýmsi provotním určením na kladné a záporné hrdiny – zvláště na jejich *jasnou rozpoznatelnost* recipientem. Tyto postavy se v procesu socialistického budování v závodech potýkají s řadou společenských problémů, přičemž se vyskytují i potíže v oblasti denních mezilidských vztahů. V každém případě oslavnými ukázkami v takových dílech se stávají rychle vznikající nové fabriky, modernizované tovární komplexy nebo přehrady a železniční či silniční uzly – gigantické stavby. Zejména v tuzemsku je poválečný děj posazen mnohdy do prostředí západního pohraničí s tématem jeho osídlování po odsunu Němců ze sudetské oblasti (Šumava, západní Čechy).

Mluvíme-li o socialistickém realizmu, mluvíme především o Evropě a hlavně její východní části, nikoliv však optikou geografie, ale z hlediska politického poválečeného uspořádání. Z filozoficko-politologického úhlu je však zajímavý odklon tehdejší Jugoslávie od budovatelského románu, což patrně souviselo s časným nastoupením vlastní cesty socialismu v podobě - možná jiného kultu osobnosti - J. B. Tita. Později, po odhalení kultu osobnosti J. V. Stalina, můžeme vidět i u nás značný ústup tohoto žánru.

Ideové konfrontace

Hlavní střety z hlediska charakterů postav na pozadí oné typizace probíhají např. mezi mládeží (tzv. mládežníci) a příslušníky starých pořádků, dále pak mezi funkcionáři dělnických stran (zvláště komunistických stran a v tuzemském prostředí Národní fronty) a příslušníky inteligence se západní orientací nebo mezi zapálenými budovateli a kapitalisty (typicky majiteli továren nebo polností). S odkazem na světovou válku se nemálo hovoří přímo také o konfliktech mezi komunisty a fašisty. Zjednodušeně lze rovněž říci, že zásadní spor probíhá ve *střetu socialistické a kapitalistické ideologie*.

Pomineme-li hudbu, architekturu (např. varšavský *Palác kultury a vědy* od Lva Rudněva nebo památkovou rezervaci – komplex budov v Ostravě-Porubě) a film (*Rudá záře nad Kladnem*, *Botostroj*, *Zítřka se bude tančit všude* aj.), tak za typicky socialisticko-realistická díla ve slovesné tvorbě považujeme třeba *Nástup* od V. Řezáče, ve slovesném umění kupř. *Traktor* od J. V. Krichatského a kromě sovětských představitelů jako Katajev, Gorkij, Gladkov nebo Šolochov se v Československu skrze písmo a slovo uplatňují *Majerová* či *Zápotocký* aj. V oblasti umění výtvarného se jedná o typicky uváděný *Stalinův pomník* sochaře O. Švece nebo některé malby A. Zábranského atd.

Pozadí SORELY

Jak jsme již sdělili, první kroky tohoto směru vedly skrze propagandistické výtvarné počiny a později v kinech vysílané drobné filmové agitky, a to především v zemích SSSR. Ty nesly odkaz z dob ruské války, tedy konkrétně z roku 1917, poté seskupení bolševiků zorganizovalo *Proletkult* (proletářská kultura, A. A. Bogdanov nebo *tektologie* – “nadvěda” spojující filozofii K. Marxe a Sv. Simona), seskupení na základě spojení umění a politiky (propagační umění) s tématem diktatury proletariátu.

Během vývoje tohoto Proletkultu však docházelo k ideovým střetům mezi konstruktivistickou filozofií a suprematistickým uměním (Tatlinova neuskutečněná *Věž třetí internacionály*, projekt *Magnitogorsk* apod.). Téma, ukazující na vývojovou fázi mezi přežitým kapitalismem a nutně nastupujícím vrcholem sociálního řádu – komunizmem jako nejvyšším společenským zřízením, bylo už ve vzoru Marxova a Engelsova *Komunistického manifestu* z roku 1848, kdy všechnu moc na sebe převede pracující, do té doby utlačovaný, lid. Stane se tak po revolučním odporu proti kapitalismu.

V letech dvacátých se v ruských zemích nedalo ještě hovořit o ustálené, pevné koncepci SORELY. Základní principy se stále ještě tříbily a díla byla obohacena atributy avantgardního kumštu. Konstruktivismus pronikal stále do výtvarného umění a francouzský symbolismus, reagující na příliš popisný naturalismus (v tuzemsku dokonce lumírovský parnasizmus) nebo plenérovská imprese a kubistická škola – to vše se promítalo jak do literární, tak výtvarné tvorby stále v hojné míře. Oficiálním dekretem z roku 1932 se SORELA stala závazným uměleckým směrem a roku 1934 byla tato doktrína dále uplatňována a do jisté míry kontrolována nově vzniklým profesním *Svazem sovětským spisovatelů*.

Výchovně-vzdělávací linie

Až doposud jsme mluvili víceméně o historii – tedy historii ve smyslu stručné geneze pojmu a směru socialistického realizmu. Od devadesátých let minulého století přestal být tento umělecký směr a koneckonců i celá filozofická doktrína reálně uplatňována, dokonce některé kriticko-teoretické hlasy hovořily a hovoří o absurditě SORELU vůbec společensky označovat nebo dokonce o ní ve škole učit, neboť nikdy vlastně reálně neexistovala – šlo pouze o přání nikoliv o odraz skutečnosti.

Tedy i zvolený název je do jisté míry názvem zavádějícím - nicméně slovo „nový“ definuje, co nám umělecké dílo ve školní praxi bude dávat „nového“ teď a tady – čím chce současné aktéry edukačního procesu obohacovat, co takové dílo zanechává a proč se o něm učit. „Novým“ rozumíme „převratný, jiný, nadějný...“, tedy nějakým způsobem zásadně měnící svět. A souslovím „nový realizmus“ zde rozumějme takový směr, který produkuje originální dílo, avšak odklání se od „starých realizmů“ a ukazuje se potřeba vložit nadějný, smysluplný směr plný odkazů na životy obyčejných lidí.

Dodejme, že i takové dílo je stále ale tvořeno specifickým jazykem a obohaceno *nadhodnotou* (nikoliv nutně finanční, ale spíše v duchu marxistickém a umělecko-teoretickém). Sousloví „filozofie výchovy“ nám jasně ukazuje na pohyb v oblasti myšlení o škole, o výchově v procesu budoucím - „živé škole“, tedy co nového nám téma ukáže pro posun v pedagogické oblasti. Z edukačního hlediska je nutné se zamyslet nad jistým zúžením – tedy na tři slova z oblasti axiologie, tedy půjde o: „apel, smysl, hodnotu“ – tyto nám poslouží pro vymezení hlavních prvků, o které se práce pedagogická (a konečně i metodický text) nakonec opře – resp. co se bude ze starého světa zkoumat pro dnešek, jaké myšlenky a reálně je aktuální.

V pedagogické práci o „novém“ realizmu s hodnocením i toho původního „starého“, by se učitel zabýval odrazem díla ve smyslu filozofické šířky spolu s odkazem marxistické filozofie u takových děl, což s tím samozřejmě úzce souvisí. Je třeba dodat, že spíše v průběhu studia na vyšších stupních gymnázií by učitel se studenty teprve společně pronikal do hloubky marxistické problematiky, které se má věnovat pozornost zvláště ve vyučovací jednotce základů společenských věd – disciplíně filozofie, ale také do jisté míry i v hodinách literární výchovy nebo estetické výchovy, byť možná spíše okrajově a kontextuálně.

Konkrétněji půjde o to, jaká socialisticko-realistická díla výtvarného umění a literárního umění budou vymezena a takto označena a jaký by mohl být do budoucna jejich odkaz ve smyslu nové interpretace v edukačním procesu. Tedy proč se o dílech znovu učit, jak je interpretoval a jak je SPRÁVNĚ interpretovat (možnosti a meze interpretace a interpretačních posunů – viz problematika U. Eca). Dále půjde o to, kde se v socialisticko-realistických dílech konkrétně objevují ony axiologické prvky – jakou *formou* se objevují a jaké *obsahy* rozkrývaly už v době, kdy se socialistický realizmus pokládal za doktrínu stěžejní, ale i naopak: jaké „nové“ obsahy můžeme vysledovat dnes, jak opět tyto obsahy interpretovat, jaký nesou odkaz pro proces výchovně-vzdělávací. Stručně řečeno: jde o to, aby učitel vybral původní klasická socialisticko-realistická díla, vymezil ta témata, která jsou aktuální pro aktéry edukačního procesu v současnosti a navázal na nová díla, která bychom mohli v duchu podobné filozofie s obdobnou tematikou takto označit a s původními komparovat. To, že ona „nová“ díla v této intenci již existují, byť si to jejich autoři mnohdy neuvědomují, je nasnadě.

Konkrétní návaznost na genezní znalost SORELÝ tedy bude právě v posunu dnešního filozofického uvažování obohaceného o prožitou zkušenost – nepůjde nám jen o deskripci jednotlivých subsměrů, substylů, podškol a ukazování přenosu prvků z těchto subškol na edukační terén. Naopak nám půjde o vymezení jednoho filozofického (resp. uměleckého) vlivu – socialistického realizmu spolu s marxizmem a tím, co k tomuto časoprostorovému souboru ještě patří. Prepozičním uvažováním z hlediska filozofie výchovy a vzdělávání pro pozdější didaktické obsahy zhruba bude: A) co ještě lze vůbec pokládat za socialisticko-realistické umělecké dílo a potažmo dílo s marxistickou tendencí, B) co lze pokládat za dílo čistě marxisticky filozofické a jak se liší (liší-li se vůbec) od díla uměleckého s marxistickou tendencí (při znalosti neomarxizmu, postmarxizmu, kulturního marxizmu a ostatních variant), C) co se rozumí pod pojmem axiologický odraz takového díla a jaký má poté toto dílo smysl v dnešní edukaci, D) co lze pokládat za edukační proces při setkání s takovým dílem a jaký má takový proces vůbec smysl, E) jakou úlohu hraje v tomto kontextu „filozofie a výchova“

zaměřená na výchovu takovým dílem, F) hodnota - smysl - apel: v jakém časoprostorovém kontextu rozumět a interpretovat myšlenkové odkazy zmiňovaných děl, G) jaký je vlastně hlavní smysl takové výchovné práce dnes - mění dosavadní poznání, realitu kolem nás, či jen přetavuje staré myšlenky - jak konkrétně posouvá uvažování, a konečně: H) jakým způsobem a do jaké míry sociálně-politické změny modifikují práci v edukačním terénu s uměleckým (tvůrčím) prožitkem a hodnotovým prožíváním.

Aktuální filozofické myšlení

Nová filozoficko-výchovná a pedagogická práce se na základě výše určených prepozic posune konkrétněji v tématu socialistického realizmu pro současnou a budoucí edukační praxi – tedy jak toto téma uchopit a jak o něm učit. V první řadě půjde o systémové vyrovnání se s původním pojetím, tedy pojetím od M. Gorkého doktríny dále – oné doktríny představené na sjezdu Svazu spisovatelů SSSR, přičemž nepůjde v pedagogické práci jen o otázky literární SORELITY, ale i o výtvarné umění.

Původní Gorkého pojetí je třeba uchopit nejprve v oblasti *formy*, tedy jak má takové dílo vypadat a jakým jazykem, stylem, kompozicí, promluvami a jakými uměleckými prostředky se ukazuje recipientovi (rozumějme i umělecké dílo výtvarné – výtvarný jazyk, kompozice atd.). Tedy popsat jednoznačně atributy takového díla, abychom posléze dovedli označit v něm ty filozofické myšlenky, které jsou pro tuto doktrínu stěžejní (marxistická východiska, sociální apely apod.). Po vyrovnání se s formou bude zapotřebí jednoznačně určit *obsahy* díla (souvisí s hledáním oněch filozofických myšlenek), tedy obecně popsat souhrn možných témat, která spadají pod socialisticko-realistickou školu, např. právě soubor témat sociálních ve všech variantách. V podstatě nám jde o vytvoření jakéhosi *paradigmatu* důležitých obsahů.

Dosud vypsané základní otázky (forma a obsah socialisticko-realistických děl) je nutno nejprve v souladu s původním pojetím takto zpracovat, abychom mohli přejít na pojetí „nové“, tudíž: A) jak chápeme socialistický realizmus jako směr, styl a školu pro dnešek, jak se odlišuje od obecného realizmu, od nadrealizmu, hyperrealizmu a podobných variant, B) jaká konkrétní díla pro edukaci vybrat za díla *kanonická*, C) jak o socialisticko-realistické doktríně profesionálně učit v současné škole, D) proč o socialisticko-realistické doktríně učit - co je výukovým cílem a jaký smysl to vlastně má, a v neposlední řadě: E) jaké výzvy socialisticko-realistická filozofie pro dnešek a budoucnost obsahuje, jak lze podle takové filozofie „měnit“ reálnou realitu kolem nás skrze umělecké a jiné prostředky.

Existují v posledním desetiletí v české škole a veřejném prostoru názory, že socialistický realizmus vlastně neexistuje a nikdy neexistoval (jak jsme už naznačili dříve), že nejde o systémově zařazený směr v oblasti výchovy uměním nebo že existují pouze díla, která později byla využita pro označení umění socialistického realizmu. Nutno doplnit, že musíme také definovat nejprve samotný „realismus“ a až poté doplnit téma o jeho přívlastky, které mohou být i zdánlivě se samotnou SORELOU nesouvisející (lze se tudíž nejdříve pohybovat v již zmiňovaném kritickém realizmu, nadrealismu, hyperrealismu apod., a to pro oba druhy umění). Takové odlišení a dokonalý popis nám slouží jako důležitý prvek vhodný pro komparativní hledisko a genezi samotného pojmu (podobný příklad by byl rovněž u dnešní komparace marxistické a neomarxistické filozofie, o které si většinová veřejnost nejednou myslí, že v ní jde o prostou návaznost na původní marxismus se všemi jeho přívlastky). Stejně tak jisté shody s původní sovětskou SORELOU dosáhneme v latinsko-americké realistické literatuře a v kritickém realizmu, ale už ne třeba v nadrealismu, u kterého jde snad již o protikladný pojem.

Opakem jsou i takové názory, kdy socialistický realizmus a podobné filozofie mohou být přirozeným vyústěním jiných historicky probíhajících škol, např. celé avantgardy (např. srovnání s B. Groysem, který i jako skutečný znalec ruského prostředí odboural na základě zkušeností vyložené tabu zakonzervovaného tématu socialistického realizmu). Koneckonců, sémantické a životní vyčpění buržoazní „avantgardy“, umělecké hraní a pseudohraní, dada nebo pouhé psychoanalytické snění či kavářské malování nebo literární povídání může kauzálně vyústit ve zdánlivě přízemní, ale realistický, ba dokonce socialisticko-realistický pohled na svět – takovou potřebu si lze ve škole ukázat.

V dnešním posunu v tématech SORELY se lze zabývat otázkou, proč se taková díla vytratila z většinové čtenářské či divácké percepce nebo proč upadá o taková díla prioritní zájem. Kde se nalézají identifikace současného člověka s autory, protagonisty a obsahy, proč tento jev mnohdy zcela chybí a je-li tu i otázka ostychu pokládat k diskuzi sociální témata. Mluvíme-li ještě o schematizmu nebo formalismu a proč. Je třeba se zamyslet i nad tím, jak taková díla budou nebo by měla být dnes umělecky vystavěna a kde se taková témata kolem nás nachází. Jde-li stále o témata, která nabídnou novou úlohu *identifikace* či *katarze*? Pro jaké vrstvy tato úloha bude určena a jsou-li vůbec takové vrstvy obsaženy ještě kolem nás - i s tou variantou, kdy můžeme počítat s možným nastupujícím selháváním globálního kapitalizmu

v rámci cyklicky repetičního historického vývoje předpokládejme, že *existují* – ač oficiálně neviditelné – ale v budoucnu budou viditelné, kdy zvláště pak katartický účinek takového umění bude stěžejní. Jde o výzvu pro 21. století a dále.

Odras „cizoty reality“ vládnoucí doktríny a pronikání do symboliky vládnoucí doktríny nabízí v současnosti např. V. Schmarc skrze dlouholeté odborné bádání, kdy mluví o SORELE jako o systému se svým vnitřním uspořádáním a o návaznosti na poválečný časoprostor. Schmarc tak vychází z diskurzů K. Clarkové a V. Dunhamové – pro všechny je patrně společné téma kompromisu mezi současným režimem a reálnou tvorbou. Tato debata se nezužuje na protipóly dobra – zla, vkusu – nevkus, krásy – ohavnosti, ale socialistický realizmus se tu představuje jako mnohohrstevnatý systém.

Dále zmiňme téma filozofů L. Althusera, T. Eageltona a S. Žižeka, a to jako inspirace pro průnik do zákulisí mocenské filozofie (v tomto ohledu nezapomeňme ani na M. Foucalta kvůli úvaze nad psychoanalytickými aspekty v systému funkce moci). Uvedená jména bychom nutně postavili do komparace s českým prostředím, resp. s jeho zástupci – kupř. se Z. Nejedlým, a dále bychom mohli některé časoprostorové prvky ukázat na konkrétních příkladech děl M. Kundery, V. Kohouta nebo možná - při významném posunutí - také V. Párala. To mluvíme o literární výchově. Ve výtvarné edukaci bude situace podobná, byť s prací skrze vizuální prostředky.

Dále vezmeme v úvahu současné diskutéry nad tématem socialistického realizmu v rámci zasazení doby: takové živé vědecké diskuse probíhají v českém Socialistickém kruhu, založeném M. Hauserem roku 2001, ve kterých právě socialistický realizmus vítězí (kupř. E. Voráček s tématem budování socialismu v Sovětském svazu nebo V. Magid s tématem *umělecké tvorby v skutečné praxi - vztahu avantgardy a SORELY, ba přímo estetické zacílení J. Stejskala s jeho tématem vkusu*). Pro české prostředí je dále nezbytné seznámení se s názory J. Marvarta, abychom pochopili základní ideové principy tehdejšího období – tzv. Československé normalizace.

Pokud už jsme zmínili B. Groyse, je třeba ještě dodat jeho verzi postavenou též na názorech W. Benjamina o *přežití modernizmu* v díle, což pomáhá v překonání odsudků socialistického realizmu a dovoluje nové přehodnocení tohoto směru někdy i pod označením „revize socialisticko-realistickeho umění“ či přímo „postsocialisticko-umělecký realizmus“.

B. Groys tak „vychovává“ ve filozofickém bádání své žáky, kterými jsou M. Šuvakovic' a M. Gržinic'.

Závěr

Obecná otázka zní: lze (nejen ve škole) vysledovat a docílit toho, aby předešlé avantgardní směry byly označeny jako uzavřené, neaktuální či bude nutné je konzervovat a opustit? Opakuje se historicko-cyklicky potřeba nového Gorkého, nového socialistického realismu a marxistického vědomí? Bude-li po možné cyklické krizi kapitalizmu potřeba nové epochy a kterou cestou (zvláště v edukaci) uvažovat a jak tuto cestu obhájit? Čím bude naplněna nová „lidovýchovná“ funkce?

Bibliografie k tématu:

Groys, B.: *Gesamtkunstwerk Stalin*. Rozpolcená literatura v SSSR. AVU, Praha 2011.

KONFERENCE SOCIALISMUS A IDEOLOGIE, Panel 3: *Socialistický realismus jako nástupce avantgardy*. Dostupné: <https://sok.bz/clanky/2013/konference-socialismus-a-ideologie>.

VETŘELCI A VOLAVKY: *Dokumentace, popularizace a ochrana výtvarného umění ve veřejném prostoru z období normalizace*. Dostupné: <http://www.vetrelciavolavky.cz/>.

PETIŠKOVÁ, Tereza. *Československý socialistický realizmus 1948–1958*. Rudolfinum, Praha 2002.

BERDJAJEV, N. A.: *Ruská idea - základní otázky ruského myšlení 19. a počátku 20. století*. Praha: Oikoymenth 2003.

ABOGOMOLOV, A.S. ET ALL. 1977. *Sovrjemjennaja burzžuasnaja filosofija i rjeligija*. Politizdat, Moskva, 1977.

BOCHEŇSKI, J.-M.: *Marxismus – leninismus, věda nebo víra*. Olomouc: Vyšehrad 1994.

KOCIAN, J. – PAŽOUT, J. – RÁKOSNÍK, J.: *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR a Dokořán 2011.

KAUTSKIJ, K. 1886: *Ekonomičeskoje učenije K. Marksa*. Dostupné: <http://www.1917.com/Marxism/Kautsky/Marx-Economy/Main.html>.

MITIN, M.B. 1978: *Rozvitije marksistickoj filosofičesskoj nauky v SSSR*. *Vjestnik rossijskoj akademiji nauk*, 1978, čís. 4, s. 65.

NEJEDLÝ, Z.: *O úkolech naší literatury*. Praha: Československý spisovatel 1949.

NEJEDLÝ, Z.: *O umění a politice*. Praha: Melantrich, s. 173-182 1978.

SCHMARC, V.: *Země lyr a ocele: Subjekty, ideologie, modely, mýty a rituály v kultuře českého stalinismu*. Academia a ÚČL Praha, 2017.

SJEMJONOV, JU. I.: *Filosofija istorii, obscaja tjeorija, osnovnyje probljemy, ideji i koncepcii ot drjevnosti do našich dnjej*. Moskva: Sovrjemjennye tjetradi 2003.

RANSDORF, M.: *Marxismus a ideologie*. Dostupné: http://m.youtube.com/resultzs?search_query=Marxismus+a+ideologie#searching ze dne 12. 12. 2020 v 08:13 hod.

HOGENOVÁ, A.: *Neomarxizmus na českých vysokých školách*. Dostupné: www.epochtimes.cz/2019/12/25/exkluzivni-rozhovor-s-profesorko-annou-hogenovou-neomarxismus-na-ceskych-vysokych-skolach/ ze dne 10. 12. 2020 v 21:34 hod.

MARX, K.: *Kapitál*. Praha : Státní nakladatelství politické literatury Svoboda, 1978.

ECO, U.: *Meze interpretace*. Praha : Karolinum, 2004.

HEIDEGGER, M.: *Původ uměleckého díla*. Praha : Oikoymenh, 2016.

GORKIJ, M.: *Stati o literatuře a umění*. Praha : Orbis, 1947.

BĚLOHRADSKÝ, V.: *Oligarchie, elity, populismus*. Dostupné: <http://m.youtube.com/watch?v=eTUbzS3sRdU> ze dne 11. 12. 2020 v 23:31 hod.

CALLINICOS, A.: *The Revolutionary Ideas of Karl Marx*. London : Bookmarks, 2010.

DOLEŽAL, F.: *Umění v pojetí dialektického materialismu*. Praha : Máj, 1946.

Recenzované studie

Klasifikace homografů v lexiku českého jazyka – homografický slovník

Bc. Adam Musil

adam.musil3@gmail.com

Homografie je ve většině současných (českých) gramatik a jiných jazykových příruček vymezována jako formální vztah mezi dvěma lexikálními jednotkami – **homografy** – které mají shodnou grafickou podobu, ovšem liší se svou výslovností.¹⁰⁴ Jako formálně lexikální vztah představuje homografie (takto vymezená) vedle homofonie základní druh nepravé homonymie a potenciální předmět studia tzv. **homografologie**.

Vzhledem k poměrně omezené množině existujících homografů v lexiku současného českého jazyka (zpravidla se zaměříme na homografy apelativní povahy, ale mimořádně i propriální) představuje tento vztah veskrze marginální záležitost, v podstatě je jevem velmi málo frekventovaným, a tedy i poněkud opomíjeným a přehlíženým – tradičně a zpravidla „jediným“ jeho uváděným příkladem je grafický výraz *panický* ([*paňicki:*] – [*panicki:*]). Podrobněji, avšak nikoliv zcela systematicky se klasifikací homografů zabýval Vladimír Petkevič.¹⁰⁵ Homografy přiřazuje celkem ke čtyřem typům – slova cizího původu, která se vyslovují jinak než jejich české, stejně psané protějšky, slova obsahující s mezi vokály a čtená jako [s] nebo [z], cizí slova stejně psaná, ale vyslovovaná s odlišnou kvantitou a slova s odlišnou morfeomatickou segmentací.¹⁰⁶

V této práci navrhujeme klasifikovat homografy v českém jazyce podle několika námi stanovených kritérií; z hlediska utváření odlišného významu při různé výslovnosti výchozího grafického slova, tj. kritéria **sémantického**, podle jazykového původu obou jednotek v opozici, kritéria **etymologického**, podle tvarové úplnosti paradigmatu obou homografů, totiž kritéria

¹⁰⁴ Petkevič, V., *Slovnědruhov a morfologická homonymie, homofonie a homografie v současné češtině*, *Časopis pro moderní filologii*, 97, 2015, č. 2, str. 129.

Krčmová, M., *Fonetika a fonologie*, Brno: MU 2008, str. 16.

Čechová, M. a kol., *Čeština – řeč a jazyk*, Praha: ISV 2000, str. 61.

¹⁰⁵ Petkevič, V., *Slovnědruhov a morfologická homonymie, homofonie a homografie v současné češtině*, *Časopis pro moderní filologii*, 97, 2015, č. 2, str. 127–135.

¹⁰⁶ Petkevič, V., *Slovnědruhov a morfologická homonymie, homofonie a homografie v současné češtině*, *Časopis pro moderní filologii*, 97, 2015, č. 2, str. 134.

formálněmorfologického, podle počtu slabik jednotlivých homografů při vyslovení shodného grafického slova, tedy kritéria **fonetického**, a konečně také na základě grafického okolí příslušné jednotky, výchozí pro homografický vztah – kritéria **grafického**. Jednotlivé homografy v opozici lze pochopitelně hodnotit také z hlediska **stylového** a posuzovat míru jejich stylového rozpětí, **slovnědruhového** (funkčněmorfologického) a sledovat, jaké slovnědruhové kategorie vstupují do homografických opozic, **strukturního** a reflektovat, jaký jazykový subsystém obecně homografický vztah konstituuje, nebo **mezijazykového**, a zabývat se tak homografií v interlingválních souvislostech.

KRITÉRIUM SÉMANTICKÉ

Z hlediska utváření dvojího významu při různé výslovnosti výchozího grafického slova rozlišujeme homografii **nevýznamotvornou** a **významotvornou**.

Nevýznamotvorná homografie je záležitostí grafických jednotek, které lze vyslovit s různou hláskovou kvantitou nebo kvalitou s ohledem na ortoepická pravidla (např. *balkon* ([*balkon*] – [*balko:n*]), *renesance* ([*renesance*] – [*renezance*]) ad.) či na kontextově nezávislou asimilaci znělosti (např. *shon* ([*sʰon*] – [*zhon*]), *shoda* ([*sʰoda*] – [*zhoda*]) aj.), a dále i tzv. homografických zkratk, jež můžeme vyslovit dvojím způsobem s přihlédnutím k jejich původu (např. *Ph.D.* ([*pe:ha:de:*] – [*pi: ʔejʒdi:*]), *OK* ([*ʔo:ka:*] – [*ʔoukej*]) atd.) a kterých v současném českém lexiku vzhledem k nárůstu počtu zkratk přejatých z cizích jazyků stále přibývá. Nevýznamotvorná homografie představuje ze své podstaty tzv. reflexivní relaci, neboť jazykový prvek, který vstupuje do opozičního homografického vztahu, je v tomto vztahu sám se sebou – jiné druhy homografie, o nichž se níže zmíníme, nejsou-li současně nevýznamotvorné, za reflexivní považovat nelze. Rovněž ukážeme, že je-li opoziční homografie hodnocena jako nevýznamotvorná a současně tzv. inherentní, musí být také tautosylabická a nesmíšená.

Významotvornou homografii (vlastní homografii) vymezujeme jako vztah mezi dvěma lexikálními jednotkami, které mají shodnou grafickou podobu, avšak liší se ve výslovnosti, jež je navíc distinktivním rysem při rozpoznání jejich denotace. Lze sem mimo četné příklady uváděné v kontextu jiných druhů homografií (viz níže) zařadit i výjimečné homografické zkratky (např. *O₂* ([*ʔo:dva*] – [*ʔoutu:*]) ve významu alotropu kyslíku a názvu firmy – zde bychom ovšem přesahovali do propriální sféry).

KRITÉRIUM ETYMOLOGICKÉ

Podle jazykového původu lexikálních jednotek v homografickém vztahu lze rozlišit homografii **smíšenou**, **domácí** a **cizí**.

Smíšená homografie představuje vztah dvou lexikálních jednotek, z nichž jedna je domácího (českého či praslovanského) původu a druhá si jakožto lexikální výpůjčka z jiného jazyka ponechává v různé míře příznak cizosti – obvykle jde o výpůjčky z angličtiny, latiny, řečtiny, ale také francouzštiny aj. jazyků často obsahující skupinu hlásek *di*, *ti* nebo *ni* (např. *divizně* ([d'ivizně] – [divizně]), *postila* ([post'ila] – [postila]), *panický* ([paňicki:] – [panicki:]), *house* ([hou̯se] – [ha̯s]), *baby* ([babi] – [bejbi]), *chatař* ([χatař] – [četař]), *ale* ([²ale] – [²ejl] ad.).

Domácí homografie se týká dvou domácích jednotek, které mají stejnou grafickou podobu, ale odlišnou výslovnost. Tento druh homografie je v češtině spíše vzácný a provází zpravidla homografii heterosylabickou (např. *proudit* ([prou̯d'it] – [pro²ud'it])) či nevýznamotvornou (např. *shon* ([sχon] – [zhon]), *shoda* ([sχoda] – [zhoda]) aj.). V jiných případech je její vznik závislý na ortoepických zásadách při vyslovování imperativních tvarů a ztrátou znělosti hlásky na konci kmene (např. *vezme* ([vezme] – [vesme])). Srov. *Snad ji manžel brzo **vezme** do nemocnice. Odvezme ji autem do nemocnice už dnes, ale **vezme** ji prosím opatrně, ať se jí za jízdy neudělá nevolno!*

Cizí homografie je v první řadě záležitostí dvou lexikálních jednotek různého významu přejatých z cizího jazyka, třebaže mnohdy začleněných do morfologického systému češtiny (např. *dementi* ([dement'i] – [dementi]), *email* ([²emajl] – [²i:mejll])). Srov. *Jeden na druhého koukali jako **dementi**. Vláda zakročila energickým **dementi**. **Email** se používá tam, kde je potřeba chránit natíraný předmět před vnějšími vlivy a kde nátěrem zakrývaný povrch předmětu není považován za pohledově estetický. Vyhněte se psaní velkých bloků textu, pokud chcete, aby byl váš **email** jasný a snadno pochopitelný.* V druhém případě se tento druh homografie dotýká cizích slov s možností variantní výslovnosti samohláskové kvantity, resp. souhláskové kvality, a tedy provází homografii nevýznamotvornou (např. *balkon* ([balkon] – [balko:n]), *renesance* ([renesance] – [renezance]) aj.).

KRITÉRIUM FORMÁLNĚMORFOLOGICKÉ

Podle tvarové úplnosti paradigmatu obou homografických jednotek, je-li alespoň jedna z nich ohebná, lze rozlišovat mezi homografií **částečnou** a **úplnou**. Nejsou-li homografy ohebné, tedy přináležejí-li oba k synsémantickým slovním druhům, je pro ně hodnocení na základě formálněmorfolologického kritéria irelevantní.

V případě **částečné homografie** se tento vztah omezuje u daných graficky shodných lexikálních jednotek jen na určitý počet jejich tvarů a nikoliv na celé paradigma. Příslušné homografy jsou tedy potom formálně odlišné a shoda v paradigmatu může nastat v různé míře. Jde například o dvojici fonetických slov [stou] – [stou̯] (z grafického *stou*), neboť jednotlivé lexémy v bezpříznakových a lemmatických tvarech *stoa* a *stá* jsou homografické pouze v některých tvarech. Srov. *Na dnešní hodině filosofie jsme probírali antickou stou. Ani na stou otázku nám nedokázal správně odpovědět.* Podle počtu shodných tvarů dvou příslušných jednotek výchozích pro částečně homografický vztah lze tento druh homografie dále rozdělit na **jednotvarovou** (např. *divizně* ([dʲivizně] – [divizně]), *nasála* ([nasa:la] – [naza:la]), *postila* ([postʲila] – [postila]), *unikáte* ([ʲuňika:te] – [ʲunika:te]), *matice* ([matʲice] – [matice]), *panice* ([paňice] – [panice]) ad.), **dvoutvarovou**, **třítvarovou** (např. *chat* ([χat] – [čet]), *chatu* ([χatu] – [četu]), *chaty* ([χati] – [četi])), **čtyřtvarovou** (např. *nasála* ([nasa:la] – [naza:la]), *nasál* ([nasa:l] – [naza:l]), *nasály* ([nasa:li] – [naza:li]), *nasálo* ([nasa:lo] – [naza:lo])) nebo **pětitvarovou** (např. *marketingu* ([marketingu] – [marketingu]), *marketingem* ([marketingem] – [marketingem]), *marketingy* ([marketingi] – [marketingi]), *marketingů* ([marketingu:] – [marketingu:]), *marketingům* ([marketingu:m] – [marketingu:m])). Nejvyšší počet homografických tvarů v rámci částečné homografie je přitom značně omezen tvarovou homonymií a slovnědruhovou charakteristikou příslušných homografických jednotek.

O **homografii úplné** hovoříme tehdy, jsou-li všechny tvary obou příslušných homografů přináležejícím k autosémantickým slovním druhům v celém paradigmatu (včetně variantních tvarů) homografní (např. *panický* ([paňicki:] – [panicki:]), *chatař* ([χatař] – [četař]), *balkon* ([balkon] – [balko:n]), *renesance* ([renesance] – [renezance]), *proudit* ([prouďit] – [proʲudʲit]), *shon* ([sχon] – [zhon]), *shoda* ([sχoda] – [zhoda]) aj.). Na základě příkladů je rovněž patrné, že nehledě na to, je-li homografie současně významotvorná, nevýznamotvorná, domácí, cizí nebo smíšená, tvoří úplně homografickou opozici lexikální jednotky téže slovnědruhové kategorie.

KRITÉRIUM FONETICKÉ

Podle počtu slabik, z nichž lexikální jednotky v homografickém vztahu sestávají, lze rozlišovat mezi homografií **tautosylabickou**, při níž se počet slabik mezi homografy shoduje, a **heterosylabickou**, při níž nikoliv.

O **homografii heterosylabické** hovoříme zpravidla v těch případech, když v příslušném grafickém slově dochází ke střetu dvou vokálů, jež se potom mohou přechýlit „odděleně“ jako dvě samohlásky, mnohdy za pomoci rázu, a tedy i jako dvě slabiky, anebo jako jeden diftong, totiž slabika jediná. Heterosylabické homografy tohoto typu se tedy vyznačují odlišnou morfematickou segmentací (např. *stou* ([*stou*] – [*stou*]), *proudit* ([*proʊdʲit*] – [*proʲudʲit*]), *pouk* ([*poʊk*] – [*poʲuk*]), resp. *pouček* ([*poʊček*] – [*poʲuček*]) nebo *neurologický* ([*neʊrologicki:*] – [*neʲurologicki:*])). Srov. *Jak velkou rychlostí může proudit voda zúženou částí trubice? Tzv. suchou šunku je třeba nejprve důkladně proudit. Výfuk, pouk, pouček či výdunek, jak mu odborně říkáme, pochází až z počátku 20. století, kdy se začal rozmáhat obchod s kraslicemi. Tato kniha obsahuje plno zajímavých pouk a pouček.* S heterosylabickou homografií se však lze setkat i v případě homografie smíšené, kde je motivace pro dvojí výslovnost výsledkem mezijazykové interakce (např. *house* ([*hou*] – [*haus*]), *ale* ([*ʔale*] – [*ʔejl*])). Srov. *Mládě od husy se nazývá house. Techno a house jsou populárními subžánry současné elektronické hudby.* V poslední řadě lze hovořit také o heterosylabických homografiích různých stupňů – **prvního**, lišících se rozdílem jedné slabiky (např. *proudit* ([*proʊdʲit*] – [*proʲudʲit*]), **druhého**, dvou slabik (např. *DNA* ([*de:ʔenʔa:*] – [*dna*])), **třetího** (např. *ČVUT* ([*če:ve:ʔu:te:*] – [*čvut*])) a obecně **n-tého**.

V jiných případech se jedná o **homografii tautosylabickou**, která zachovává počet slabik v obou jazykových jednotkách v opozici (viz příklady v rámci výše uváděných homografií).

KRITÉRIUM GRAFICKÉ

Přihlížejíce k okolí grafické jednotky, již lze realizovat dvojí výslovností, můžeme rozlišit také homografii **inherentní**, nezávislou na grafickém okolí, a **kontextovou**, danou grafickým kontextem.

Kontextová homografie (kontextově podmíněná) rozšiřuje svou povahou rámec tradičně chápáného formálně lexikálního vztahu homografie. Jako homografické jsou zde totiž

chápaný i takové lexikální jednotky, které by jimi za jiných okolností být nemohly, ale jedinečný kontext jim umožňuje do tohoto specifického formálně lexikálního vztahu vstoupit.

Tato jednotka je tak kupříkladu kladena na začátek větného celku, vzhledem k ortografické normě označena velkým počátečním grafémem, a tedy tvoří výjimečnou homografickou opozici (např. *Indie* ([[?]*indije*] – [[?]*indi:*])). Srov. *Etnicky a jazykově je Indie nesmírně různorodý stát. Indie rock má své kořeny v americkém undergroundu a alternativním rocku 80. let.* Z příkladů je patrné, že binární homografickou relaci tvoří na jedné straně propriální (s velkým počátečním grafémem) a na druhé apelativní výraz (s malým počátečním grafémem), tedy dvě svébytná lemmata *Indie* a *indie*, jež by jakožto izolovaná nesplňovala základní podmínku pro homografický vztah. O tom, zda se jedná o (kontextovou) homografii – v tomto případě současně významotvornou, cizí, částečnou a heterosylabickou – rozhoduje postavení apelativního výrazu na začátku věty s velkým počátečním písmenem.

Podobný kontext představuje výpověď větné povahy, graficky ukončená tečkou, která má ve své syntaktické struktuře poslední pozici lexikálně obsazenou číslovkou ve formě číslice (např. *80*). Za těchto příznivých a homografotvorných podmínek lze potom přechít číslovku dvojím způsobem – jako kardinální (např. *osmdesát*) nebo ordinální (např. *osmdesáté*). Srov. *Řešení příkladů naleznete na stránce 80.* Tento druh homografie ovšem není homografií ve vlastním, inherentním slova smyslu. Homografické lexikální jednotky podílející se na konstituci výpovědi si zachovávají tuto vlastnost pouze v jejím kontextu („okolí výpovědi“), neboť právě a pouze její grafická stránka umožňuje, aby patřičná „dvojznačnost“ vůbec vznikla, a nikoliv jako samostatné, z větného celku vyňaté a izolovaně stojící lexikální jednotky. U kontextových homografií tohoto typu lze rovněž zvažovat problematičnost hodnocení z hlediska sémantického a etymologického. V rámci prvního kritéria hájíme stanovisko, že povaha číslicí vyjádřené číslovky, tedy její „kardinalita“ či „ordinalita“, rozlišuje současně její význam. Etymologicky vzato je tato číslovka, stojí-li izolovaně, vyňatá z grafického kontextu „hovořícího“ pro český jazyk, mezijazykovou grafickou univerzálií, avšak vzhledem k tomu, že na tento jazykový jev nahlížíme jedině v souvislostech kontextové homografie, která určuje specifický jazykový kontext, hodnotíme homografii jako domácí. V posledku stojí za zmínku, že vzhledem k vymezení kontextové homografie a neomezenému počtu nejen kardinálních a ordinálních číslovek v českém jazyce (jakožto i nekonečnému počtu přirozených čísel) můžeme zkonstruovat také nekonečně mnoho homografických dvojic a tím vyvrátit tvrzení, že množina existujících homografů v lexiku současné češtiny je omezená.

Srov. Řešení příkladů naleznete na stránce 1. Řešení příkladů naleznete na stránce 2. Řešení příkladů naleznete na stránce 3. Řešení příkladů naleznete na stránce n.

V dalším případě může být dán jazykový kontext typografickou podobou výpovědi, v níž je potenciálního homografického výrazu užito (např. OK ([^ʔok] – [^ʔoukej]), OK ([^ʔok] – [^ʔo:ka:]), DNA ([de: ^ʔen^ʔa:] – [dna])). Srov. VLÁKNA **DNA** SE STÁČEJÍ DO DVOJITÉ ŠROUBOVICE. VĚTŠÍ ČÁST MOŘSKÉHO **DNA** PATŘÍ DO VÝLUČNÉ EKONOMICKÉ ZÓNY USA NEBYLA NIKDY ZKOUMÁNA. PŘIJÍŽDĚJÍ SEM LIDÉ S ONEMOCNĚNÍM SRDCE, CÉV, NERVŮ, ALE I S NEMOCEMI JAKO **DNA** NEBO CUKROVKA. I v tomto případě je tedy existence „zkonstruovaného“ homografického vztahu – významotvorného, smíšeného, částečného a heterosylabického – značně závislá na výchozích grafických podmínkách.

Poslední kontext, o němž se v této práci zmíníme, se týká poměrně početné skupiny grafických zkratk, a to iniciálových a lineárních (např. č., p., r., s., prof., doc., Ing., gen., sl., str., čís., mil., odd., lat., ml., st.), skeletových (např. Mgr., dr., mjr., plk., čs., stč., mld.) a kombinovaných (např. pplk., aj., ad., tzv., tj.)¹⁰⁷, které lze v závislosti na kontextu v sufixální rovině rodově, číselně, pádově, a současně tedy i výslovnostně rozlišit a které mají schopnost konstituovat tzv. **polyhomografický vztah**. Homografii takto definovanou již nelze omezovat na model binární opozice, protože výchozí grafická jednotka v sobě a priori zahrnuje více než dvě výslovnostní varianty. Hovoříme proto o různě rozsáhlém **výslovnostním potenciálu** grafické jednotky, který jako homografotvorný princip konstituuje homografický vztah jako takový. Srov. Na dnešní vědecké konferenci vystoupí **prof.** Nováková s **doc.** Dvořákem, **dr.** Černý, **Mgr.** Procházková spolu s **Ing.** Veselým **aj.** Na dnešní vědecké konferenci vystoupí **prof.** Novák s **doc.** Dvořákovou, **dr.** Černá, **Mgr.** Procházka spolu s **Ing.** Veselou **aj.** významné osobnosti. Na dnešní vědecké konferenci jsme se mohli těšit z vystoupení **prof.** Novákové, **doc.** Dvořáka, **dr.** Černého, **Mgr.** Procházkové, **Ing.** Veselého **aj.** významných osobností. Tento unikátní typ kontextové homografie lze z hlediska sémantického hodnotit jako nevýznamotvorný, avšak označuje-li grafická zkratka současně dvojí referent mimojazykové reality se specifickým souborem definičních znaků, a tedy odkazuje-li k dvojímu slovníkovému heslu, potom i jako významotvorný. Hodnocení z hlediska fonetického je v tomto případě problematické, protože vzhledem k tomu,

¹⁰⁷ Sedláček, M., *Jazykové zkratky v češtině*, Naše řeč, 67, 1984, č. 4, str. 203–207.
Hrbáček, J., *Zkratky a tvoření slov*, Naše řeč, 55, 1972, č. 2–3, str. 124–130.

že do polyhomografického vztahu vstupují striktně vzato více než dvě výslovnostní varianty grafické jednotky různého slabičného hodnocení, nelze zvažovat prostý sylabický rozdíl jako u opoziční homografie, ale nanejvýš rozdíl mezi výslovnostní variantou s nejnižším a nejvyšším počtem slabik (např. *prof.* ([*profesor*] – [*profesora*] – [*profesoru*] – [*profesorovi*] – [*profesore*] – [*profesorem*] – [*profesoři*] – [*profesoru:*] – [*profesoru:m*] – [*profesori*] – [*profesoreχ*] – [*profesorka*] – [*profesorki*] – [*profesorce*] – [*profesorku*] – [*profesorko*] – [*profesorkou*] – [*profesorek*] – [*profesorka:m*] – [*profesorka:χ*] – [*profesorkami*]) nebo *odd.* ([²*odd'i:l*] – [²*odd'i:lu*] – [²*odd'i:le*] – [²*odd'i:lem*] – [²*odd'i:li*] – [²*odd'i:lu:*] – [²*odd'i:lu:m*] – [²*odd'i:leχ*] – [²*odd'eleňi:*] – [²*odd'eleňi:m*] – [²*odd'eleňi:χ*] – [²*odd'eleňi:mi*])). Kontextová polyhomografie významotvorného či nevýznamotvorného typu je proto zpravidla heterosylabická *n*-tého stupně, kde *n* je větší než jedna, neboť minimálně jednotlivé gramatické sufixy nebo například slovotvorný sufix konstituující přechýlenou podobu původního maskulinního tvaru bývají zřídka neslabičného charakteru. S kontextovou polyhomografií tautosylabickou se lze setkat jen v případě ojedinělých grafických slov s relativně nízkou hodnotou výslovnostního potenciálu, resp. minimálním počtem kodifikovaných výslovnostních variant (např. *tj.* ([*tojest*] – [*toje*] – [*tojsou*])).

KRITÉRIUM MEZIJAZYKOVÉ

V poslední řadě lze uvažovat i kritérium **mezijazykové** (interlingvální), a tedy zkoumat vedle **vnitrojazykové** také **mezijazykovou** homografii. Zde pro příklad uvedeme některé grafické jednotky, jež je možno přechýst česky i anglicky s odlišnou výslovností, a to bez „evidentní“ etymologické souvislosti – *a, ale, as, baby, bore, by, car, care, city, copy, dive, do, had, has, her, hole, house, led, line, lose, mate, mine, mole, more, most, much, my, no, not, on, past, per, plot, pole, police, proud, ran, rod, rode, rose, run, sad, sever, severe, slap, slit, sole, spat, stave, stole, sun, to, vole*. Mezijazykové homografy etymologicky provázané (např. *base, front, host, part, sport, style, type* aj.) jsou v tomto ohledu „méně zajímavé“ a spíše jsou obecným dokladem mezijazykové interakce. Do česko-německého homografického vztahu (jak inherentního, tak kontextového) potom vstupují grafické jednotky jako *Bude, buk, den, dort, her, hoch, je, jede, jeden, lese, los, lose, Not, Rad, roh, rosa, steh, tun, vor* ad.

HOMOGRFICKÝ SLOVNÍK

V tomto oddíle klasifikujeme námi dosud nalezené existující významové inherentní opoziční homografy v lexiku českého jazyka (jakožto grafické jednotky kodifikované

s variantní výslovností) v abecedním pořadí z hlediska výše vymezených kritérií. Není-li homografie úplná, uvádíme všechny příslušné tvary homografického lexému v rámci jednoho hesla. Jestliže je pro homografii hodnocení na základě formálněmorfologického kritéria irelevantní, potom toto hodnocení neuvádíme.

ale ([^ʔ*ale*] – [^ʔ*ejl*]): významotvorná, smíšená, částečná, heterosylabická, inherentní.

baby ([*babi*] – [*bejbi*]): významotvorná, smíšená, částečná, tautosylabická, inherentní.

dementi ([*dementʔi*] – [*dementi*]): významotvorná, cizí, částečná, tautosylabická, inherentní.

div ([*dʔif*] – [*dif*]), *divu* ([*dʔivu*] – [*divu*]), *divy* ([*dʔivi*] – [*divi*]): významotvorná, smíšená, částečná, tautosylabická, inherentní.

div ([*dʔif*] – [*di:f*]), *divu* ([*dʔivu*] – [*di:vu*]), *divy* ([*dʔivi*] – [*di:vi*]): významotvorná, smíšená, částečná, tautosylabická, inherentní.

diva ([*dʔiva*] – [*di:va*]), *divy* ([*dʔivi*] – [*di:vi*]), *divou* ([*dʔivoʊ*] – [*di:voʊ*]): významotvorná, smíšená, částečná, tautosylabická, inherentní.

diva ([*dʔiva*] – [*diva*]), *divy* ([*dʔivi*] – [*divi*]), *divou* ([*dʔivoʊ*] – [*divoʊ*]): významotvorná, smíšená, částečná, tautosylabická, inherentní.

divizně ([*dʔivizně*] – [*divizně*]): významotvorná, smíšená, částečná, tautosylabická, inherentní.

email ([^ʔ*emajl*] – [^ʔ*i:mej*l]): významotvorná, cizí, úplná, tautosylabická, inherentní.

house ([*hoʊse*] – [*haʊs*]): významotvorná, smíšená, částečná, heterosylabická, inherentní.

chat ([*χat*] – [*čet*]), *chatu* ([*χatu*] – [*četu*]), *chaty* ([*χati*] – [*četi*]): významotvorná, smíšená, částečná, tautosylabická, inherentní.

chatař ([*χatař*] – [*četař*]): významotvorná, smíšená, úplná, tautosylabická, inherentní.

matice ([*maʔice*] – [*matice*]): významotvorná, smíšená, částečná, tautosylabická, inherentní.

nasála ([*nasa:la*] – [*naza:la*]), *nasál* ([*nasa:l*] – [*naza:l*]), *nasály* ([*nasa:li*] – [*naza:li*]), *nasálo* ([*nasa:lo*] – [*naza:lo*]): významotvorná, smíšená, částečná, tautosylabická, inherentní.

neurologický ([*neurologicki:*] – [*ne²urologicki:*]): významotvorná, cizí, úplná, heterosylabická, inherentní.

O₂ ([*ʔo:dva*] – [*ʔoutu:*]): významotvorná, cizí, částečná, tautosylabická, inherentní.

panice ([*paňice*] – [*panice*]): významotvorná, smíšená, částečná, tautosylabická, inherentní.

panický ([*paňicki:*] – [*panicki:*]): významotvorná, smíšená, úplná, tautosylabická, inherentní.

postila ([*post'ila*] – [*postila*]): významotvorná, smíšená, částečná, tautosylabická, inherentní.

pouček ([*po^uček*] – [*po²uček*]), *poučky* ([*po^učki*] – [*po²učki*]), *poučku* ([*po^učku*] – [*po²učku*]): významotvorná, domácí, částečná, heterosylabická, inherentní.

pouk ([*po^uk*] – [*po²uk*]), *pouky* ([*po^uki*] – [*po²uki*]), *pouku* ([*po^uku*] – [*po²uku*]): významotvorná, domácí, částečná, heterosylabická, inherentní.

proudit ([*pro^ud'it*] – [*pro²ud'it*]): významotvorná, domácí, úplná, heterosylabická, inherentní.

stou ([*stou*] – [*stou^u*]): významotvorná, smíšená, částečná, heterosylabická, inherentní.

tik ([*tik*] – [*t'ik*]): významotvorná, smíšená, částečná, tautosylabická, inherentní.

unikáte ([*ʔuňika:te*] – [*ʔunika:te*]): významotvorná, smíšená, částečná, tautosylabická, inherentní.

vezme ([*vezme*] – [*vesme*]): významotvorná, domácí, částečná, tautosylabická, inherentní.

ZÁVĚR

Rozpracovali jsme jeden z prvních homografologických konceptů s klasifikačním systémem využitelným i pro homografie cizích jazyků, a tedy dali vzniknout svébytné lexikologické disciplíně – homografologii. V úvodu práce jsme definovali jednotlivá jazyková kritéria, která nám umožnila homografické jednotky náležitě klasifikovat, následně jsme se zabývali charakteristikou a specifickými definičními znaky dílčích typů homografií a zvláštní akcent jsme přitom kladli na homografie heterosylabickou, kontextovou a její specifický podtyp – polyhomografii. V této chvíli jsme induktivně vzato dospěli k existenci homografotvorného principu, který jsme nazvali jako **výslovnostní potenciál** (*vp*). Nabývá-li výslovnostní potenciál hodnoty 2, tedy výchozí grafické slovo má právě dvě kodifikované výslovnostní

varianty, jde o tzv. **opoziční homografii** (a zpravidla též inherentní), která jsme ji vymezili v úvodu, jestliže je potom počet kodifikovaných výslovnostních variant vyšší než 2, hovoříme o **polyhomografii**. Je-li hodnota výslovnostního potenciálu rovna 1, homografický vztah přirozeně absentuje. Pro $vp = 0$, kde vp představuje hodnotu výslovnostního potenciálu, není funkce výslovnostního potenciálu definována, neboť vycházíme z předpokladu, že každé grafické jednotce lze přiřadit alespoň jeden korelát na rovině zvukové. Obecně tedy platí, že $vp \geq 1$ a současně hodnota vp je prvkem množiny přirozených čísel N .

Potenciálně navazující homografologická studie by se mohla zabývat vymezením a klasifikací homografie z hlediska výslovnostního potenciálu jako základního homografotvorného principu a zkoumat jeho nejvyšší číselnou hodnotu, dále se věnovat specifickým kontextům konstituujícím kontextovou homografii nebo mimořádným morfologickým a slovtvorným podmínkám a zákonitostem vzniku dvoutvarové či více než pětivarové homografie, popřípadě tautosylabické polyhomografie, pro něž dosud neexistují dostatečné jazykové doklady, a proto zatím představují spíše teoretické jazykovědné konstrukty. Samostatný lingvistický výzkum by mohl být věnován rovněž homografii mezijazykové.

Seznam použité literatury

Čechová, M. a kol., *Čeština – řeč a jazyk*, Praha: ISV 2000. ISBN: 80-85866-57-9.

Hrbáček, J., *Zkratky a tvoření slov*, *Naše řeč*, 55, 1972, č. 2–3, str. 124–130. ISSN: 2571-0893.

Krčmová, M., *Fonetika a fonologie*, Brno: MU 2008. ISSN: 1802-128X.

Petkevič, V., Slovnědruhová a morfologická homonymie, homofonie a homografie v současné češtině, *Časopis pro moderní filologii*, 97, 2015, č. 2, str. 127–135. ISSN: 2336-6591.

Sedláček, M., *Jazykové zkratky v češtině*, *Naše řeč*, 67, 1984, č. 4, str. 203–207. ISSN: 2571-0893.

Štěpánová, V., Výslovnost cizích slov, vlastních jmen, zkratek a některé další fonetické dotazy v jazykové poradně, *Naše řeč*, 96, 2013, č. 3, str. 117–140. ISSN: 2571-0893.

Názvy sdružení nezávislých kandidátů jako formy existence politických subjektů

doc. Mgr. Patrik Mitter, Ph.D.

patrik.mitter@ujep.cz

Abstrakt

Studie se zabývá různými formálními typy názvů sdružení nezávislých kandidátů jakožto politických subjektů zastoupených v komunální politice. Materiálovou základnu tvoří názvy kandidujících sdružení v komunálních volbách v r. 2018 v jednotlivých obcích všech okresů Ústeckého kraje. Forma sdružení nezávislých kandidátů ovlivňuje i proces tvorby názvů těchto subjektů. Jejich vznik ovlivňují i faktory pragmatolingvistické. Utvořené názvy plní kromě základních onymických funkcí i speciální onymické funkce, mezi nimiž jsou akcentovány funkce sebeidentifikační a lokalizační.

Klíčová slova: onomastika, místní volby, názvy politických sdružení, nezávislá sdružení, onymické funkce

Abstract

Names of the units of the independent candidates as forms of existence of political subjects

The study examines various formal types of naming the units of independent candidates as political entities in municipal politics. The search is based on names of running in units, in the 2018 municipal elections, in the Usti region all districts municipalities. The form of the units of the independent candidates has a influence on the process of their naming, as some pragmatic linguistic factors on their origin. In addition to the main onymic functions, these names also perform special onymic functions, among which the functions for self-identification and localization are emphasized.

Key words: onomastics, municipal politics, names of political units, independed units, onymic functions

V návaznosti na naše předchozí studie z oblasti politonymie (Mitter 2020, 2021) se v této stati budeme zabývat jedním z výrazně vyprofilovaných typů názvů politických subjektů. Pro účely našeho zkoumání jsme vybrali názvy politických subjektů kandidujících v komunálních volbách v r. 2018 ve vybraných územněsprávních jednotkách pod hlavičkou sdružení nezávislých kandidátů v různých jazykových obměnách, a to ve všech okresech, jež jsou součástí vyššího územněsprávního celku – Ústeckého kraje. Komunální volby byly zvoleny proto, že v nich kandiduje nejvíce politických subjektů (včetně fyzických osob), které tak představují bohatý materiál pojmenování vytvářejících spektrum jejich jednotlivých typů. Tyto názvy tak poskytují nejobsáhlejší soubor politonym (ve srovnání s ostatními typy voleb) a umožňují tak podat jejich důkladnější popis, klasifikaci a typologii. Náš materiál z Ústeckého kraje více než 150 různých názvů politických subjektů, které kandidovaly v jednotlivých obcích všech okresů Ústeckého kraje.

Při vzniku politického subjektu stojí před jejími členy klíčový úkol – oslovit voliče. Významnou součástí tohoto úkolu (vedle tvorby programu politického subjektu a jeho prezentace na veřejnosti) je tvorba jeho názvu. Tento proces upravují zákonné normy. Tvorbu názvů ovlivňují faktory pragmatolingvistické. Tvůrci názvů volí taková pojmenování, která by měla vystihovat podstatu existence či fungování, příp. příslušných politických subjektů ideologické zakotvení. Při volbě názvů mají jejich tvůrci velmi otevřené možnosti. Musejí dodržet pouze podmínku, že název jejich subjektu nesmí být zaměnitelný se žádným názvem již existujících politických subjektů. Pojmenování politického subjektu by mělo stejně jako jméno firmy ve voličích vyvolávat pozitivní emoce, působit dojmem serióznosti, důvěryhodnosti a spolehlivosti. Podle našeho názoru by takový název neměl být pocíťován jako společensky nevhodný, nežádoucí, vyvolávající negativní asociace. Název politického subjektu by měl být volen tak, aby se s ním voliči mohli identifikovat stejně jako s jeho programem, aby tedy název i program byly spolu v myšlenkovém souladu. Domníváme se, že – ač toto ustanovení příslušný zákon č. 424/ 1991 Sb. výslovně nekodifikuje – název politického subjektu, který by obsahoval vulgární výrazy či motivy ideologií směřujících k potlačování lidských práv, by nebyl vůbec přijat k registraci.

Je přirozené, že názvy politických subjektů zaměřených na politiku s celostátní působností se svou funkcí budou lišit od názvů subjektů zaměřených regionálně či lokálně. Subjekty zaměřené na regionální či lokální elektorát vznikají právě proto, aby svým působením

pomohly příslušnému kraji či městu, resp. obci. Často jsou tak do jejich názvů zakomponována toponyma, příp. antroponyma (nebo i chrématonyma) vyjadřující příslušnost k dané lokalitě. Takové subjekty obvykle nemají ambici působit v celostátní politice. Naproti tomu subjekty zaměřené na celostátní politiku by svým názvem měly naznačit své ideologické ukotvení, resp. charakter své politické angažovanosti. Do tvorby názvů se může promítat i jazyková kreativita jejich tvůrců. Utvořené názvy mohou být pro voliče atraktivní či jinak zajímavé (viz dále v textu).

Názvy politických stran (tzv. politonyma) patří do subkategorie chrématonym. Jedná se o názvy výsledků lidské činnosti v širším smyslu. Vzhledem ke své roli působit na voliče se nejvíce funkčně stýkají s názvy firem (logonymy), neboť oběma druhům názvů je společný akcent na reklamní funkci. Lze konstatovat, že názvy politických subjektů mohou plnit kromě svých základních onymických funkcí, tj. nominační, diferenciací a individualizační, i onymické funkce speciální, např. sdělnou, reklamní, persvazivní, emocionální, lokalizační, asociační, ideologickou, sebeidentifikační aj.

Specifikem komunálních voleb je skutečnost, že v nich na rozdíl od voleb parlamentních, krajských do EU kandidují: a) fyzické osoby jakožto politické subjekty jen pro účely komunální politiky, b) ve zvýšené míře i nezávislí kandidáti, resp. jejich sdružení, c) místní sdružení (aktivistického charakteru) akcentující svým programem (a často i názvem) místní lokalitu.

Nezávislý kandidát i sdružení nezávislých kandidátů je neformálním, nikde neregistrovaným subjektem na rozdíl od politických stran a hnutí, které musejí podat žádost o registraci ministerstvu vnitra. Sdružení nezávislých kandidátů je obdobně jako nezávislý kandidát volební stranou ad hoc, tj. jen pro volby, ve kterých kandiduje. Nezávislý kandidát kandiduje sám pod svým jménem. Volební strana typu nezávislý kandidát se tak nikde neregistruje (viz zákon č. 491/2001 Sb., § 20–22).

Název politické strany a politického hnutí se musí výrazně lišit od názvu a zkratk politických stran a hnutí, které vyvíjejí činnost na území České republiky, aby nebyly vzájemně zaměnitelné (viz zákon č. 424/1991 Sb., § 6).

Poznámka: U názvů politických subjektů z jednotlivých obcí uvádíme i jejich místopisné určení, pokud je jejich název neztvární, a územněsprávní začlenění do příslušného okresu (kromě samotných okresních měst). Pro označení příslušnosti k okresům používáme zkratky CV (okres Chomutov), DC (Děčín), LN (Louny), LT (Litoměřice), MO (Most), UL (Ústí nad Labem), TP (Teplice).

Pravopisnou podobu dále uváděných názvů uvádíme v souladu s jejich zaznamenanou podobou v době zveřejnění výsledků zatím posledních komunálních voleb v roce 2018. Zachováváme psaní celých slov verzálkami, psaní uvozovek, pomlček, spojovníků, zkratk, číslovek, přestože v některých případech není v souladu s platnou jazykovou normou. Pravopisnou podobu uváděných názvů dále nijak neanalyzujeme, neboť tato tematika bude námětem pro naši samostatnou studii.

Ústecký kraj patří v České republice ke krajům lidnatějším, žije v něm více než 830 000 obyvatel. Rozkládá se na severu Čech při hranicích s Německem (konkrétně Spolkovou zemí Sasko) na ploše 5335 km². Obyvatelstvo žije v 354 sídlech, přibližně 80 % jeho obyvatel žije ve městech. Kraj vznikl na základě reformy územního členění České republiky v r. 2000, zahrnuje okruhy Ústí nad Labem, Děčín, Litoměřice, Teplice, Most, Chomutov, Louny. Po stránce krajinné a hospodářské sestává kraj z průmyslového „severu“, který se rozkládá podél Krušnohorské pánve (s těžbou hnědého uhlí) od hranic Karlovarského kraje přes okresy Chomutov, Most, Teplice až po Ústí nad Labem, a z převážně zemědělského jihu, zahrnujícího okresy Litoměřice a Louny (pěstování chmele, vinné révy apod.). Je to kraj, v němž žilo v minulosti velmi početné německé obyvatelstvo, což se přirozeně odráželo i v politickém životě kraje v 19. století a v době existence první republiky (viz dále). Po poválečném odsunu německého obyvatelstva osídlilo pohraniční území obyvatelstvo z vnitrozemí. Pro další rozvoj zvláště těžkého průmyslu bylo třeba získat i méně kvalifikované pracovní síly. Tato potřeba si vyžádala příchod mj. Romů z východního Slovenska. Kumulace méně kvalifikovaných pracovníků v některých průmyslových okresech pak po roce 1989 způsobuje opakovaně vyšší míru nezaměstnanosti ve srovnání s jejich celostátním průměrem. Společenské hospodářské, ekonomické a kulturní charakteristiky kraje se následně promítají do jeho politického života a ovlivňují utváření politických subjektů a jejich subjektů – především pro účely komunálních či krajských voleb. Jedním z typů takovýchto politických subjektů jsou sdružení nezávislých kandidátů.

Proces vzniku a existence politických subjektů tohoto druhu umožňuje, aby jejich název obsahoval pouze složku *sdružení nezávislých kandidátů* (resp. jen zkratku *SNK*). Z podstaty komunálních voleb je zřejmé, že takové sdružení se svými členy kandiduje jen v jedné obci

či městě, nikde jinde. Zakomponování toponym označujících příslušnou lokalitu do názvu sdružení tak není nezbytně nutné. I následné politické působení v komunální politice je v případě zvolení takového subjektu omezeno jen na tuto lokalitu. Názvy typu *Sdružení nezávislých kandidátů*, resp. *SNK* jsou tak z hlediska své informační hodnoty dostačující. V našem materiálu se vyskytlo množství názvů tohoto pojmenovacího typu např. *SNK* (Brňany, LT), *SNK* (Klapý, LT), *SNK* (Srbsice, TP) apod.

Mnohem frekventovanějším typem názvů je další syntagmatické doplnění složky *SNK*. Toto doplnění tvůrci názvů volí především ze dvou důvodů: 1) manifestují tak důležitý specifikující fakt, kdo, co jsou, a naznačují tak svým názvem zájem, starost o příslušnou lokalitu; 2) svým názvem se odlišují od dalších názvů tohoto typu, neboť v jedné lokalitě (městě či obci) může kandidovat více subjektů obsahujících složku *SNK*. Takové názvy tak svou strukturou akcentují sebeidentifikační a diferenciační funkci.

Výrazně vyprofilovaným typem názvů jsou struktury obsahující kromě složky *SNK* ještě další složku, a to toponymní bez jakéhokoli dalšího doplnění. Jazykovým ztvárněním toponymní složky v názvu dávají příslušná sdružení nezávislých kandidátů najevo, že jim v jejich politickém programu jde o blaho a prospěch příslušné lokality. Toponymní složkou bývá zpravidla oikonymum či oikonyma (jakožto souřadně spojené složky stejné syntaktické skupiny), srov. *SNK Zbrašín* (LN), *SNK Lukavec* (LT), *SNK Malé Březno a Leština* (UL). Morfologickou variantu tohoto typu představují názvy obsahující ve své struktuře předložku, srov. *SNK pro Habrovany* (UL), *SNK pro Leštinu a Malé Březno* (UL). Četná jsou rovněž choronyma, srov. *SNK Homolsko*, *SNK Zubrnicko* (obojí UL), ojediněle i antroponyma (konkrétně obyvatelská jména) – *SNK - LEDVIČÁCI* (TP). Součástí názvů se složkou *SNK* mohou být i chrématonyma. Ta se vyskytují tehdy, pokud jako sdružení nezávislých kandidátů kandidují i místní sportovní oddíly, příp. jiné spolky, např. *TJ Sokol Bořislav* (TP), *SNK TJ Jiskra Velký Šenov* (DC).

Větší část názvů se složkou *SNK* však připadá na ty, které ve své struktuře obsahují buď jen apelativní složky, nebo kombinaci složky apelativní a propriální. Strategie utváření struktury takovýchto názvů je ovlivňována týmiž pragmatolingvistickými aspekty jako tvorba názvů místních aktivistických sdružení (viz Mitter 2020). Ve struktuře vzniklých názvů se složkou *SNK* se mohou objevovat substantiva (apelativní), adjektiva, zájmena, číslovky, předložky, v menší míře pak slovesa nebo adverbia samostatně nebo v kombinaci s další apelativní či propriální složkou (oikonymem nebo choronymem). Struktura názvů se z hlediska

zastoupení apelativních nebo propriálních složek (kromě složky *SNK*) podobá právě názvům místních aktivistických sdružení.

Velmi frekventovaně se v názvech uplatňují substantivní lexémy *alternativa*, *perspektiva*, *změna*, *občané*, *obec*, srov. *SNK Alternativa pro Žalany* (TP), *SNK - PERSPEKTIVA PRO BUDOUCNOST* (Račetice, CV), *SNK Změna pro Malé Březno* (UL), *SNK Občané Jilového* (DC), *SNK Obce Jeníkov a Oldřichov* (Jeníkov, TP), *SNK OBCE BOLEBOŘ* (CV), *SNK V OBCI BOLEBOŘ* (CV), *SNK pro občany našich obcí* (Huntířov, DC), *SNK pro obce Heřmanovska* (DC, v tomto názvu je zastoupeno choronymum), *SNK pro obce Zálužice, Rybnany, Stekník* (LN, zde je součástí toponymní složky několik souřadně spojených oikonym). Ztvárněním uvedených substantiv v názvech dávají jejich tvůrci najevo, že se příslušný politický subjekt identifikuje s příslušnou lokalitou (srov. výskyt substantiv *občané*, *obec*), nebo že mu jde o další pozitivní vývoj v daném místě (srov. substantiva *perspektiva*, *budoucnost*, *rozvoj*) či o změnu v dosavadní komunální politice v této lokalitě (srov. substantivum *alternativa*).

Relativně velmi frekventované v názvech je užívání dějového substantiva *rozvoj*, čímž tvůrci takovýchto názvů signalizují, že příslušný subjekt má ve svém programu takové návrhy činností, které k tomuto rozvoji přispějí. Navíc přítomnost dějového substantiva dodává názvu akčnost. V názvech se substantivum *rozvoj* objevuje v syntagmatu fakultativně s adjektivem *trvalý*, takže tento typ pojmenovacího modelu má obecnou strukturu:

SNK + (prepozice +) (*trvalý* +) *rozvoj* + (*obce* +) toponymum (oikonymum/choronymum)

Názvy tohoto typu obsahují tedy zpravidla předložku (*za*, *pro*) a vzhledem k valenčnímu potenciálu dějového substantiva *rozvoj* i další apelativní nebo propriální, příp. smíšené (apelativní i propriální) doplnění, srov. *SNK - Za rozvoj obce* (Bžany, TP), *SNK „Za trvalý rozvoj obce“* (Kostomlaty, TP), *„SNK - pro rozvoj obce Světec“* (TP), *Sdružení nezávislých kandidátů pro rozvoj obce* (Proboštov, TP), *SNK - Za rozvoj města* (Chřibská, DC), *SNK PRO ROZVOJ LIBOČAN 1*, *SNK PRO ROZVOJ LIBOČAN 2* (LN). Užití adjektiva *trvalý* vzbuzuje ve voličích pocit jistoty, trvalosti, proto jej tvůrci názvů užívají, ačkoli vědí, že funkční období v komunální politice je omezeno na 4 roky.

Pozitivní emoce ve voličích mají vzbudit názvy obsahující ve své struktuře hodnotící adjektivum s pozitivní pragmatickou složkou významu. Z tohoto důvodu jsou pro tvorbu názvů

využívána adjektiva *kvalitní, dobrý*, resp. jejich stupňované formy, např. *SNK - pro kvalitnější život* (Chříbská, DC), *SNK pro lepší Vilémov* (DC), *SNK PRO LEPŠÍ BRAŇANY* (MO).

Zakomponování zájmena do názvu politického subjektu má vyvolat představu sounáležitosti členů tohoto subjektu s obyvateli obce. Tvůrci těchto názvů signalizují voličům, že příslušný subjekt bude pracovat v jejich zájmu, resp. v zájmu příznivého rozvoje jejich lokality. Tento pojmenovací záměr dokládají názvy *SNK MPV – MĚSTO PRO VÁS* (Krupka, TP), *SNK „Pro naši obec“* (Ludvíkovice, DC), *SNK Pro občany našich obcí* (Huntířov, DC, viz i výše).

Přítomnost číslovek v názvech tohoto typu má částečně stejnou motivaci jako v názvech místních aktivistických sdružení, částečně od těchto názvů odlišnou. Stejná motivace spočívá ve skutečnosti, že číslovka udává rok konání komunálních voleb, resp. rok vzniku příslušného sdružení pro účely kandidatury v těchto volbách. Tato číslovka se může připojovat ke složce SNK bez jakéhokoli dalšího doplnění, srov. *SNK 2018* (Homole u Panny, UL), *Sdružení nezávislých kandidátů 2018* (Žitenice, LT), nebo může následovat za strukturou SNK + apelativum, např. *SNK VOLBA 2018* (Velké Březno, UL), *SNK PRO OBEC 2018* (Těchlovice, DC), či strukturou SNK + toponymum. Tímto toponymem může být oikonymum, srov. *SNK Strupčice 2018* (CV), nebo choronymum – např. *SNK Homolsko 2018* (Homole u Panny, UL). Číslovka označující letopočet konání voleb může signalizovat i skutečnost, že toto SNK se liší od SNK kandidujících v předchozích komunálních volbách personálním složením nebo (i) politickým programem.

Na rozdíl od názvů místních aktivistických sdružení se v názvech se složkou SNK vyskytují i nejnižší číslovky základní 1, 2 (apod. i v podobě zápisu číslice římské (tj. I, II). Tyto číslovky se používají pro diferenciaci příslušných politických subjektů od jiných s totožnou formální strukturou, srov. „*SNK Lubenec 1*“, „*SNK PRO ROZVOJ LIBOČAN 1*, *SNK PRO ROZVOJ LIBOČAN 2* (LN). Užití těchto číslovek je klíčové pro náležitou identifikaci příslušného politického subjektu.

Výběr příslušného slovesa v názvu je vyjádřením akčnosti, dějovosti nebo odhodlání, srov. *SNK „TENTOKRÁT TO NEVZDÁME“* (Kytlice, DC), stejně tak i užití adverbia *společně* signalizuje i sounáležitost subjektu s ostatními obyvateli lokality (srov. výše uvedenou strategii uplatněnou při zakomponování substantivních lexémů *obec, občané*).

Gramatická funkce spojek v názvech politických subjektů spočívá v současném spojování jednotlivých výrazů apelativní či propriální složky názvu ve slučovacím poměru. V této funkci se užívá zpravidla spojka *a*, srov. *SNK Práce a poctivost* (Chřibská, DC), *SNK za kulturu a sport* (Černčice, LN), *SNK Obce Jeníkov a Oldřichov* (Jeníkov, TP), *SNK obce Výškov a Počeradý* (Výškov, CV), *SNK Pro kulturu, sport a rozvoj* (Lipová, DC), *SNK pro obce Zálužice, Stekník, Rybňany* (Zálužice, LN), v předposledním uvedeném názvu se uplatňuje i asyndetické spojení, v posledním uvedeném názvu je zastoupeno pouze asyndetické spojení prvků toponymické složky pojmenování.

Užití dalšího gramatického slovního druhu – předložek – je motivováno i faktory pragmatickými, neboť jejich užití (nejčastěji předložek *pro*, *za*) slouží v názvech politických subjektů k vyjadřování účelovosti politické činnosti těchto subjektů, ve prospěch které lokality nebo koho, čeho chce takové sdružení nezávislých kandidátů pracovat. Názvy obsahující ve své struktuře předložku mají tedy důležitou emocionální i reklamní funkci. Frekventovaně se v nich uplatňují předložky *pro*, *za*, srov. především výše uvedené názvy, v jejichž struktuře se vyskytují apelativní substantivní lexémy *alternativa*, *změna*, *perspektiva*, *občané*, *obec*, adjektivní stupňované formy *kvalitnější*, *lepší*, resp. zájmenné tvary *vás*, *naši*, *našich*.

Na základě analýzy více než 180 různých pojmenování sdružení nezávislých kandidátů kandidujících v Ústeckém kraji v komunálních volbách roku 2018 jsme identifikovali čtyři základní pojmenovací modely, členěné z hlediska své formální struktury do jednotlivých dílčích typů a podtypů. U některých typů (resp. podtypů) lze nalézt jejich syntagmatické varianty. Jedná se o pojmenovací modely obsahující ve své struktuře následující složky: 1) *Sdružení nezávislých kandidátů* (resp. zkratku *SNK*), 2) *Nezávislí kandidáti*, 3) *Nezávislý* (substantivum), 4) *Nezávislý* (adjektivum). Názvy politických subjektů mohou být graficky realizovány buď tak, že se všechny grafémy každé složky názvu zapisují verzálkami, nebo standardně v souladu s běžnou normou zápisu, kdy se s velkým počátečním písmenem píše pouze počáteční grafém první složky celého názvu.

Složky názvů *NEZÁVISLÍ* a *NEZÁVISLÍ KANDIDÁTI* představují dva základní pojmenovací modely, které mohou mít různé syntagmatické varianty konstituující jejich jednotlivé (pod)typy.

Poznámka: Ze syntaktického hlediska je však možné považovat název *NEZÁVISLÍ* za elipsu syntagmatu *NEZÁVISLÍ KANDIDÁTI*, a tedy i za syntagmatickou variantu tohoto pojmenovacího modelu. Z praktického hlediska však oba typy názvů vyčleňujeme zvlášť jako samostatné pojmenovací modely.

Rozmach vzniku politických subjektů tohoto typu nastal až ve svobodných poměrech po roce 1989. V Ústí nad Labem např. úspěšně kandidovali v komunálních volbách v letech 1990 a 1994 *Nezávislí kandidáti* a získali mandát členů městského zastupitelstva. Sdružení nezávislých kandidátů nevznikala v letech 1919–1939 ani v období německé okupace, stejně tak ani v krátkém poválečném období. V období existence totalitního režimu nebyly vznik a fungování politického subjektu tohoto typu de facto realizovatelné.

Tvorba jednotlivých názvů i následujících tří pojmenovacích modelů je ovlivňována týmiž pragmatickými faktory a vedena týmiž lingvistickými strategiemi jako tvorba názvů pojmenovacího modelu se složkou *SNK*.

Na základě analýzy našeho souboru politonym lze vyčlenit následující typy a podtypy názvů:

1) Pojmenovací model *SDRUŽENÍ NEZÁVISLÝCH KANDIDÁTŮ* (dále jen *SNK*)

typ a) „čistý“ název bez syntagmatického doplnění – tj. *SNK*

Tento typ názvů se obvykle objevuje ve městech nebo obcích, v nichž kandiduje jenom jedno takovéto sdružení, proto není nutné do jeho názvu zakomponovávat další doplnění. Samotný název již v této podobě plní dostatečně identifikační a diferenciací funkci.

typ b) *SNK* + apelativum + (apelativum +) (apelativum + atd.) *SNK* „*Za trvalý rozvoj obce*“ (Kostomlaty TP)

SNK pro rozvoj obce (Proboštov, TP)

typ c) *SNK* + číslovka – *SNK 2018* (Žitenice, LT)

typ d) *SNK* + proprium (chrématonymum)

SNK + TJ Sokol Bořislav (TP)

typ e) *SNK* + proprium

podtyp ea) *SNK* + toponymum

podtyp eaa) *SNK* + oikonymum – *SNK Lukavec* (LT)

podtyp eab) *SNK* + choronymum – *SNK Zubrnicko* (UL)

podtyp eb) *SNK* + antroponymum – *SNK – LEDVIČÁCI* (TP)

typ f) *SNK* + apelativum + (prepozice + proprium – toponymum)

SNK obce Boleboř, SNK v obci Boleboř (CV), *SNK Obec Jeníkov a Oldřichov* (TP)

typ g) *SNK* + apelativum + (apelativum + proprium toponymum)

podtyp ga) *SNK* + apelativum + (apelativum) + oikonymum – *SNK „ZA OBEC LUDVÍKOVICE“* (DC)

podtyp gb) *SNK* + apelativum + (apelativum) + choronymum – *SNK místních částí Homolska* (UL)

typ h) *SNK* + (prepozice +) apelativum + proprium (toponymum) + číslovka

SNK PRO ROZVOJ LIBOČAN 1, SNK PRO ROZVOJ LIBOČAN 2 (LN)

typ i) *SNK* + proprium (toponymum) + číslovka

SNK Strupčice 2018 (CV), „*SNK Lubenec 1*“ (LN)

podtyp ia) *SNK* + oikonymum + číslovka

podtyp ib) *SNK* + choronymum + číslovka – *SNK Homolsko 2018* (UL)

Poznámka: Jednotlivé typy a podtypy pojmenovacích modelů nezohledňují přítomnost gramatických slov (předložek a spojek) v nich. Názvy obsahující číslovky označující většinou letopočet konání voleb vyčleňujeme vzhledem ke grafické specifičnosti způsobu zápisu číslovky jako samostatné typy.

Kritérium pro stanovení jednotlivých názvotvorných typů je klasifikace jednotlivých pojmenování z hlediska distinkce apelativum – proprium při zachování pojmenovací matrice *sdržení nezávislých kandidátů* (SNK), *nezávislí kandidáti* (NK), *nezávislí* (substantivum), *nezávislý* (adjektivum).

Pro rozlišení názvotvorných podtypů je určující funkční status užitého propria (z hlediska distinkce toponymum, antroponymum, chrématonymum), resp. již toponyma (zda se tedy jedná o oikonymum, choronymum, příp. o jiný druh toponyma).

V rámci jednotlivých typů a podtypů se konstituují jejich paradigmatické a syntagmatické varianty. Paradigmatické varianty spočívají zpravidla v užití výrazů různé slovnědruhovité příslušnosti ve funkci apelativa nebo různých druhů propria ve funkci propria. Syntagmatické varianty spočívají v rozšiřování počtu syntagmat v jednotlivých názvech, přitom složení jejich členů musí odpovídat základní struktuře příslušných názvotvorných typů, resp. podtypů.

Několikanásobně členy složek pojmenování považujeme za druh paradigmatické varianty, nikoli za variantu syntagmatickou, neboť představují nikoli rozšíření, ale jen zmnožení jedné složky názvotvorného typu, resp. podtypu.

2) Pojmenovací model *NEZÁVISLÍ KANDIDÁTI*

typ a) „čistý“ název bez syntagmatického doplnění

– tj. *NEZÁVISLÍ KANDIDÁTI* (viz výše uvedené názvy)

typ b) *NEZÁVISLÍ KANDIDÁTI* + proprium (toponymum)

podtyp ba) *NEZÁVISLÍ KANDIDÁTI* + oikonymum – *Nezávislí kandidáti Liběšice* (LT)
morfologická varianta tohoto podtypu:

NEZÁVISLÍ KANDIDÁTI + oikonymum – *Nezávislí kandidáti za Hrob* (TP)

syntagmatická varianta tohoto podtypu:

NEZÁVISLÍ KANDIDÁTI + oikonymum + apelativum – *NK z Křimova a okolí* (CV)

podtyp bb) NEZÁVISLÍ KANDIDÁTI + choronym

Nezávislí kandidáti pro Velemínsko (LT)

3) Pojmenovací model NEZÁVISLÍ (substantivum)

typ a) „čistý“ název bez syntagmatického doplnění – tj. *NEZÁVISLÍ* (viz výše uvedené názvy v souvislém textu)

typ b) NEZÁVISLÍ + proprium (toponymum)

podtyp ba) NEZÁVISLÍ + oikonymum

Nezávislí Proboštov (TP), NEZÁVISLÍ ZA VÝŠKOV (LN), NEZÁVISLÍ PRO BUKOVINU (DC)

syntagmatická varianta tohoto podtypu:

NEZÁVISLÍ + adjektivum + oikonymum – Nezávislí pro krásné Mikulášovice (DC)

podtyp bb) NEZÁVISLÍ + choronym – NEZÁVISLÍ PRO KŘIMOVSKO (CV).

Slovoslednou variantou tohoto pojmenovacího modelu je postpozice substantiva *nezávislí* za předcházející složku názvu, srov. *BRANDOVŠTÍ NEZÁVISLÍ*.

typ c) NEZÁVISLÍ + apelativum (+ apelativum + proprium)

NEZÁVISLÍ PRO OBEC I. (Petrohrad, LN), Nezávislí-za rozvoj obce Hříškova (LN)

typ d) NEZÁVISLÍ + číslovka

Nezávislí 2018 (Žitenice, LT)

4) Pojmenovací model NEZÁVISLÝ (adjektivum)

V rámci tohoto pojmenovacího modelu je v názvu materiálu doložen typ *NEZÁVISLÍ* (+ apelativum/proprium + další složky), srov. *Nezávislé sdružení pro Lahošť (TP)*.

Názvy pojmenovacích modelů *NEZÁVISLÍ KANDIDÁTI*, *NEZÁVISLÍ* (substantivum) a *NEZÁVISLÝ* (adjektivum) jsou ve většině případů popisné a ve srovnání s názvy se složkou

SNK motivicky méně pestré. Pojmenovatelé do názvů vkládají sdělení, které je obvykle obsahově minimalistické, avšak pro identifikaci u elektorátu dostačující. Jen ojediněle se v těchto názvech vyskytují např. hodnotící adjektiva, zájmena, slovesa, což jsou výrazy, které se jako součástí názvů se složkou SNK či názvů různých lokálních aktivistických subjektů objevují relativně frekventovaně.

V názvech výše uvedených pojmenovacích modelů se kromě „matricových“ výrazů nacházejí z toponym nejčastěji oikonyma nebo choronyma, nebo jen apelativa, příp. kombinace obojího, a to buď v pádě prostém, nebo předložkovém. Výsledné názvy politických subjektů jsou spíše kratší, tríslovné, čtyřslovné (z hlediska grafiky), výjimkou však nejsou ani názvy delší.

Závěr

Tvorba názvů politických subjektů je ovlivňována faktory pragmatolingvistickými. Naznačili jsme specifika názvů sdružení nezávislých kandidátů zastoupených v komunálních volbách. V nich mohou kandidovat fyzické osoby jako samostatné politické subjekty nebo jako sdružení nezávislých kandidátů. Sdružení mohou do svého názvu zakomponovat buď jen popisné označení sdružení nezávislých kandidátů, tj. *nezávislí kandidáti*, *nezávislí* (apod.) bez explicitního uvedení lokálního motivu, nebo lokální motiv(y) explicitně uvést, a to různým formálním způsobem, tj. buď prostřednictvím apativ nebo proprií (příp. obojím způsobem),

Typ názvů bez explicitně ztvárněného lokálního motivu vychází z lokálního zakotvení takového politického subjektu v komunálních volbách eo ipso. Voliči se navíc v komunálních volbách (na rozdíl od ostatních druhů politických voleb) často nerozhodují jen podle názvu politického subjektu, ale zajímá je i jeho program a především osoby, které ho reprezentují, neboť je zpravidla osobně znají. I takovýto typ názvů plní dobře sebeidentifikační a sekundárně lokalizační funkci.

Domníváme se, že naše zatímní zjištění bude třeba podrobit ověřování na širším politonymickém materiálu – konkrétně na materiálu z nadcházejících komunálních voleb na podzim roku 2022.

Literatura:

BALÍK, Stanislav. *Česká komunální politika v obcích s rozšířenou působností: Koalice, voličské vzorce a politické strany na místní úrovni v letech 1994-2006*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2008.

HOUŽVIČKA, Václav a Karel ŠEMÍK. *Úvod do politologie: KPP/PPOLI*. Ústí nad Labem: UCP UJEP, 2014.

HRABÁNKOVÁ, Veronika. *Motivace pojmenování politických subjektů v komunálních volbách roku 2018 v hlavním městě Praze*. Diplomová práce: Ústí nad Labem: PF UJEP 2021.

HYNČICA, Pavel. *Český stranický systém*. Ústí nad Labem: UCP UJEP, 2014.

IMRICHOVÁ, Mária. *Logonymá v systéme slovenčiny*. Prešov: Fakulta humanitních a prírodných vied PU, 2002.

KOMMOVÁ, Michaela. *Motivace pojmenování politických subjektů v komunálních volbách roku 2018 v okrese Kutná Hora*. Diplomová práce: Ústí nad Labem: PF UJEP 2021.

MITTER, Patrik. *Specifický typ názvů politických subjektů kandidujících v komunálních volbách*. In: *Usta ad Albim Bohemica*, roč. XX, 2020, č. 1-2, s. 131-145.

MITTER, Patrik. *K typům názvů politických subjektů v ČR kandidujících v komunálních volbách*. In: Bratislava: JÚLŠ SAV 2021 (stať v tisku).

OPATOVÁ, Kateřina. *Motivace pojmenování politických stran, hnutí a sdružení v komunálních volbách roku 2018*. Diplomová práce. Ústí nad Labem: PF UJEP 2019.

SVOBODOVÁ, Ivana. *Názvy politických stran a jejich příslušníků*. ČJL 69, 2018-2019, č. 2, s. 92-94.

SRPOVÁ, Hana. *Názvy politických stran jako součást marketingové strategie* In: MALINOWSKA, Eva. *Stylistyka XXIV. Roznorodność językowa a styl*. Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 2015.

Ústava České republiky. V Praze: Paseka, 1998.

Zdroje:

Mladá fronta DNES. 8. 10. 2018.

Zákony:

Zákon č. 491/2001 Sb., o volbách do zastupitelstev obcí a o změně některých zákonů

Zákon č. 424/1991 Sb., o sdružování v politických stranách a v politických hnutích volbách do zastupitelstev obcí a o změně některých zákonů

Klasifikace adjektivních komparativů v současné češtině

Classification of the Adjective Comparatives in Contemporary Czech

Mgr. Karel Kulich, Ph.D.

Karel.kulich@ujep.cz

Klíčová slova česky: adjektivum, dubleta, komparativ, souhláskové alternace, stupňování

Klíčová slova anglicky: Adjective, Doublet, Comparative, Alternation of Sounds, Degrees of Comparison

Abstrakt:

Autor předkládaného článku sleduje cíl klasifikovat existující morfologicko-slovotvorné typy českých adjektivních komparativů, v jejich rámci vymezit lexikum, které se k jednotlivým typům váže, přesně definovat zachovalé konsonantické alternace a v synchronním průřezu zachytit soubory nedubletních a dubletních tvarů. Součástí studie je i ohlédnutí do historické mluvnice, a to z potřeby důkladnějšího poznání vývojových tendencí v současném stavu. V komparaci s historickými tvary lze i lépe pochopit systémovost či nesystémovost nově se vyvíjejících tvarových variant, jež konkurují variantám spisovným. Průzkumná sonda v ČNK je zaměřena na určení výskytu tvarů Nsg komparativů (a tvarů s Nsg homonymních) v rámci jednotlivých tříd. U tvarů 2. stupně jsou v rámci pokročilého dotazu, např. [word="*bší"], postupně obměňována všechna zakončení tvarotvorného základu v kombinaci s příslušnými morfologicko-slovotvornými příponami *-ší*, *-í*, *-ejší/-ější*. Tím je zachycen průřez veškerým relevantním lexikem. Výstup analýzy je přehledně prezentován v souhrnné tabulce.

Abstract:

The author of the paper pursues the goal of classifying the existing morphological and word-formation types of Czech adjective comparatives, defining the lexicon associated with each type, precisely defining the preserved consonantal alternations, and capturing the sets of non doublet and doublet forms in a synchronic cross-section. The study also includes a look back at the historical lexicon, out of a need for a more thorough understanding of the developmental tendencies in the present state. In comparison with historical forms, one can also better understand the systematic or non-systematic nature of newly developing form variants that compete with the written variants. The exploratory probe in the Czech National Corpus is aimed at determining the occurrence of Nsg comparative forms (and forms homonymous with Nsg) within each class. For the forms of comparative, all the endings of the formative base in combination with the corresponding morphological-word-forming suffixes *-ší*, *-í*, *-ejší/-ější* are successively varied within an advanced query, e.g. [word="*bší"]. Thus a cross-section of all relevant lexis is captured. The result of the analysis is clearly presented in a summary table.

Při výuce češtiny na jakémkoliv typu škol je nutné, aby učitel měl reálnou a aktuální představu o morfologicko-slovotvorných třídách komparativů. Na základě ucelené klasifikace sledovaných tvarů a příslušného lexika pak může téma přizpůsobit konkrétnímu typu žáků. Přitom jde o relativně komplikovanou oblast gramatiky, která silně podléhá živým vývojovým tendencím. Z praktického hlediska je tedy mimo jiné třeba naučit se „žít ve světě měnících se dublet“. Problematika dublet je stálým tématem vysokoškolských seminářů zaměřených na morfologii, lexikologii a dynamiku současného jazyka.

Téma může být zestručněno do podoby, kterou známe ze současných mluvnic češtiny. Komparativy jsou pojednány buď v rámci slovotvorby (ČŘJ, PMČ), nebo v rámci morfologie (MSČ, AGSČ), tvoří zde tři základní slovotvorné vzory s výčtem tvarů nepravidelných, s více či méně přesným popisem hláskových alternací a dublet (PMČ, 2012, s. 176–177, ČŘJ, 2011, s. 132–133, MSČ, 2010, s. 206–208, AGSČ, 2013, s. 382–385). Klasifikace typů adjektivních komparativů je nejvíce deformována v AGSČ. Chybí zde popis alternací, dublet, jednotlivých typů tvoření i výčet lexika, nemluvě o nesmyslném pojetí pravidelných a nepravidelných tvarů, kdy např. mezi nepravidelné tvary jsou zahrnuty některé dublety i komparativy typu *těžší* (zde typ 2a). Morfologický výklad je shrnut do jediného odstavce, jenž začíná velmi zavádějící formulací „Tvary komparativu adjektiv se tvoří [...] z tvarotvorného základu, jímž je kořený morfém pozitivu ...“ (AGSČ, 2013, s. 382). Při obecném popisu způsobů tvoření je třeba vycházet z podob tvarotvorných základů (srov. např. *pří-jem-n-ý* – *pří-jem-n-ěj-š-í*, *jedn-o-duch-ý* – *jedn-o-duš-š-í*), nikoliv z uzavřených skupin osamocených kořených morfů. Zmínění autoři měli na dosah formulaci zajímavého zjištění, že tvoření komparativů pomocí krátkých přípon je v absolutní většině případů spjato se značkovými slovy (*lehk-ý*, *hezk-ý*; *star-ý*, *mlad-ý*, ...), kde je tvarotvorný základ totožný s kořeným morfem. Aby byl tento princip dodržen, dochází u typů 2a, 2b (*slad-k-ý*, *vys-ok-ý*; *snad-n-ý*, ...) k náhradě slovotvorné přípony příponou komparativní (viz základní přehledná klasifikace níže). Projevuje se zde rozporuplná zákonitost, že chyby mohou přinášet inspiraci. O preciznější výklad se snaží autoři MSČ. Je zde uvedeno mj. několik užitečných statistických údajů, např. skutečnost, že všechny tři stupně tvoří pouhá 3 % adjektiv, tj. cca 2000 přídavných jmen, nicméně velmi frekventovaných, a tudíž lze stupeň adjektiva zařadit mezi gramatické (morfologické) kategorie navzdory tomu, že nezasahuje celý slovní druh. Jisté nepřesnosti v klasifikaci jednotlivých typů komparativů se u dosud vyšlých mluvnic předpokládají, a to je také jeden z důvodů vzniku předkládané studie. II. díl nově připravované *Velké akademické gramatiky spisovné češtiny*,

kde je stupňování pojato jako jev morfologický a jejíž autoři z ÚJČ AV ČR avizují primární zaměření na dublety, nebyl v době vzniku předkládaného článku prozatím dostupný.

Autor předkládaného článku sleduje cíl klasifikovat existující morfologicko-slovotvorné typy českých adjektivních komparativů, v jejich rámci vymezit lexikum, které se k jednotlivým typům váže, přesně definovat zachovalé konsonantické alternace a v synchronním průřezu zachytit soubory nedubletních a dubletních tvarů. Součástí studie je i ohlédnutí do historické mluvnice, a to čistě z potřeby důkladnějšího poznání vývojových tendencí v současném stavu. V komparaci s historickými tvary lze i lépe pochopit systémovost či nesystémovost nově se vyvíjejících tvarových variant, jež konkurují variantám spisovným. Problematice českého stupňování věnuje rozsáhlou monografii J. Marvan (2008). Tvary adjektivní a adverbialní pojednává ve vzájemných souvislostech tak, jak je to dáno historickým původem zřejmě ve všech evropských jazycích, v praslovanštině, latině a řečtině zejména. Taktéž definuje třídy komparativů, ovšem primárně na bázi obecných morfologických principů, zatímco v předkládané studii se tak děje pouhým vymezením lexikálních skupin a adjektiva jsou zde zkoumána odděleně od adverbii. U číselného vyjádření počtu lexika v uzavřených skupinách dospívá k obdobným závěrům (srov. *ibid.*, s. 76), podobný počet uvádí též V. Šmilauer (1971, s. 128). Historický vývoj komparativů adjektiv ve vztahu k paralelnímu vývoji adverbii vysvětluje srozumitelně a s množstvím příkladů V. Vážný (1970, s. 109–110) či M. Komárek (2012, s. 183–184). Vývoj adjektivních komparativů počínaje praslovanštinou zobrazuje v přehledné tabulce např. R. Bígl (2013, s. 118).

V souvislosti s klasifikací morfologicko-slovotvorných typů komparativů byla provedena morfologická i frekvenční analýza komparativů (resp. tvarů Nsg komparativů včetně tvarů s Nsg homonymních) v ČNK v Korpusu SYN, verze 8 z 12. 12. 2019, jenž obsahuje 5 391 362 082 pozic [16. 11. 2021]. Nejde tedy o exaktní frekvenční studii. Pro potřeby základní klasifikace variant existujících tvarů je však tento průřez, dle autorova soudu, dostačující.¹⁰⁸

Stupňování je primárně záležitostí jakostních (kvalitativních) adjektiv (*velký, hezký, červený, inteligentní, tvrdý, ...*). Vztahová (relační) adjektiva (*kovový, český, parlamentní, prezidentský, ...*) se za běžných okolností nestupňují. Existuje však řada výjimek, kdy relační adjektiva nabývají rysů adjektiv jakostních a stupňují se, např. *evropštější, papežštější, ...*

V našem pojetí je stupňování chápáno jako jev morfologicko-slovotvorný, obdobně bývá hodnoceno např. tvoření individuálně posesivních adjektiv. Na tomto místě je ještě třeba upozornit na problém neuvádění komparativů ve slovnících. Snad si autoři slovníků uvědomí, že jde o stejně důležitou a nepravidelnostmi zatíženou složku gramatického významu slova jako ostatní, primárně zaznamenávaná morfologická paradigmata. Nově budovaný ASSČ je v daném ohledu vzorný.

¹⁰⁸ Nsg (obohacen o tvary s ním homonymní) je obecně, a ve zkoumané oblasti zvláště, tvarem nejfrekventovanějším. Korpusové nástroje (zobrazení všech tvarů lemmatu spolu s frekvenční analýzou) umožní každému zájemci zobrazit u konkrétního adjektiva výskyt všech pádových tvarů komparativu i superlativu. Jejich využití však vyžaduje obezřetnost, např. varianta komparativu/superlativu (*nej*)*zazší* je v syn v8 zavedena jako samostatné lemma *zazší*.

Základní přehledná klasifikace morfologicko-slovotvorných typů adjektivních komparativů v češtině:¹⁰⁹

Typ 1: Stupňování pomocí polyfunkční přípony *-í* (koncovka/sufix), která se připojuje k tvarotvornému základu zakončenému na *-k-*, přičemž u tohoto *-k-* dochází k alternaci na *-č-*.

Uzavřená skupina 14 komparativů:

lehčí, hezčí, měkčí, tenčí, křehčí, mělčí, trpčí, vlhčí, hebcí, kluzčí,

méně frekventovaná: plytčí, břitčí, slizčí, křepčí

(dublety: mělčí / mělčejší, křehčí / křehčejší, trpčí / trpčejší, vlhčí / vlhčejší, hebcí / hebcčejší, plytčí / plytčejší, křepčí / křepčejší.)

Staročeský ekvivalent současného komparativu *lehčí*:

složené tvary: *lehčejší – lehčejšie – lehčejšie, pl. lehčejšie*

Typ 2a: Stupňování pomocí přípony *-š-í*, která se připojuje k tvarotvornému základu zkrácenému o příponu *-k-ý/-ok-ý*:

Uzavřená skupina 14 komparativů:

těžší, hlubší, širší, sladší, řidší, prudší, hladší, kratší

méně frekventovaná: krotší, vratší

(dubleta: krotší / krotčejší.)

s alternací *z/ž*: nižší, bližší, užší

s alternací *s/š*: vyšší

Staročeský ekvivalent současného komparativu *kratší*:

složené tvary: *kracší – kracšie – kracšie, pl. kracšie*

Typ 2b: Stupňování pomocí přípony *-š-í*, která se připojuje k tvarotvornému základu zkrácenému o příponu *-n-ý/-n-í*, přičemž zkrácený tvarotvorný základ podléhá alternaci *d/z*:

Pouze dva případy v rámci dublet:

snadný – snazší / snadnější

¹⁰⁹ Frekvence výskytu jednotlivých dubletních variant je uvedena níže v podrobnějším pojednání. V základní přehledné tabulce je varianta s vyšším výskytem vždy na prvním místě a celkové řazení v jednotlivých odstavcích rovněž vychází z frekvence výskytu. Tabulka zahrnuje pouze dublety, v nichž jsou **obě varianty z hlediska současné normy spisovné neutrální**. Frekvence výskytu byla ověřována v ČNK v Korpusu SYN, verze 8 z 12. 12. 2019 a spisovnost v IJP ÚJČ AV ČR, v SSČ a v SSJČ.

zadní – zadnější / zazší; nejzazší / nejzadnější

Staročeský ekvivalent současného komparativu *snazší*:

složené tvary: *snazší/snadnější – snazšie/snadnějšíe – snazšie/snadnějšíe, pl. snazšie/snadnějšíe*

Typ 3: Stupňování pomocí přípony *-š-í*, která se připojuje k nezkrácenému tvarotvornému základu, přičemž zakončení tvarotvorného základu podléhá alternacím *h/ž, ch/š*:

Uzavřená dynamická skupina 18 nedubletních a 10 dubletních komparativů:

starší, mladší, slabší, tvrdší, chudší, tmavší, bledší, hnědší.

dublety: bohatší / bohatější, čistší / čistější, hustší / hustější, hrubší / hrubější, tlustší / tlustější, prostší / prostější, snědší / snědější, sprostší / sprostější, žlutější / žlutší, pustější / pustší.

s alternací h/ž: dražší, tužší.

s alternací ch/š: jednodušší, tišší, sušší, plošší, plašší, hlušší, prostodušší, slabodušší.

Staročeský ekvivalent současného komparativu *mladší*:

složené tvary: *mlazší – mlazšie – mlazšie, pl. mlazšie*

Typ 4: Stupňování pomocí produktivního rozšířeného formantu *-ejš-í/-ějš-í*, přičemž v zakončení tvarotvorného základu před tímto formantem dochází k pravidelným alternacím:

Výčet uzavřených skupin je ohraničen tečkou, otevřených skupin třemi tečkami:

k/č, ch/š, h/ž, r/ř

k/č: divočejší, onačejší, hořejší.

méně frekventované tvary: jinačejší, horčejší, křivolačejší, nijačejší, prostořečejší, dlouhoručejší.

dublety: trpčí / trpčejší, krotší / krotčejší, plytčí / plytčejší, hebčí / hebčejší, vlhčí / vlhčejší, křehčí / křehčejší, mělčí / mělčejší.

ch/š: většejší, bezdušejší.

h/ž: ubožejší, strožejší, nebožejší.

r/ř: ostřejší, chytřejší, pestřejší, moudřejší, štedřejší, přímočařejší, bystřejší, příkrejšší, modřejší, kypřejší, mokřejší, ponuřejší, bujařejší, čirejšší, bodřejší, spořejší.

Staročeské ekvivalenty současných komparativů *moudřejší* a *bohatší/bohatější*:

složené tvary: *múdrější – múdrějšie – múdrějšie, pl. múdrějšie*

bohatější – bohatějšie – bohatějšie, pl. bohatějšie

d/[d'](-d-ě-), t/[t'](-t-ě-)

d/[d']: různorodější, hrdější, činorodější, rudější, škaredější, sourodější, prvořadější, druhořadější, cizorodější, snědější.

t/[t']: důležitější, složitější, častější, jistější, movitější, čistější, hlasitější, rozmanitější, krutější

...

dublety I: jistější / jistší, žlutější / žlutší, pustější / pustší.

dublety II: bohatší / bohatější, čistší / čistější, hustší / hustější, hrubší / hrubější, tlustší / tlustější, prostší / prostější, snědší / snědější, sprostší / sprostější.

n/[ň](-n-ě-), mn/[mň](-mn-ě-), nn/[nň](-nn-ě-)

n/[ň]: levnější, silnější, náročnější, výhodnější, výraznější, kvalitnější, vážnější, úspěšnější, přísnější, aktivnější, vhodnější, zkušenější, klidnější, podrobnější, šťastnější, přesnější, efektivnější, snadnější, obtížnější, vzdálenější, pohodlnější, modernější, mírnější ...

mn/[mň]: příjemnější, významnější, skromnější, jemnější, rozumnější, temnější, objemnější, intimnější, upřímnější, extrémnější, tajemnější, přízemnější, dojemnější, krkolomnější, anonymnější, legitimnější, konformnější, přítomnější, autonomnější, konzumnější ...

nn/[nň]: účinnější, cennější, výkonnější, humánnější, spontánnější, všestrannější, suverénnější, rodinnější, nevinnější, homogennější, bezbrannější, stinnější, pohostinnější, mnohostrannější, rovnocennější, neúčinnější, terénnější, slunnější ...

m/[mň](-m-ě-)

známější, sebevědomější, strmější, střídmejší, zřejmejší, přímější, cílevědomější, samozřejmější, soukromější, pitomejší, šikmejší, povědomější, lakomejší, kolmejší, chromější, letmejší ...

sk/[šť](-št-ě-), ck/[čť](-čt-ě-)

sk/[šť]: přátelštější, lidštější, papežštější, ženštější, evropštější, společenštější, kamarádštější, nepřatelštější, proevropštější, světštější, ďábelštější, češtější, dětinštější, chlapštější ...

ck/[čť]: praktičtější, dramatičtější, optimističtější, ekologičtější, dynamičtější, kritičtější, techničtější, problematičtější, skeptičtější, prozaičtější, realističtější, sympatičtější ...

b/[bj](-b-ě-), p/[pj](-p-ě-), v/[vj](-v-ě-)

b/[bj]: dlouhodobější, blbější, krátkodobější, novodobější, hrubější, bohulibější, chabější, soudobější, škodolibější, libější, bezzubější, samolibější.

(**dubleta:** hrubší / hrubější)

p/[pj]: hloupější, velkolepější, skoupější, tupější, sverepější, slepější.

v/[vj]: zajímavější, novější, příznivější, zdravější, citlivější, fotbalovější, spravedlivější, živější, spolehlivější, přitažlivější ...

bez alternací: s/s, z/z, l/l

velkorysejší, úzkoprsejší, kusejší, lysejší, sebevelkorysejší ...

drzejší, cizejší, ryzejší, sebedržejší, seberyzejší, sebecizejší.

rychlejší, pomalejší, rozsáhlejší, teplejší ...

Typ 5a: Nepravidelné stupňování pomocí supletivních tvarů:

zlý – horší / zlejší

špatný – horší / špatnější

dobrý – lepší

Typ 5b: Nepravidelné stupňování pomocí polosupletivních tvarů:

malý – menší

velký – větší

dlouhý – delší

Typ 5c: Nepravidelné stupňování adjektiv odvozených od příslovčí místa:

dole → dolní – dolnější/dolejší

nahoře → horní – hornější/hořejší

↓

↓

dolejší

hořejší

Podrobnější poznámky k jednotlivým typům komparativů v rámci provedeného průzkumu:

Typ 1: Stupňování pomocí polyfunkční přípony *-í* (koncovka/sufix), která se připojuje k tvarotvornému základu zakončenému na *-k-*, přičemž u tohoto *-k-* dochází k alternaci na *-č-*.

Průzkumem Korpusu SYN, verze 8, zadáváním pokročilého dotazu [word="*.bčí"] s postupnou obměnou souhlásek v zakončení tvarotvorného základu (bflmpsvzhchkrtdnžščrc), byla zjištěna uzavřená, tj. neproduktivní, skupina 14 spisovných komparativů zahrnujících 7 spisovných neutrálních, nicméně frekvenčně výrazně rozlišených dubletních tvarů:

lehčí 54585x, *hezčí* 19882x, *měkčí* 8969x, *tenci* 7882x, *křehčí* 2832x, *mělčí* 1098x, *trpčí* 438x, *vlhčí* 222, *hebčí* 212x, *kluzčí* 54x, *plytčí* 27x, *břitčí* 20x, *slizčí* 9x, *křepčí* ?x.

dublety: *mělčí* / *mělčejší* 2x, *křehčí* / *křehčejší* 3x, *trpčí* / *trpčejší* 16x, *vlhčí* / *vlhčejší* 4x, *hebčí* / *hebčejší* 5x, *plytčí* 27x / *plytčejší* 5x, *křepčí* (určitý nevysoký počet výskytů)¹¹⁰ / *křepčejší* 0x.

Z hlediska spis. normy jde o neproduktivní způsob tvoření komparativů, v nespisovném jazyce však jsou tvary daného typu nově tvořeny, byť jde o jev zcela okrajový.

¹¹⁰ Korpusové nástroje nejsou schopny spolehlivě oddělit lemmata *křepký* a *křepčit*.

V takovém případě je třeba rozlišovat nespisovné tvary systémové a nesystémové, příp. patologické.

Při průzkumu ČNK byly zachyceny nespisovné systémové tvary *hezčejší 11x*, *lehčejší 4x*, *měkčejší 1x*, *sladčejší 1x*, které reprezentují předpokládaný vývoj směrem k tvoření komparativů pomocí produktivní přípony [-ejš-í]. Překvapivější je následující dubleta: nespis. *hořčí 174x* / spis. *hořčejší 131x*. Obě varianty lze považovat za systémové, ovšem překvapivá je vyšší frekvence nespisovné neproduktivní varianty. Chybný tvar *tenší 42x* představuje přechod od neproduktivního typu 1 (*lehčí*) k neproduktivnímu typu 2a (*těžší*). Ačkoliv jej lze považovat za systémový, vnáší do už tak složitého systému spíše chaos. Opačný pohyb představují chybné tvary *sladčí 32x* a *řidčí 18x*. Nesystémový tvar *čistčí 16x* je z hlediska současné normy nelogický až patologický, neboť neexistuje pozitiv *čistký*. Z hlediska vývojových tendencí by šlo o zcela nový typ tvoření vzešlý z fonologické podstaty stejně jako výše zmíněné tvary *sladčí* a *řidčí* (srov. MSČ, 2010, s. 207; Komárek, 2012, s. 184). Z didaktického hlediska lze chápat poslední čtyři případy jako odstrašující.

Staročeský ekvivalent současného komparativu *lehčí*:

jmenné tvary: *lehčejí – lehčejši – lehčejše, pl. lehčejše*

složené tvary: *lehčejší – lehčejšie – lehčejšie, pl. lehčejšie*

Ve stč. tvoření komparativů pomocí pouhé přípony *-í* neexistovalo. Současné tvary vznikly krácením, tj. vypuštěním skupiny *-ejš-* (Srov. Komárek, 2012, s. 183–184, Holub – Kopečný, 1952, s. 455). Danou vývojově podmíněnou skutečnost zohledňuje ze současných mluvnic pouze ČŘJ (2011, s. 132). V ostatních mluvnicích je operováno s pojmem přípony *-č-í* snad ani ne z neznalosti, nýbrž ze snahy pojmut skutečnost nově v synchronním smyslu. Dle našeho soudu je však etymologický, tj. pravdivý výklad zohledňující pravidelnou alternaci *k/č*, též didakticky mnohem srozumitelnější. Původní tvar komparativu adjektiva *hezký* se vyskytuje např. ve známé lidové písni:

Což se mně, má milá, hezká zdáš. Budeš-li tak hezká, až se vdáš?

Ještě hezčejší, můj nejmilejší, vem si mě, vem si mě, uhlídáš.

Z hlediska jazykové typologie představují komparativy typu *lehčí* ve srovnání s pozitivem pozoruhodnou ukázkou introflexe: [*lechki – lechčí, heski – hesčí*]. Při fonetickém přepisu vynikne skutečnost, že původní flektivní koncovky se staly homonymními a tvary jsou dnes (kromě pravopisu) rozlišeny pouze alternující souhláskou v zakončení tvarotvorného základu.

Typ 2a: Stupňování pomocí přípony *-š-í*, která se připojuje k tvarotvornému základu zkrácenému o příponu *-k-ý/-ok-ý*:

Průzkumem ČNK (syn v8) při zadávání dotazu [word="*.bší"] s postupnou obměnou souhlásek v zakončení tvarotvorného základu (bflmpsvzhchkrdtnžščrc), byla zjištěna uzavřená skupina rovněž 14 spisovných komparativů. Příponu *-eký* mají pouze adj. *daleký* a *prostořeký*. Ve SSJČ je ještě jako 2. st. od adj. *daleký* uveden tvar *další*, který ovšem komparativní význam ztrácí a nabývá převažujícího významu běžného pozitivu. Sonda mimochodem odhalila překvapivý přehled živě užívaných zpřídavnělých minulých přechodníků, např. *přeživiší 4531x*, *odstoupiviší 1493x*, *navrátiší 1461x*, *sestoupiviší 1129x*, *nastoupiviší 747x* atd.

těžší 114784x, *hlubší 39659x*, *širší 103765x*, *sladší 5164x*, *řidší 3186x*, *prudší 2965x*, *hladší 2136x*, *kratší 96478x*.

méně frekventovaná: *krotší 196x*, *vratší 103x*.

dubleta: *krotší 196x* / *krotčejší 10x*.

s alternací z/ž: *nižší 394267x*, *bližší 90856x*, *užší 26326x*.

s alternací s/š: *vyšší 802584x*.

Kromě výše zmíněného chybného tvaru *tenší 42x* se v korpusových textech vyskytuje tvar *nišší 34x*, který je třeba pokládat za nesystémový, vyplývá z neuvědomění pravidelné alternace z/ž.

Staročeský ekvivalent současného komparativu *kratší*:

jmenné tvary: *krací – kracši – kracše, pl. kracše*

složené tvary: *kracši – kracšie – kracšie, pl. kracšie*

(Ve stč. se ještě vyskytovaly původní alternace *t – c*, *d – z*)

Typ 2b: Stupňování pomocí přípony *-š-í*, která se připojuje k tvarotvornému základu zkrácenému o příponu *-n-ý/-n-í*, přičemž zkrácený tvarotvorný základ podléhá alternaci *d/z*:

V ČNK (syn v8) bylo ověřeno, že jde v synchronním pohledu v rámci spisovné neutrální češtiny pouze o dva případy *snazší* a *zazší* s původní systémovou, ale v ostatních případech již zaniklou alternací *d/z* (stč. např. *mlazší* atd.). Nicméně v rovině stylisticky příznakových výrazů se velmi omezeně vyskytly též tvary [word="*.sší"] *krasší 9x*, [word="*.šší"] *krašší 2x*. Tvar *krašší* je v obou případech použit V. Nezvaem ve sbírce *Básně noci* (1930) jako oživený

staročeský tvar ve funkci poetismu: „... *Bud'te krásná bud'te krutá dobrý den krašší meteorů slz a přísah žen lásko s níž jsme stáli na vrcholku hory sbírajíce hnízda hvězd a meteory na shledanou krašší snů a bludiček už zas natáhnout si na noc budíček ...*“ (úryvek převzat z Korpusu SYN, verze 8 z 12. 12. 2019). Překvapivě vysoký je výskyt chybného tvaru *snazší*“ 1337x!, příp. *nejzašší* 93x/*zašší* 0x. Spolu s výše zmíněným chybným tvarem *krasší* 9x představují z hlediska současné normy tvary nesystémové, neboť vyplývají z neznalosti alternací *s/š* a *d/z*. Ty se ovšem vyskytují jako systémový jev pouze u typů 2a a 2b v rámci pouhých tří lexémů (*vysoký*, *snadný*, *zadní*).

alternace d/z: *snadný* – *snazší* 40542x / *snadnější* 23186x

zadní – *zazší* 11x/*nejzazší* 5503x / *zadnější* 16x/*nejzadnější* 60x

Staročeské ekvivalenty současných komparativů *snazší* a *krásnější*:

složené tvary: *snazší/snadnější* – *snazšie/snadnějšíe* – *snazšie/snadnějšíe*, pl. *snazšie/snadnějšíe*

krasší – *krasšie* – *krasšie*, pl. *krasšie*

Typ 3: Stupňování pomocí přípony *-š-í*, která se připojuje k nezkrácenému tvarotvornému základu, přičemž zakončení tvarotvorného základu podléhá alternacím *h/ž*, *ch/š*:

Výše představeným obdobným zadáváním obměňovaného pokročilého dotazu (počínaje dotazem [word=".*bší"]) byla zjištěna uzavřená dynamická skupina 18 nedubletních a 10 dubletních komparativů. Všechny tvary s alternacemi jsou zde nedubletní. V IJP jsou dublety uváděny vždy v pořadí *-e(ě)jš-í*, *-š-í* bez ohledu na frekvenci výskytu. Je tím zřejmě vyjádřena skutečnost, že delší přípona je považována v rámci spisovné češtiny za produktivní. V níže uvedeném výčtu dublet je zachováno pořadí z IJP, ovšem s doplněným údajem o výskytu v ČNK. Autoři nově budovaného ASSČ varianty již uvádějí v pořadí podle frekvence výskytu.

nedubletní tvary: *starší* 644806x, *mladší* 413272x, *slabší* 97241x, *tvrďší* 37473x, *chudší* 19532x, *tmavší* 12416x, *bledší* 623x, *hnědší* 52x.

dublety: *bohatější* 262x/*bohatší* 32479x (SSČ *-ší*, SSJČ *-tší*, kniž.*-tější*!), *čistější* 3149x/*čistší* 10053x (SSČ *-ěj/ší*, SSJČ *-tší*), *hustější* 1044x/*hustší* 5792x (SSČ *-ěj/ší*, SSJČ *-tjší*, *-tší*), *hrubější* 235x/*hrubší* 4310x (SSČ *-b/ěj/ší*, SSJČ *-bší/-bější*), *tlustější* 160x/*tlustší* 2333x (SSČ *-t/ěj/ší*, SSJČ *-tší*), *prostější* 41x/*prostší* 1800x (SSČ *-ší/-ější*, SSJČ *-tší*), *snědší*

1009x/snědější 5x (v IJP zmateně pouze *snědější*, SSČ -ší, SSJČ -dší), *sprostější* 78x/*prostší* 162x (SSČ -/ěj/ší, SSJČ -tší), *žlutější* 147x/*žlutší* 43x (SSČ -/ěj/ší, v SSJČ komp. neuveden), *pustější* 37x/*pustší* 33x (SSČ -/ěj/ší, SSJČ -tší/-tější), *jistější* 9163x / *jistší* 1x (SSČ -/ěj/ší, SSJČ -tější, -tší).

nedubletní tvary s alternací h/ž: *dražší* 119799x, *tužší* 6614x.

nedubletní tvary s alternací ch/š: *jednodušší* 80473x, *tišší* 4797x, *sušší* 3867x, *plošší* 868x, *plašší* 255x, *hlušší* 159x, *prostodušší* 16x, *slabodušší* 7x.

Dublety *slabší* 97241x/*slabější* 13x, *tmavší* 12416x/*tmavější* 147x, *bledší* 623x/*bledější* 1x jsou z hlediska současné normy stylisticky rozlišené, neboť druhá varianta, ač plně systémová, není prozatím kodifikována jako spisovná.

Staročeský ekvivalent současného komparativu *mladší*:

jmenné tvary: *mlazí* – *mlazši* – *mlazše*, pl. *mlazše*

složené tvary: *mlazší* – *mlazšie* – *mlazšie*, pl. *mlazšie*

(Ve stč. existovaly konkr. např. namísto současného dubletu *bohatší/bohatější* pouze tvary *bohatější* – *bohatějšíe* – *bohatějšíe*, pl. *bohatějšíe*.)

Typ 4: Stupňování pomocí produktivního rozšířeného formantu *-ejš-í/-ějš-í*, přičemž v zakončeních tvarotvorného základu před tímto formantem dochází k pravidelným alternacím:

Korpusový průzkum byl prováděn pomocí pokročilého dotazu [word=".*čejší"] s postupným obměňováním zakončení tvarotvorného základu. Využit byl následující uzavřený soubor souhlásek či souhláskových skupin vzniklých pravidelnými alternacemi, přičemž souhlásky s, z, l nealternují:

- a) k/č, ch/š, h/ž, r/ř,
- b) d/[dʲ](-d-ě-), t/[tʲ](-t-ě-),
- c) n/[n̥](-n-ě-), mn/[m̥n̥](-mn-ě-), nn/[n̥n̥](-nn-ě-),
- d) m/[m̥n̥](-m-ě-),
- e) sk/[šʲ](-št-ě-), ck/[čʲ](-čt-ě-), čk/[čč,čʲ](-čč-e-, -čt-ě-)
- f) b/[bj](-b-ě-), p/[pj](-p-ě-), v/[vj](-v-ě-),
- g) bez alternací: s/s, z/z, l/l.

Alternace *k/č* je stejná jako např. u posesivních adjektiv (*Lucka* > *Lucčin*, *kráska* > *krásčin*, *Franciska* > *Francisčin*), alternace *sk/šť*, *ck/čť* se naopak u poses. adj. nevyskytují, ale jsou typické pro Npl Ma tvrdých složených adjektiv. Výčet uzavřených skupin je ohraničen tečkou, otevřených skupin třemi tečkami.

a) k/č, ch/š, h/ž, r/ř

k/č: *divočejší* 3248x, *onačejší* 452x, *hořčejší* 131x

méně frekventované tvary: *jinačejší* 36x, *horčejší* 9x, *křivolačejší* 7x, *nijačejší* 2x, *prostořečejší* 1x, *dlouhoručejší* 1x.

dublety: *trpčejší* 16x/*trpčí* 438x, *krotčejší* 10x/*krotší* 196x, *plytčejší* 5x/*plytčí* 27x, *hebčejší* 5x/*hebčí* 212x, *vlhčejší* 4x/*vlhčí* 222x, *křehčejší* 3x/*křehčí* 2832x, *mělčejší* 2x/*mělčí* 1098x.

ch/š: *vetšejší* 2x, *bezdušejší* 2x.

h/ž: *ubožejší* 196x, *strožejší* 23x, *nebožejší* 1x.

r/ř: *ostřejší* 15837x, *chytřejší* 12477x, *pestřejší* 11571x, *moudřejší* 6810x, *štědřejší* 2539x, *přímočařejší* 1944x, *bystřejší* 943x, *příkřejší* 394x, *modřejší* 322x, *kypřejší* 247x, *mokřejší* 182x, *ponuřejší* 139x, *bujařejší* 118x, *čirejší* 23x, *bodřejší* 18x, *spořejší* 17x.

Staročeské ekvivalenty současných komparativů *moudřejší* a *bohatší/bohatější*:

složené tvary: *múdrější* – *múdrějšie* – *múdrějšie*, pl. *múdrějšie*
bohatější – *bohatějšie* – *bohatějšie*, pl. *bohatějšie*

V ČNK se vyskytují následující dosud nespisovné tvary, např. *něspis. hořčí* 174x / *spis. hořčejší* 131x, *spis. jednodušší* 80473x / *něspis. jednodušejší* 2x; *hezčejší* 11x, *lehčejší* 4x, *měkčejší* 1x, *sladčejší* 1x. Všechny lze považovat za systémové ve smyslu logického vývoje jazyka.

b) d/[dʲ](-d-ě-), t/[tʲ](-t-ě-)

d/[dʲ]: *různorodější* 746x, *hrdější* 170x, *čínorodější* 91x, *rudější* 68x, *škaredější* 48x, *sourodější* 17x, *prvořadější* 9x, *druhořadější* 6x, *cizorodější* 5x, *snědější* 5x.

t/[tʲ]: *důležitější* 89035x, *složitější* 83147x, *častější* 33002x, *jistější* 9163x, *movitější* 3350x ...

dublety I: *jistější* 9163x / *jistší* 1x, *žlutější* 147x/*žlutší* 43x, *pustější* 37x/*pustší* 33x.

dublety II: *bohatější* 262x/*bohatší* 32479x, *čistější* 3149x/*čistší* 10053x, *hustější* 1044x/*hustší* 5792x, *hrubější* 235x/*hrubší* 4310x, *tlustější* 160x/*tlustší* 2333x, *prostější* 41x/*prostší* 1800x, *snědší* 1009x/*snědější* 5x, *sprostější* 78x/*sprostší* 162x.¹¹¹

¹¹¹ Pořadí tvarů v dubletách je shodné s pořadím v IJP, kde na prvním místě je vždy delší varianta bez ohledu na frekvenci výskytu.

c) n/[ň](-n-ě-), mn/[mň](-mn-ě-), nn/[nň](-nn-ě-)

n/[ň](-n-ě-): *levnější 136601x, silnější 123060x, ..., efektivnější 24159x, snadnější 23088x ...*

mn/[mň](-mn-ě-): *příjemnější 24423x, významnější 21130x, skromnější 12723x ...*

nn/[nň](-nn-ě-): *účinnější 18882x, cennější 17660x, výkonnější 13732x, humánnější 785x ...*

d) m/[mň](-m-ě-)

známější 12170x, sebevědomější 3454x, strmější 1761x, střídmejší 1345x, zřejmejší 1294x ...

Bohatší soupis nejfrekventovanějších komparativů typu c) a d) je uveden výše v základní přehledné klasifikaci. Databáze komparativů daného typu představuje z didaktického hlediska užitečný materiál pro pravopisná cvičení.

e) sk/[šť](-št-ě-), ck/[čť](-čt-ě-), čk/[čč, čť](-čč-e-, -čt-ě-)

sk/[šť](-št-ě-): *přátelštější 2291x, lidštější 1958x, papežštější 917x, ženštější 391x ...*

ck/[čť](-čt-ě-): *praktičtější 6494x, dramatictější 6092x, optimističtější 5840x ...*

čk/[čč, čť](-čč-e-, -čt-ě-): *hebouččejší 0x/heboučtější 3x, (nej)maliččejší 0x/(nej)maličtější 2x ...*

Komparativy zdvojnásobí představují zcela okrajový, nicméně pozoruhodný a opomíjený jev. Neplatí pro ně shoda typu alternace s Npl Ma (*maličcí, heboučcí x hebouččejší/heboučtější*).

f) b/[bj](-b-ě-), p/[pj](-p-ě-), v/[vj](-v-ě-)

b/[bj](-b-ě-): *dlouhodobější 17689x, blbější 1164x, krátkodobější 678x, novodobější 410 ...*

doubleta: *hrubější 235x/hrubší 4310x.*

p/[pj](-p-ě-): *hloupější 2195x, velkolepější 878x, skoupější 334x, tupější 252x, sverepější 34x ...*

v/[vj](-v-ě-): *zajímavější 42413x, novější 20718x, příznivější 18550x, zdravější 16181x ...*

Zjištěn byl mj. nespisovný nesystémový tvar *hloubější 4x*, systémový by byl *hlubočejší 0x*. Systémový tvar *slabější 13x* je prozatím nespisovný (viz výše).

g) bez alternací: s/s, z/z, l/l

velkorysejší 1914x, úzkoprsejší 19x, kusejší 11x, lysejší 5x, sebevelkorysejší 4x ...

drzejší 1724x, cizejší 523x, ryzejší 111x, sebedržejší 6x, seberyzejší 4x, sebecizejší 2x.

rychlejší 103081x, pomalejší 30877x, rozsáhlejší 15350x, teplejší 12703x ...

Typ 5a: Nepravidelné stupňování pomocí supletivních tvarů:

zlý – horší 283 065x / zlejší 104x; špatný – horší 283 065x / špatnější 66x; dobrý – lepší 1091479x

Typ 5b: Nepravidelné stupňování pomocí polosupletivních tvarů:

malý – menší 493228x; velký – větší 1299659x; dlouhý – delší 348719x

Typ 5c: Nepravidelné stupňování adjektiv odvozených od příslovčí místa:

<i>dole → dolní – dolnější 0x/dolejší 254x</i>	<i>nahoře → horní – hornější 3x/hořejší 447x¹¹²</i>
↓	↓
<i>dolejší</i>	<i>hořejší</i>

Korpus SYN verze 8 obsahuje nespisovné tvary *dobřejší 13x, lepšejší 8x, dloužejší/malejší 0x, lepčí 94x, menčí 21x, větčí 11x*, z nichž poslední tři se vyskytují v nespisovných promluvách literárních postav.

Pojmu polosupletivní tvary užívá Marvan (2008, s. 72). Např. u pozitivu *dlouhý* předpokládá existenci sufixu *-ouh-* a alomorfů *dl-*, *del-*.¹¹³ Stejný autor také upozorňuje na pozoruhodné tzv. vertikální tvoření adjektivních komparativů přímo z pozitivů adverbii u uzavřené skupiny adverbii/adjektiv s místním a časovým významem. Kromě evidentních případů adjektiv *dolní* a *horní* (viz typ 5c)) se však ostatní stejně vzniklé adjektivní komparativy podřizují slovotvornému principu, kde polyfunkční přípona *-ejší/-ější* vystupuje ve své nikoliv morfologické, ale čistě slovotvorné funkci. Tvary *pozdější* a *dřívější* jsou v současném jazyce (IJP, SSČ, SSJČ) chápány jako pozitivy patřící do řady stejně tvořených adjektiv s místním a časovým významem typu *zdejší, tamější, protější, vnější, vedlejší; včerejší, zítřejší, nyníjší, tehdejší, někdejší*, která uvádí Marvan (2008, s. 84) s odkazem na Šmilauera (1971, s. 144). Jako pozitiv lze chápat i tvar *další*, který ještě v SSJČ figuruje v původním smyslu jako 2. stupeň k pozitivu *daleký*, tj. pův. typ 2a). U adjektiv *pozdní* a *dřevní*, odvozených od adverbii, je pak v současných kodifikačních příručkách uváděn pravidelný komparativ. Popsaný jev nepřímo obhájí začlenění gradace do oblasti morfologie.

¹¹² Při korpusovém průzkumu byl vyloučen obrovský výskyt příjmení *Dolejší* a *Hořejší*. Tvar *dolejší* může mít význam jak komparativu, tak pozitivu. Uvedených 254 výskytů lze za účelem zjištění poměru obou variant zpracovat manuálně.

¹¹³ Slavičková (1975, s. 518) uvádí pouze nerozdělený alomorf *-dlouh-*.

Použitá literatura a zdroje (s uvedením zkratk citovaných mluvnic a zdrojů):

- Akademický slovník současné češtiny* [online] (2017–2022). Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i. Cit. 04. 04. 2022. <<https://slovníkcestiny.cz>>. (ASSČ)
- Bígl, R. *Vývoj lužickosrbského skloňování a stupňování*. Praha: Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum 2013.
- Cvrček, V. et al. *Mluvnice současné češtiny 1. Jak se píše a jak se mluví*. Praha: Karolinum 2015/2010. (MSČ)
- Čechová, M., Dokulil, M., Hlavsa, Z., Hrbáček, J., & Hrušková, Z. *Čeština – řeč a jazyk*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 2011/1995. (ČŘJ)
- Havránek, B. (ed.) et al.: *Slovník spisovného jazyka českého*. Praha: Academia 1989. Dostupné z: <https://prirucka.ujc.cas.cz> (SSJČ)
- Holub, J. – Kopečný, F. *Etymologický slovník jazyka českého*. Praha: Státní nakl. učebnic v Praze 1952.
- Internetová jazyková příručka* [online] (2008–2021). Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i. Cit. 29. 3. 2022. Dostupné z: <https://prirucka.ujc.cas.cz> (IJP)
- Karlík, P. et al.: *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2012/1995.
- Komárek, M. *Dějiny českého jazyka*. Brno: Host 2012. (PMČ)
- Kroupová, L. et al.: *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*. Praha: Academia 2005. Dostupné z: <https://prirucka.ujc.cas.cz> (SSČ)
- Křen, M. et al.: *Korpus SYN, verze 8 z 12. 12. 2019*. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2019. Dostupný z WWW: <http://www.korpus.cz>
- Kučera, K. – Řehořková, A. – Stluka, M. *DIAKORP: Diachronní korpus, verze 6 z 18. 12. 2015*. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2015. Dostupný z WWW: <http://www.korpus.cz>
- Marvan, J. *České stupňování – slovanská podoba evropské univerzálie*. Praha: Univerzita Karlova v Praze. Nakladatelství Karolinum 2008.
- Slavičková, E. *Retrogradní morfematický slovník češtiny*. Praha: Academia 1975.
- Šmilauer, V. *Novočeské tvoření slov*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1971.
- Šticha, F. et al.: *Akademická gramatika spisovné češtiny*. Praha: Academia 2013. (AGSČ)
- Vážný, V. *Historická mluvnice česká II. Tvarosloví. 1. část, skloňování*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1970.

Recenze

Pivo s režnou

PaedDr. Ivo Harák, Ph.D.

harak@post.cz

„Faltus je velkým znalcem duchů, děsů a hejkalů. Rád o nich vypráví v hospodách u piva s režnou.“ – dočteme se v knize, která se jen na první a dosti povrchní pohled může dostatečně nezaujatému pozorovateli jevit jako (podivné pravda, ale přece jen) album pastelů a uhlových kreseb **Petra Faltuse** doprovázených texty jeho přítele **Karla Steigerwalda**. Výtvarných děl inspirovaných převážně Šumavou; jak o tom svědčí první slovo z názvu publikace. Leč ono druhé, beroucí své oprávnění ze záměrného a přitom nenásilného prolínání objektů předmětného světa s jeho bizarně působícími deformitami i přiznanou váchalovskou mystičností (Gabreta – Šumava, Kopec za Vojtěškou, Borová Lada; byltě Váchal přece tvůrcem Šumavy umírající a romantické), nás upozorňuje, že bychom na **Šumavu patafyzickou** mohli ba měli pohlížet trochu jinak.

Totíž jako na vzájemné zrcadlení dvou zdánlivě mimoběžných, vnitřně ovšem (Šumavou jako pozadím, jevištěm a divadelním fundusem; okolostojičností i výsledky Faltusových snah co příběhem) propojených uměn: Faltusova malování a Steigerwaldova psaní (o něm). A ještě jednou věcí ovšem; pro jejíž označení bych si dovolil použití termínu Petra Krále *smyk*. Jímž na straně jedné myslím Faltusovu potřebu znejistění, subverze. Tam, kde se jeho obraz zdá býti v podstatě realistickým podáním, proměňuje se sotva znatelným posunem (v barvě, tvaru, gestu – ale také názvem díla) v ironicky míněný symbol (dožadující se *několikerého čtení* – Jaroděj z Petrovic, Jaro z hor – vlčí mág). Zdánlivě jen abstraktní barevné kompozice se zpředměťují stínem mariánského sloupu (Z Mokrosuk stín), stav mysli a světa nabývá podoby (Jitro na Fufernách), beztvaré bezčasí pak kontur i barev pod dotekem místa a doby (Jak přišlo jaro na Filipovu Hut').

Musím nicméně hlasitě dodat, že chci termínem *smyk* ovšemže pojmenovat a pojmut také psaní Steigerwaldovo: absurdní, vtipné, patafyzické (z rodu Hašků či Váchalů), velmi *napadené*. Stojící v blízkosti mikropovídek D. Charmse nebo slovního zpodobení osudů

páně Hadlízových z pera L. Nováka, arci pak také – předmětnou realitou ukostřených, ohňostrojem nápadů se od této duchovně i fyzicky toužících odpoutat – drobných próz P. Linharta. „Autor těchto zápisků... že jsou to lži, ví dobře. Myslí si, že jsou krásné... ..pěkná lež říká často víc než pravda.“

V nejlepších svých pasážích přináší nám Steigerwaldovo psaní více dětskou než dětinskou radost z myšlení, z toho, kterak se úsměv rodí z poznání věci a významu slova užitého zdánlivě nenáležitě (nicméně nakonec nad míru případně): „Sexuálních výjevů nakreslil Faltus málo. Ne všechny ukazuje lidem, je plachý a pravdivý cynik.“ Radost ze hry, z rozehrávání domnělých příběhů páně malířových z jeho cest z ateliéru za inspirací (mezi jejímiž zdroji nesmí chybět v názvu recenze inzerované tekutiny) a zpět. Tematizovaná fráze náhle vesele ožívá v plnosti svého absurdního defétismu: „Odpovídá jeho přesvědčení, že všechno jde šejdrem a že je to stejně jedna hrůza.“

Mezi ony slabší patří pak pasáže takové, v nichž je jejich tendenčnost (to jest boj proti *pytlasům* politickým, uměleckým i prostě lidským – „**Pytlas**, výraz pro malíře peněženek;“ nalezneme v připojeném slovníčku Postavy šumavských příběhů) jaksi příliš prvoplánovou a tudíž nad míru zřetelnou (například v textu Faltus vyhnal ze Šumavy nebezpečného mrchoše).

Nad sličně vypravenou knihou prožíval jsem ovšem zejména onu radost. Díky níž jsem si nakonec vlastně ani neuvědomoval, že mne – nenásilně – učí také myslet. Ne jen vymýšlet si, co vše by bylo možné zažít při subverzivním stejně jako inspirovaném vnímání kulís našich všednodenních životů, ale také přemýšlet nad závažností zdánlivě mimoděk prosloveného či učiněného – zda a nakolik jsme ve slovech a skutecích skutečně přítomni: „Když inteligentní člověk nezastupuje ani sám sebe, vypadá jako blbec, kterým je.“

Kéž tedy svedeme odmítnout všechny *pytlasy*, kteří by umění (ať už je jakékoli) chtěli měřit na metry a vážit na kila, aniž by je zajímalo cokoli krom významu podpisu vpravo dole. Abychom zůstali „do smrti chudí a šťastní“? Abychom zůstali svobodnými od svodů přiměřenosti, účelu, *dobrého vkusu* a *zdravého trávení*. Dítě, protože *neví*, si s panenkou *nehraje* na obchod. Dítě v něm *je*.

Literatura

Petr Faltus – Karel Steigerwald: *Šumava patafyzická. Kundus Fundus. Bundáš Kundáš. Mrchoš. Zdeněk Nejedlý a ostatní pytlasové.* Togga. Praha 2018. 1. Vydání. Náklad a cena neuvedeny. 104 stran. ISBN 978-80-7476-131-7.

Nová publikace o vlivu staroslověnštiny na starou češtinu¹¹⁴

PhDr. František Čajka, Ph.D.

Frantisek.cajka@email.cz

Představená publikace je věnována problematice staroslověnského vlivu na starou češtinu.¹¹⁵ Povaha zpracované tematiky však relativně úzký jazykový horizont překračuje, neboť se zapojuje svými východisky i ve svých důsledcích do širěji medievisticky koncipovaného bádání. Uvedme alespoň dvě základní oblasti – zkoumání staroslověnské kulturní složky ve střední Evropě (na Velké Moravě a v přemyslovských Čechách) a široce pojatou mnohohvrstevnatou tematiku spojenou s počátky (křesťanské) kultury a vzdělanosti ve střední Evropě.

Publikaci připravil kolektiv etymologického oddělení Ústavu pro jazyk český AV ČR (Bohumil Vykpěl, Helena Karlíková, Ilona Janyšková, Vít Boček), který se danou tematikou úspěšně zabývá již řadu let.¹¹⁶ Knihu doplňují příspěvky historika Davida Kalhouse a paleoslovenisty a bohemisty Miroslava Vepřka.

Materiálové, analytické a interpretační jádro práce představuje pět nestejně rozsáhlých částí. Specifikování tématu publikace, přehled dějin bádání a vymezení materiálového východiska analýzy je vyloženo v první kapitole (Úvodní poznámky: téma staroslověnského dědictví ve staré češtině, s. 7–18). Analytickou část práce tvoří dvě kapitoly zkoumající výskyt staroslověnských jazykových prostředků ve staré češtině. Jedná se o rozsáhlou kapitolu Potenciální lexikální paleoslovenismy ve staré češtině (s. 19–153) a tematicky navazující kapitolu Potenciální nelexikální paleoslovenismy ve staré češtině (s. 155–170). Interpretační zhodnocení předchozích částí práce přináší kapitola Shrnutí analytické části (s. 171–175). Obecnější závěry ve smyslu klasifikace souboru potencionálních paleoslovenismů ve staré češtině, stanovení povahy staroslověnského či církevněslovanského vlivu a role uvedené kulturní složky pro počátky češtiny a českého písemnictví spolu s komentovanou kritickou reflexí vědeckého diskurzu formovaného také faktory mimovědecké povahy (meta-vědeckými,

¹¹⁴ Bohumil Vykpěl – Helena Karlíková – Ilona Janyšková – Vít Boček (s příspěvky Davida Kalhouse a Miroslava Vepřka): *Staroslověnské dědictví ve staré češtině*. Studia etymologica Brunensia 26. Vydalo etymologické oddělení Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., v NLN, s. r. o., Praha 2021. 304 s.

¹¹⁵ Autoři zkoumaný vliv staroslověnštiny na starou češtinu spojují v pouze se staroslověnštinou velkomoravskou a v přemyslovských Čechách (staroslověnštinou české redakce/typu, českou církevní slovanštinou). Možné souvislosti s charvátskohlaholským písemnictvím spojeným s Emauzským klášteřem (klášter Na Slovanech) programově ponechávají stranou.

¹¹⁶ Z prací uvedeného okruhu autorů se vztahy mezi nejstarším slovanským spisovným jazykem a češtinou odráží v materiálu *Etymologického slovníku staroslověnského jazyka* (red. E. Havlová, A. Erhart, I. Janyšková, seš. 1–20–, Praha – Brno, Academia – Tribun EU, 1989–2021–), v některých výstupech monografické povahy i četných příspěvcích publikovaných v odborných periodikách.

meta-teoretickými či ideologickými východisky badatelů a jejich světonázorovou motivací) přináší kapitola Závěrečné poznámky: staroslověnské dědictví ve staré češtině mezi empirií a světonázorem (s. 177–196).

Oblast historické sociolingvistiky postihují následující tři kapitoly. Kontaktové lingvisticky orientovaná část publikace přináší sociolingvistický pohled na možný dobově reflektovaný vztah staroslověnštiny a češtiny, a dále také na základě různých kritérií (např. sociálního statusu, vztahu k panovnickému dvoru) specifikování uživatelů a recipientů staroslověnštiny (Mechanismy vlivu staroslověnštiny na starou češtinu, s. 197–207). Tematicky komplementární stať zpracoval David Kalhous pod názvem Sociolingvistický status staroslověnštiny v přemyslovských Čechách (s. 209–216). Cestu za stanovením významu staroslověnštiny v raně přemyslovských Čechách rámcuje pět subtémat, které tvoří: 1) význam staroslověnského písemnictví ve srovnání s písemnictvím latinským; 2) stanovení vztahu mezi oběma složkami písemnictví dané doby; 3) identifikace publika staroslovenských textů; 4) stanovení širšího kontextu ve smyslu literalizace vernakulárních textů; 5) obecnější úvahy o vývoji literalizace společnosti dané doby. Uvedený metodologicky a tematicky vymezenou část publikace završuje kapitola M. Vepřka (Za horizont českocírkevněslovanského období, s. 217–231), který v syntetickém podání reflektuje ty projevy staroslověnské a církevněslovanské kulturní složky, které lze v českém prostředí po jejím oficiálním zániku (roku 1097) nalézt cca do konce 13. století.

Součástí monografie jsou dále dvě přílohy (s. 233–246 a s. 247–252). Představuje je jednak dosud nepublikovaná studie V. Vondráka (1859–1925) *Spuren des kirchenslavischen Einflusses auf die böhm. (bes. altböhm.) Sprache* uložená v rukopisné podobě v Archivu Masarykovy univerzity v Brně (fond B 62, karton 1, inventární číslo 37), jednak vydání strojopisně zapsaného opisu posudku M. Weingarta (1890–1939) na disertační práci M. Svobody (1883–1948), který byl zaslán J. Vašicovi (dopis z 5. 12. 1926, Literární archiv Památníku národního písemnictví, fond č. 1844 Vašica Josef).

Pomocnou výbavu knihy představují tematicky zacílené soupisy zkratk, a to pramenů staročeských (s. 253–257) a staroslověnských (s. 257–259). Pro snazší práci čtenáře s textem monografie byl připraven dále soupis zkratk biblických knih (s. 259–260) a zkratk jazyků (s. 260–261) a soubor zkratk dále nespecifikovaných (s. 261–262). Představená monografie je opatřena velmi reprezentativním soupisem literatury předmětu (s. 262–295), jehož jádro bylo nadto charakterizováno a komentováno v úvodní kapitole. Soubor jednotlivých částí knihy uzavírá anglickojazyčné summary (s. 297–300).

Z koncepčního hlediska lze vyzdvihnout zejména tři charakteristické rysy publikace. Tvoří je 1) rozsah materiálního okruhu možných paleoslovenismů ve staré češtině a jeho vymezení, 2) metodologie přístupu k uvedenému materiálovému okruhu a samotné hodnocení možných paleoslovenismů i jejich klasifikace a 3) představená širší pohledů na zkoumanou problematiku.

Materiálové novum práce představuje již soupis 177 potencionálních paleoslovenismů ve staré češtině, jehož výsledná podoba vznikla na základě excerpce odborné literatury. Uvedený materiál lze rozdělit na rozsáhlejší soubor 157 lexikálních a frazeologických prostředků a na skupinu 20 prostředků nelexikální (slovotvorné a gramatické) povahy. V prvním případě byly předmětem excerpce zejména rozsáhlejší soupisy (potencionálních) paleoslovenismů, které shromáždili V. Vondrák, B. Havránek, resp. J. Jireček (a v upravené verzi F. Bayer).¹¹⁷ V případě materiálu nelexikální povahy lze konstatovat, že shromážděný soubor daných prostředků byl souhrnně publikován vůbec poprvé.

Lexikální materiál staroslověštiny uváděný v představené monografii je opřen o nejrozsáhlejší staroslověšný slovník vůbec - *Slovník jazyka staroslověšského*, materiál staročeský pak o *Slovník staročeský* Jana Gebauera, *Staročeský slovník*, *Elektronický slovník staré češtiny*, excerpata archivu *Staročeského slovníku* a *Gebauerova slovníku* a o *Staročeskou textovou banku*.¹¹⁸

Lexikum bylo zpracováno formou jednoduchých strukturovaných hesel s dvojitým záhlavím (staročeským a staroslověšským). Méně často je užito hnízdování slov do souborné heslové stati. Součástí publikace jsou i hesla odkazová.

Jako první je lexikograficky zpracován výraz staročeský, poté je uveden jeho potencionální staroslověšský zdroj. Záhlaví hesla je uváděno v obou případech v uzuální podobě (základní gramatické určení a význam), srov. v případě substantiv je uveden tvar nom. sg., gen. sg. a rod, v případě sloves infinitiv a slovnědruhovému určení (vb.). Součástí strukturovaného hesla je obvykle i určení výskytu daného výrazu českého i staroslověšského v daných památkách a informace o případných derivátech či kompozitech. Autoři v tomto smyslu (i v případě stanovení významu) neaspirovali na úplnost, příslušné informace uvedeného druhu jsou uvedeny „(...) v takovém rozsahu, v jakém to výklad vyžaduje.“ (s. 21). Následuje výkladová část, která je jednak reflexí odborné literatury předmětu vázící se k vztahu

¹¹⁷ Uvedené lexikálně-frazeologické jádro bylo doplňováno dalším materiálem, shromážděným porůznu např. v pracích A. Frinty, V. Kyase, E. Michálka, J. Vintra aj. Siatkowského. Kompletní přehled literatury předmětu opatřené bibliografickými odkazy viz recenzovaná práce, s. 18.

¹¹⁸ Uvedené zdroje jsou v elektronické verzi dostupné jako součást internetové aplikace *Vokabulář webový*, viz <https://vokabular.ujc.cas.cz/>

staročeského a staroslověnského slova, jednak je věnována analýze obou jednotek a stanovení vztahu obou lexémů (staročeského a staroslověnského).

Forma zpracování komplementárního okruhu potencionálních nelexikálních paleoslovenismů ve staré češtině byla podřízena charakteru zkoumaného materiálu a jeho „rozptýlenému“ výskytu v odborné literatuře. Z tohoto důvodu autoři přistoupili k nestrukturované formě komentáře.

Analyzovaný materiál byl rozčleněn do čtyř skupin podle pravděpodobnosti staroslověnského vlivu (s. 171–175). Autoři tak vymezili skupinu 84 prostředků, které nehodnotí jako paleoslovenismy ve staré češtině. Příslušnost zkoumaných prostředků do dalších tří skupin je vymezena podle vyšší či nižší pravděpodobnosti jejich staroslověnského původu. V pořadí druhé skupině je tak shromážděno 67 prostředků, jejichž staroslověnský původ považují autoři bez další specifikace za možný. Ještě silněji traktovaná možnost staroslověnského původu českého ekvivalentu je shledána v případě 20 dokladů. Do čtvrté skupiny spadají ty prostředky, jejichž staroslověnský původ je hodnocen jako více méně jistý (6 výrazů).

Součástí hodnotícího popisu potenciálních paleoslovenismů (vyjma první skupiny) je dále trojstupňová struktura graficky symbolizovaná počtem křížků (jeden až tři), která se snaží reflektovat eventuální působení staroslověnského prostředku ve smyslu extenzivním i intenzivním. Uvedenou škálu reprezentují tato hodnotící kritéria: (+) textový vliv, resp. vliv na větší funkční vytížení českého prostředku (archaismu či prostředku periferního), (++) jazykový vliv realizovaný přejímkou, kdy daný domácí prostředek zůstal více méně periferní, (+++) jazykový vliv realizovaný přejímkou, kdy se daný domácí prostředek stal více méně běžnou součástí českého jazykového systému. I přes jistou subjektivnost a autory avizovanou schematičnost je uvedený pohled velmi plastický. Spojuje jak základní pohled na zkoumaný materiál jako celek, přináší však zároveň i jeho jemnější systemizovanou charakteristiku.

Jako doklad uvedeme skupinu výrazů považovaných za více méně jisté paleoslovenismy [s. 174]:

3 ano				6
+	<i>mír</i> ‘svět’	<i>pomilovati</i> ‘smilovat se’		2
++	<i>bohorodice</i>	<i>D(i)mitr</i> (a <i>Mitrov</i> , (<i>D</i>) <i>mitrovice</i>)	<i>Kliment</i>	3
+++	<i>blahoslaviti</i>			1

Zkoumaný materiál jako celek autoři hodnotí v obecném slova smyslu jako inkoherní. V případě přejatých slov a kalků odkazují k různému časovému období přejetí a jazykově-geografickému kontextu. Výrazy slovanského původu pak rozdělují do dvou základních skupin. První tvoří staré náboženské termíny předkřesťanského původu, které mají své východiště již v praslovanštině. Druhá skupina jsou již výrazy bez předpokládaných východisek předkřesťanských. Na základě uvedeného se v otázce možného přenosu terminologie jako celku autoři vyjadřují ve smyslu negativním - uvedená skupina slov „expandovaný celek“ netvoří (s. 179–181).

Mnohé zajímavé úvahy přináší stat’ D. Kalhouse. Komentář zasluhuje závěr vzešlý na základě evidence staroslověnských a latinských památek bohemikálního charakteru, že okruh staroslověnských památek pocházejících z Čech „(...) nepůsobí nijak rozsáhle.“ (s. 212). Domníváme se, že uvedený názor je příliš odsudečný. Obecně lze říci i bez srovnání s dobově sourodou - nikterak extenzivní - latinskou produkcí, že staroslověnská tvorba je četností výsledků literární činnosti i různorodostí žánrově-typologické charakteristiky textů dokladem produktivního proudu písemnictví v přemyslovských Čechách.

Pohledem na projevy církevněslovanského dědictví i ve 12. a 13. století se zabýval M. Vepřek (s. 217–231), který sumarizuje novější stav bádání, k němuž připojuje i některé své podnětné úvahy. Hodnotí situaci možných center staroslověnské vzdělanosti v Čechách mimo prostředí Sázavského kláštera, způsob předávání staroslověnské vzdělanosti (z kněží na jejich žáky, nejspíše alespoň z části z oblasti rodinných příslušníků, a to podle pojetí P. Sommera formou „rozptýleného semináře“), zmiňuje některé novější indicie vedoucí k představě silnějšího vztahu klášterního prostředí břevnovského a sázavského aj.

Z pomocného aparátu knihy zasluhuje zmínku způsob uvádění zkratk staroslověnských a staročeských památek, který autoři charakterizují jako orientační (zacílený

na chronologii a určení žánru památky, srov. poznámky na s. 253 a 257), přičemž odkazují k úplnějším soupisům.

Představená publikace přináší unikání, v současné době nejkomplexnější pohled na problematiku, která je součástí diskurzu trvajícího bezmála 250 let. Z obecných závěrů práce vyplývá podle interpretace autorů redukce počtu (možných) paleoslovenismů ve staré češtině.¹¹⁹ Lze předpokládat, že publikace *Staroslověnské dědictví ve staré češtině* vzbudí zaslouženou pozornost, a že bude ve svých závěrech i v jednotlivostech komentována, konfrontována novým materiálem a doplňována výsledky dalšího bádání.

¹¹⁹ Srov.: „Ve světle naší analýzy se pak tento vliv [staroslověnštiny na starou češtinu, doplnil F. Č.] jeví jako spíš slabý: za jisté paleoslovenismy lze považovat dvě apelativa a dvě propria, za pravděpodobné paleoslovenismy, resp. staroslověnštinou pravděpodobně ovlivněné výrazy pak asi osm, resp. tři běžná slova a jeden nelexikální prvek, jakož i osm slov perifernějších (navíc hramotina jakoby ukazovalo na pozdější styky východoslovanské). K tomu se pak druží ještě vícero slov, která paleoslovenismy být mohou, ale nejspíš nejsou.“ (s. 196).

Zdenko Dobřík: Cudzost' a inakost' v jazykovej komunikácii.
Banská Bystrica: Belianum 2018. 126 s. ISBN 978-80-557-1479-0. Náklad 110 ks.

doc. Mgr. Patrik Mitter, Ph.D.

patrik.mitter@centrum.cz

Xenolingvistickému bádání se donedávna česká a slovenská lingvistika věnovala pouze okrajově a nesoustředěně. K jeho rozvoji přispěly monografie Slavomíra Ondrejoviče *Jazyk, veda a jazyku, societa* (2008) (a některé jeho dřívější práce ve formě jednotlivých studií) a zvláště pak monografie Juraje Dolníka vydané v uplynulém desetiletí – *Jazyk-člověk - kultúra* (2010), *Sila jazyka* (2012), *Cudzost' – jazyk - spoločnosť* (2015) V návaznosti na uvedené práce vyšla i tato monografie z pera banskobystrického germanisty Zdenka Dobříka. Monografie je výsledkem jeho dlouhodobého a soustředěného sociolingvistického bádání v oblasti konfrontace a kontaktů jazyků (zvláště němčiny a slovenštiny), v posledních letech i zkoumání inter-, resp. intrakulturní komunikace. Jde o téma, jehož zkoumání má v západoevropských lingvistikách relativně dlouhou tradici a jež se v současné Evropě (jakožto velmi otevřeném multikulturním geoprostoru) jeví jako nanejvýš aktuální a potřebné. Ze sociolingvistického a jazykověkulturního hlediska patří do xenolingvistického bádání nejen studium postojů jazykové kritiky, ale i samotných uživatelů jazyka k přejímání a užívání cizích slov v komunikaci příslušného jazykového společenství.

Text knihy je rozdělen do čtyř hlavních kapitol. První kapitola předkládá základní teoreticko-metodologická východiska xenolingvistického bádání na základě jednak prací německých sociologů a sociolingvistů, jednak výše uvedených prací J. Dolníka. V následující kapitole je představena kritická analýza diskursu (KAD) jako prostředek identifikace cizosti a jinakosti, resp. xenoznaků. Součástí KAD se postupně stala sociální sémiotika. Ta zkoumá nikoli znaky samotné, ale jejich uživatele a záměry, s jakými znaky užívají.

Od existence xenoznaků se odvozuje status xenismů interkulturních (tj. jazykových xenoznaků jiných kultur) a intrakulturních (tj. jazykových znaků v rámci jedné kultury). Všechny uvedené teoreticko-metodologické přístupy xenolingvistiky autor vhodně ilustruje na konkrétních příkladech z různých sociokulturních diskurzů. Stěžejní částí knihy je třetí kapitola, v níž autor předkládá jazykové obrazy migrantů a migrace v projevech vybraných středoevropských politiků v online debatách o těchto projevech. Autor analyzuje v projevech

slovenského prezidenta Andreje Kisky, českého prezidenta Miloše Zemana a německého exprezidenta Joachima Gaucka jednotlivé xenoznaky. Ty dále rozděluje na znaky vyjadřující akceptovatelnou a neakceptovatelnou jinakost a hledá jejich průnik a rozdíly v projevech jednotlivých politiků. Hodnotové a světonázorové myšlenkové průniky jsou doloženy v projevech A. Kisky a J. Gaucka, projev M. Zemana je z tohoto pohledu od obou značně odlišný. Různé jazykové obrazy migrantů lze interpretovat mj. na základě vztahu figury a pozadí, jakožto esenci organismické teorie osobnosti. Vycházeje z tohoto vztahu identifikuje autor jako figuru v projevu A. Kisky výraz *utečenci*, u M. Zemana výrazy *ekonomičtí migranti* a *islámští teroristé*. (Určitým nedostatkem knihy je skutečnost, že v knize nenalezneme přepisy jednotlivých zkoumaných textů – např. v příloze, čtenář by některé jevy v textech mohl najít a posoudit sám.)

Následující analýzy online debat v internetových médiích jsou inspirativním příkladem, jakým směrem by se mohlo (a vlastně i mělo) ubírat bádání v oblasti xenolingvistiky. Prostor nových médií je právě takovým, který umožňuje svým uživatelům značnou anonymizaci jejich vyjádření a otevírá jim tak možnost prezentovat i takové názory (a takovým způsobem), které by se neanonymně prezentovat nedovážili. Z tohoto důvodu je výzkum textů realizovaných v tomto komunikačním prostoru velmi cenným pramenem sociologickým, sociokulturním, sociolingvistickým – a to zvláště při zkoumání diskurzu o aktuálních společenských jevech národního i mezinárodního významu. Tímto pramenem může být i věcná literatura (např. reportážního charakteru), kterou píší politici, jak autor ostatně dokazuje na analýze knihy německé političky SPD Katji Schneidtové *Wir Schaffen es nicht* (2016, - slovenský překlad *Nezvládneme to*, 2017).

Analýzu vnímání cizosti a jinakosti Z. Dobřík následně aplikuje i na konkrétní osobu (čtvrtá kapitola). Ukazuje se, že diskurz týkající se konkrétní osoby (v tomto případě Ferdinanda Porscheho) konstituují podobné myšlenkové mechanismy, stereotypy a světonázorová stanoviska, jaké sdílí ostatní příslušníci národního společenství v diskurzu o více či méně určité společenské skupině či vrstvě. Diskurz okolo osoby Ferdinanda Porscheho (známého konstruktéra automobilů a rodáka z Vratislavic nad Nisou) se rozvinul v souvislosti s otázkou, zda ponechat, či odstranit uvítací tabule v obci s nápisem *rodiště Ferdinanda Porscheho* a s rozsahem a obsahem informací o Porscheho životě (zvláště o jeho příslušnosti k NSDAP a SS) v kulturním a vzdělávacím centru obce, v němž byly umístěny i automobily značky Porsche.

Autor monografie předkládá i možné řešení tohoto sporu, které spočívá v zachování proporcionality mezi akomodačními a asimilačními procesy v komunikaci, což v praxi znamená ohleduplnou konfrontaci motivačních a hodnotových světů účastníků komunikace. (Jak tato kauza dopadla, se lze mj. dočíst v této kapitole.)

Autor v úvodu uvádí, že záměrem knihy je oslovit studenty filologických a humanitních oborů a i širokou odbornou veřejnost. K tomu nelze než dodat, že takového texty by se měly dostat k politikům, hlavně však k jejich voličům. Lze věřit, že tato kniha přispěje v česko-slovenském jazykovém prostoru k dalšímu, mohutnějšímu rozvoji xenolingvistického výzkumu. Ten se tváří v tvář realitě současné a budoucí Evropy jeví jako nezbytný. Jedině důkladným poznáním manipulativních technik a strategií falešných argumentací lze zmenšovat riziko narůstajícího počtu různých politických populistů a pseudopopulistů v jednotlivých zemích EU a s tím souvisejícímu dalšímu politickému a společenskému chaosu na evropské půdě.

Poznámka: Autor recenze užívá pojmenování *migrant*, autor monografie pro totéž i v názvech kapitol výraz *přistěhovalec*. Důvodem recenzenta pro užívání tohoto pojmenování není jeho souznění s hodnotovým názorovým světem českého prezidenta (sic!), nýbrž skutečnost, že se na problematiku dívá z perspektivy české, resp. slovenské. V ní totiž nejde převážně o „přistěhovalce“ do ČR nebo SR, ale o migranty pokračující ve svém putování do dalších zemí. Autor monografie (germanista) nahlíží na jev v souladu se svým odborným zaměřením z perspektivy německé. V Německu se totiž z velké části migrantů stávají skuteční přistěhovanci.